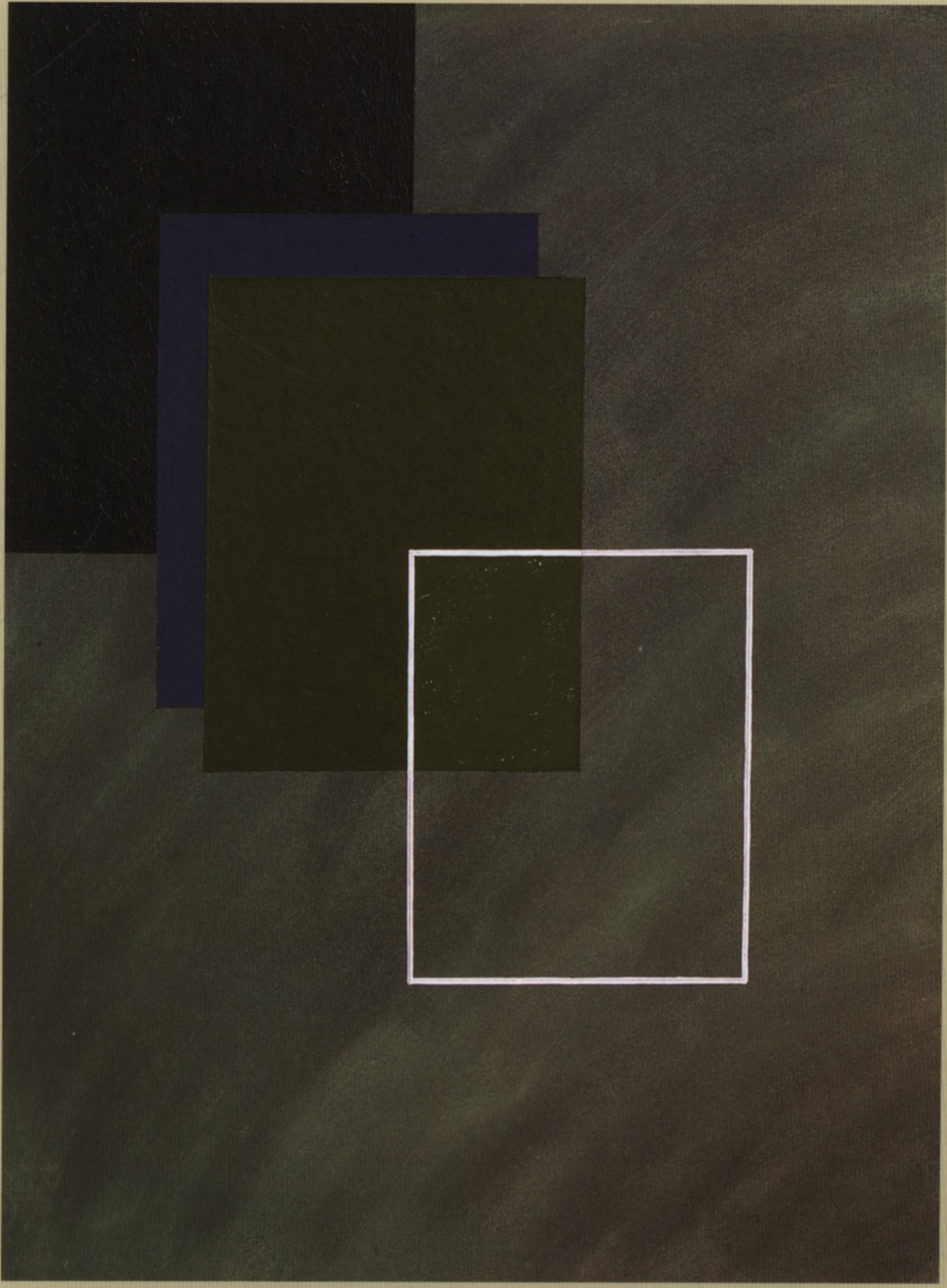

HB
19.565

2 0 1 1

MEDII *art*

ORVOSI SZAKMAI
ÉS KULTURÁLIS
FOLYÓIRAT

Főszerkesztő
Dr. Gömör Béla

3

AKADÉMIAI KIADÓ

MediArt

Orvosi szakmai és kulturális folyóirat

Főszerkesztő: DR. GÖMÖR BÉLA

2011/3. szám

TARTALOM

ORVOSTÖRTÉNELEM

Liszt Ferenc és fogorvosa Konstantinápolyban ■ 3

Ki volt Cotton Mather? – DR. GROÁK LAJOS ■ 5

FILM – ORVOSLÁS – LÉLEKTAN

A király beszéde. Egy film pszichoterápiás tanulságai – DR. BUDA BÉLA ■ 7

MAGYAR NYELV

Szavak és fogalmak – DR. CZEIZEL ENDRE ■ 13

Árva magyar nyelvünk – AMBRUS-L. FERENC ■ 18

IRODALOM

Diósszilágyi Sámuel két disztichonja Mórához – DR. APRÓ FERENC ■ 19

A konzílium – DR. SZIRMAI IMRE ■ 20

Egy eltűnt évfolyamtársra emlékezve – DR. GÖRGÉNYI FRIGYES ■ 22

Egérlegény – DR. GESZTES ÁKOS ■ 24

KÖNYVISMERTETÉS

Niemiec, Ryan M. – *Wedding, Danny: Positive Psychology at the Movies. Using Films to Build Virtues and Character Strengths.* – DR. BUDA BÉLA ■ 25

BESZÁMOLÓ

Az Orvosi Numizmatikai Szakosztály életéből – DR. JAKÓ JÁNOS ■ 28

KÉPZŐMŰVÉSZET

Női műgyűjtők a reneszánsztól a XX. századig – WÉBER KRISZTINA ■ 29

Papp Sebők István doktor művészete – DR. MATITS FERENC ■ 37

Formatervezés és reumatológia – DR. GÉHER PÁL ■ 40

ANEKDOTÁK

„Én mesélek” a gyógyításban, avagy a gyógyítás művészetében
eltöltött éveimről – DR. TÓTH EDIT ■ 41

Ők mesélték... – DR. LAKATOS PÉTER, DR. HUBERT JÁNOS, DR. GAÁL JÁNOS ■ 44

KÖNYVEK SORSA

A Sértődöttek harmadik kötete – FEJÉR ZOLTÁN ■ 46

TUDTA-E ÖN, HOGY...? ■ 48

Szerkesztőbizottság

DR. BUDA BÉLA – PSZICHIÁTER
FEJÉR ZOLTÁN – FOTÓTÖRTÉNÉSZ
DR. GRABARITS ISTVÁN – GYÓGYSZERÉSZ
DR. LAKATOS PÉTER – BELGYÓGYÁSZ
DR. MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS – ORVOSTÖRTÉNÉSZ
DR. MATITS FERENC – MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ
DR. NAGY GYÖRGY – REUMATOLÓGUS

Kéziratok beküldése, szerkesztőségi levelezés

Dr. Gömör Béla főszerkesztő
info@gmrbt.hu

Kiadja az Akadémiai Kiadó
(1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19/d)
évi négy füzetben

Előfizethető és megvásárolható a kiadónál:

Akadémiai Kiadó, Tudományos,
Műszaki és Orvosi Szerkesztőség
1519 Budapest, Pf. 245
Telefon: (06 1) 464 8222; fax: (06 1) 464 8221
E-mail: journals@akkr.hu

Éves előfizetési díj (2011) 4900 Ft áfával

Terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Hírlapüzletági Igazgatósága
és az Akadémiai Kiadó Zrt.

ISSN 1789-6894

© Akadémiai Kiadó, 2011

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Lapmenedzser: Pók Andrea
Olvasószerkesztő: Földes Zsuzsanna
Kiadói szerkesztő: Bazsánt Nóra
Termékmenedzser: Egri Róbert
Tipográfia, nyomdai előkészítés: Erky-Nagy Tibor
Nyomás és kötés: NestPress Kft.,
1116 Budapest, Vegyész u. 17–25.
Felelős vezető: Fekete Iván
Megjelent 6,18 (A/5) ív terjedelemben
MediArt 2011/3

A borítón Matzon Ákos festőművész *J. A. emlékére* (1992) című alkotása látható.

A borítót Erky-Nagy Tibor tervezte.

ÚTMUTATÓ SZERZŐINKNEK

A közlés céljából beküldött elektronikus kéziratokat szövegszerkesztővel (MS Word) elkészítve (doc kiterjesztésben), e-mailben kérjük eljuttatni a szerkesztőségbe az info@gmrbt.hu címre.

A szövegszerkesztés egyféle betűtípussal (Times New Roman, 14-es betűméret) történjen. A terjedelem lehetőleg ne haladja meg a 20 000 karaktert szóközökkel. A cikkekben a mondanivaló tagolása érdekében javasoljuk a bekezdéseket, illetve kérjük elkerülni a nagy-, vastagított és dőlt betűs, valamint az aláhúzott szövegrészek használatát.

A képeket, ábrákat, fotókat és táblázatokat külön (JPG vagy TIF) fájlokban, legalább 300 dpi-s felbontásban kérjük mellékelni. Az ábrákhoz, táblázatokhoz a címet és a magyarázó szöveget külön fájlban kérjük mellékelni.

Ahogy 2010-ben Erkelre, úgy ebben az évben Liszt Ferencre emlékezhetnek hazánk zeneszerető lakosai. A 19. század világhírű zongoristája és romantikus zeneszerzője 1811. október 22-én született a nyugat-magyarországi Doborjánban (ma Raiding néven néhány kilométerre a magyar határtól Burgenlandban található). Így születésének 200. évfordulója 2011-et Liszt-évvé avatja.

Folyóiratunk az alábbi különleges írással csatlakozik a hálás megemlékezők seregéhez. 1885-ben a Délibáb című újságban jelent meg ez a művészet- és orvostörténeti csemege, melyet Trócsányi Zoltán adott közre Magyar régiségek és furcsaságok címen kiadott kötetében 1924 szeptemberében. A szöveget e helyütt is eredeti írásmódjával közöljük.

G. B.

Liszt Ferenc és fogorvosa Konstantinápolyban

Liszt Ferenc hazánkfia Európán keresztül tett diadalmas útja közben megérkezvén Kostantinápolyba, ott is a szultán szerialjában a padisah és egész udvara jelenlétében játszott. Az előadás előtti napon a török birodalom főtisztviselőinek társágában volt, kik közül mindegyik saját modora szerint kívánta megtisztelni a ritka, kitűnő vendéget.

Liszt kedélyhangulata nem volt éppen a legvidorabb, s így nem volt hajlandó fölszólításukat, hogy bámultassa művészetét, teljesíteni, minthogy borzasztóan fájta a foga.

A fölhasznált ellenszerek nem csillapították a fájdalmat, sőt ez annyira fokozódott, miképp Liszt a jelen levő basáknak ki nyilatkoztatta, hogy lehetetlen holnap a szultán előtt megjelennie, hacsak fájdalma meg nem szűnik.

A török birodalom oszlopainak egyetemes elszörnyülködése követte a „hitetlenek” eme őszinte nyilatkozatát.

Még sohasem történt, hogy valaki vonakodott volna a szultán előtt megjelenni!

Hallatlan! Lehetetlen!

Minden lehető ellenvetés hasztalan volt. Liszt ekként nyilatkozott:

Vagy szereztek nekem Konstantinápolyban egy derék fogorvost, ki kínjaimtól megsza-

badítson, vagy napoljátok el a hangversenyt!

A legnagyobb kétségbeesés szállta meg a török urakat, javasolnak sok török orvost, anélkül azonban, hogy bátorsága lett volna valakinek ezt vagy amazt, mint föltétlenül alkalmast ajánlani.

Liszt hallani sem akart a török foghúzókról és német orvost kívánt.

Új izgatottság, új zavar állt be. Egyetlen német orvost sem tudnak elő-hozni.

Végre mégis eszükbe jutott egy német orvos, de csak vállvonítva és sajnálattal nyilatkoztak felőle.

Azt mondták, hogy igen ügyetlen, szerencsétlen gyógykísérletei voltak és rossz hírben áll.

– Mindegy – válaszolta Liszt –, legalább német. Hozzátok csak őt elő, rábízom fogaimat.

Hogy a legborzasztóbbat elkerüljék, ami valaha történt, hogy t. i. egy művész a minden hívők uránál látogatást tenni vonakodott (akkor még nem merült föl a keleti kérdés), egész Konstantinápolyban kerestették a német orvost.

Végre föltaálták őt egy távolfekvő városnegyedben, de csak másnap reggel, a hangverseny napján.

A fájdalom ezalatt nőttön-nőtt, és Liszt éppen több török követet, kik uraik nevében hogylé-

téről tudakozódtak, vigasz nélkül utasított el, mikor a német fogorvos nála bejelentetett.

A fogorvos szerényen meghajolva lépett be, de bámulatában és örömeiben az ajtónál megállt.

– Hogyan – fölkiált –, Liszt-é az idegen, akihez hívtam! Mily szerencsés nap reám nézve! Volt szerencsém önt néhány évvel ezelőtt Berlinben hallani, én egyike vagyok ön lelkesült bámulójának, kik az első hangversenyestéjén...

Itt a lelkesült fogorvost Liszt dühösen félbeszakítja. Ily ádáz fogfájás mellett a legtürelemsebb ember sem igen fogékony a berlini műdühöncök irányában, még akkor sem, ha ő maga lelkesítette is őket föl.

– Kérem önt, hagyjon föl a hosszú előbeszéddel – válaszolta Liszt. – Már huszonnégy óra óta szenvedem e borzasztó kínokat a nélkül, hogy segínyt találtam volna egész Konstantinápolyban ellenük. Íme, ez a beteg fog. Vegye elő műszereit, minden habozás nélkül rántsa ki, és aztán szolgálatára állok.

Fölsóhajtva, de némán engedelmeskedik a berlini. És Liszt nagy meglepedésére gyorsan és biztosan kirántatik a fog.

Liszt visszanyerte ezáltal tüstént vidor hangulatát és fölkerlte a fogorvost, hogy várjon, és elégtse ki szíve vágyait.

Az orvos nem várta, hogy kétszer mondja, és rögtön elbeszéli, hogy valódi berlini, és mint tanuló a nagy zongorahős legbuzgóbb tisztelője volt, a nélkül, hogy valaha sikerült volna neki Lisztnek közvetlen közelébe juthatnia.

Különös viszontagságok közt – így folytatta beszédét – Konstantinápolyba jövén, itt a szűkség kényszerítette a fogorvos szerepét játszani, miután tőle minden más gyógy-gyakorlat megtagadtatott. De mint fogorvosnak sincs szerencséje; sőt ellenkezőleg, igen rosszul folynak dolgai, mióta elég szerencsétlen volt egy muftinak fogát kihúzni, ki a műtét alatt igen törökösen viselvén magát, kísérlete nem a legjobban sült el. Azóta rossz hírből áll a törököknél, amiért is annál nagyobb vigasz reá nézve e nyomasztó viszonyok közt, melyekben gyakran a legszükségesbet nélkülözni kénytelen, és a jobb jövőnek legkisebb fényugára sem dereng előtte, azt a férfit láthatni, kit ő annyira tisztel. Ez boldog multjának legszebb óráit idézi vissza emlékébe.

Liszt figyelemmel végighallgatta beszédét, és igen gazdagon megfizetvén a fogorvos fáradságát, elbocsátotta magától, fölszólítás kí-

séretében, hogy holnap ismét látogassa meg.

A szív öröm- és hálaáradásaival búcsút vett a szegény fogművész, Liszt pedig elkészítette a szerailban még az nap estve rendezendő fényes hangverseny programját. Liszt itt is, mint mindenütt, diadalt aratott. Azonban a hangverseny végével az összegyűlt udvar előtt ünnepélyesen kijelentette, hogy neki lehetetlen lett volna ma estve megjelennie, ha Konstantinápolyban nem talált volna egy jeles orvost, aki bámulatraméltó biztossággal és könnyűséggel egy perc alatt megszüntette fájdalmait!

Mindenki kíváncsi volt Konstantinápoly ezen megbecsülhetetlen orvosának nevét megtudni.

Liszt megnevezé a szegény berlinit. Erre az összes basák részéről egyetemes bámulat áll be. Eddig még lehetőknek sem tartottak ilyszerű csodaműtétet, azonban Lisztnek tekintélye és az elvitázhatatlan tényállás minden kételyt eloszlatozott.

Mély megindulással távozott mindenki a hangversenyből.

Másnap hasztalan várta Liszt kegyencét. A hálátlan nem jelentkezett. És miután néhány nap múlva sem mutatta magát, a zongorakirály csakhamar elfelejtette az egész ügyet. Végre megjelent mégis a szerencse gyermeke – a fogorvos, díszfogató kocsiban. Fényes ruhában bemutatja magát, egészen más ember volt ekkor, szeméből örömhévílet sugárzott ki.

– Bocsánat hosszas kimaradásomért – így szólítja meg Lisztet. – Megbocsáthatatlan volna ez; ha nem ön adott volna okot reá?

– Nem értem önt.

– Önnek köszönöm szerencsémét! Ön megmondta nevemet a szultánnak, és csekély művészetemet igen földícsérte. Minden nagy úr magához hivatott, és egyik a másikhoz küldött. Egyszerre valami csodaorvos tekintélyével kezdtem bírni Konstantinápolyban, és az egész udvar a főtisztviselőkkel egyetemben minden lehető kórállapotban általam akarja magát orvosoltatni. Miként háláljam meg mindezt önnek? Liszt mosolyogva nyujtá neki jobbát:

– Segítsen ön mindenkin oly jól és gyorsan, mint rajtam segített, akkor bizonyosan igen keresett orvos leend. És míg itt tartózkodom, látogasson meg többször, valahányszor csak új, nagy gyógy-gyakorlata engedi.

Vajjon képes volt-e a szerencse eme kegyence állását megtartani, nem tudjuk. Liszt később semmit sem hallott felőle többé.

Ki volt Cotton Mather?

Az észak-amerikai angol kolóniák alapítói, a „zarándok atyák” – Pilgrim Fathers – nem megélhetési gondjaik miatt vágtak neki az ismeretlennek, hanem vallási okokból: teljesen el akartak szakadni az angol katolikus egyháztól. Előbb a közeli és teljes lelkiismereti szabadságot biztosító Hollandiában kaptak menedéket, később azonban, attól tartva, hogy elveszítik nemzeti identitásukat, tovább hajóztak a még alig feltárt Észak-Amerikába. Az a százegy főnyi csoport, amely 1620-ban a Mayflower vitorlásról Boston közelében partra szállt, puritánnak vallotta magát, és hite, egyháza teljes eszmei megtisztítását tűzte ki célul.

Hiányos készletei miatt a csoport fele az első télen elpusztult alultápláltság és betegségek következtében. A rossz egészségi állapot később is komoly gondokat okozott az időközben újabb emigránsokkal gyarapodott közösségnek. Közöttük szép számmal voltak lelkészek is, hiszen az exodus vallási indíttatású volt. Így a betegek ellátása, főleg járványok idején jórészt a papokra mint tanult emberekre hárult, amely állapotot írásunk névadója „an angelical conjunction”-nak, angyali kapcsolatnak nevezett. Időközben a visszatérő variola-járványok váltak az első számú egészségügyi gondná New England kolóniában.

Az 1663-ban lelkészcsaládban született Cotton Mather az alig pár évtizede alapított Harvard Kollégiumban kezdte tanulmányait 12 éves korában. 15 évesen a BA, 18 évesen pedig az MA „tudományos fokozatot” nyerte el, de már 17 évesen apja mellett segédlelkész Boston egyik parókiáján. Adatok szólnak amellett, hogy eredetileg teológiai tanulmányokba kezdett, de félve, hogy beszédhibája miatt nem tud majd prédikálni, medicinát kezdett tanulni. Később mégis visszatért eredeti szándékához, lelkész lett. Az orvoslással azonban kapcsolatban maradt részben emberbaráti megfontolásból, másrészt az orvoslás iránti, nem csupán felszínes érdeklődésből.

„Visszavonatlanul a tanulásnak és az imádságnak szentelte magát” – írja egyik méltatója. Szerinte a betegség Isten büntetése a világ bű-

nei miatt. A végrehajtók többek között a boszorkányok, akik végtelenen bűnös, ártalmas voltában ez a kegyes férfiú szilárdan hitt. Szerepet vállalt a hírhedt a salemi boszorkányperben, vagyis része volt 19 ártatlan nő és férfi halálában.

Történeti távlatból szemlélve mégis találunk némi mentséget Mather számára. A boszorkányüldözés végigkísérte Európa nagy részét a középkortól a 18. századig, milliónyi halálos áldozatot hagyva maga után. Az üldözési hullámok kiváltó okai többnyire a lakosságot sújtó kataklizmák voltak, mint a járványok, éhínségek, természeti csapások. A bűnbakok elsősorban a nők voltak. De szerepet játszott az anyagi érdek is: az elítélt boszorkányok javainak elkobzása. Mindezek olyan nyomást gyakoroltak a köztudatra, ami alól csak kevesen tudták kivonni magukat. Ilyen volt Jan Wyer, flamand orvos, aki már 1563-ban kiállt amellett, hogy ezek az üldözöttek nem bűnözők, hanem beteg emberek. Ám a reformáció, majd az ellenreformáció hadakozásai is fokozták a rájuk háruló veszedelmet.

Nos, „a közismert boszorkányvadász pap, Cotton Mather orvosilag nagyon bátor és felvilágosult magatartást tanúsított” – írja a neves orvostörténész, E. Ackerknecht azzal kapcsolatban, hogy a prédikátor mozgalmat szervezett a himlőnyirokkal való oltás, a variolálás érdekében, megelőzendő a gyakran visszatérő súlyos járványokat. A megelőzésnek ezt a módját a konstantinápolyi angol követ felesége, Lady Montagu az ottani török lakosságtól tanulta, majd munkálkodott az Európában való elterjesztése érdekében is. A New England-i első oltási kampány azonban nem volt zökkenőmentes. Mather példaadóan családtagjait oltotta be elsőként. Fia kis híján belehalt, mások betegek lettek. A lakosság többsége a lelkész ellen fordult, még hívei is azt mondták, hogy íme, a Sátán az ellenség mellé állt. Valójában a variolálás mortalitása kb. 1%, ennél az oltatlanoké jóval magasabb volt. Mindez 1721-ben történt, Mather ekkor 58 éves volt, akkortájt már öregembernek számított. Mégis volt ereje, kitartása a közfelháborodás el-

lenében is végigvinni a magára vállalt feladatot. Végezetül 1728-ban halt meg.

Amerikába a spanyol konkvisztádorok hurcolták be a himlőt, hatalmas pusztítást okozva a nem immunis lakosság soraiban. Észak felé terjedve elérte az angol bevándorlók közösségeit, amelyek eléggé zártak voltak, hogy generációkon át elkerüljék a fertőzést, ezzel együtt pedig elveszítették természetes immunitásukat, még védtelenebbé válva a himlő iránt.

A diftéria Peru felől közelítette meg az angol kolóniát. Mather 1659-ben írt le egy, a légcsőben hólyagokat okozó betegséget, ami sok gyermeket ölt meg. Hozzáfűzte, hogy egy „ilyen hólyag megnyitásával a betegség gyógyítható”. Feltehetőleg a gégemetszést értette ezen.

Még egy járványos betegség pontos leírása köszönhető Mathernak: a sárgaláz, amit a rabzolga-kereskedelemmel hurcoltak be a Karibi-szigetekre a 17. század elején. Az afrikaiak immunisak voltak vele szemben, az amerikai őslakosság köreiben azonban éppen olyan pusztító hatású volt, mint korábban a fekete himlő. Mather 1693-ban vizsgált egy angol katonát Bostonban, akinél „súlyos pestilenciás lázat állapított meg, ami olyan szörnyűségek tünetek között vitte el szomszédait, mint a sárgaság, hányás és vérzések testszerte”. Ezt tartják a sárgaláz első hiteles leírásának.

Cotton Mather gyógyító tevékenysége aligha korlátozódott a járvány megelőzésre, segíteni akart minden szenvedő emberen. Így nem kerülhette el a figyelmét az endémiásan jelen levő, reumás lázas betegek viszonylag nagy száma,

akiknek egy része mint krónikus szívbeteg vált invalidussá. Rajtuk kívánt segíteni azzal a farmakoterápiás ajánlással, ami „A Bethesda angyala” című írásban olvasható:

„It is possible at the same Time there may be found out, some internal anti-arthritic, which may at the same time inwardly concur to sweeten the mass of blood and otherwise dispose of the ill-figured Particles floating in it, and at once dissolve the thickened Moisture in the Joint, and carry off the Humour from the Blood by some other Channels. Who can tell? Gentlemen Physicians, employ yet more of your Studies and your Prayers on this occasion!” (Lehetséges, hogy felfedeznek majd egy olyan arthritis elleni gyógyszert, amely miközben belsőleg verseng az egész vértömeg édesítéséért¹, eltávolítja a vérben lebegő eltorzult részecskéket, feloldja az ízületekben besűrűsödött nedvet, amint teszi ezt a vérben is. Ki megmondhatja? Orvos uraim! Vessétek latba tudásotok legjavát, és imádkozzatok!)

A sokoldalú orvos-lelkész adekvát „elvárásokat” támasztott a megálmódott antireumatikummal szemben.

Jegyzet

1. A görög természetfilozófia szerint a táplálék a test belső melege hatására fővési, illetve érési folyamaton – pepsis – esik át, s végeredményként édessé, a test számára hasznosíthatóvá válik.

DR. GROÁK LAJOS
belgyógyász, Debrecen

20 éve rendezte a Magyar Reumatológusok Egyesülete (MRE) Budapesten az EULAR XII. kongresszusát

1991. június 30. két szempontból is különleges nap volt a magyar fővárosban: ünnepélyes keretek között elhagyta Magyarországot az utolsó szovjet katona, és fényes megnyitőünnepsége volt az EULAR kongresszusnak, a ma már nem látható Budapest Sportszarnokban. Göncz Árpád köztársasági elnököt is elragadtatta a részvételével lezajlott protokolláris megnyitó utáni egyórás zene-táncos műsor.

A sportszarnok működtetői kijelentették, hogy a szovjet típusú szerinti készült sportszarnok soha nem volt olyan szép állapotban, mint ahogy a kongresszus egy hetére rendbe hozattuk. Az előadóterem falait teljes terjedelmükben hatalmas Vasarely-reprodukciók díszítették.

Akkor még valójában a vendéglátó nemzet rendezte a kontinentális kongresszust, a tudományos programot teljesen kézben tartva és a bevételi haszon 50%-át megszerezve. A páratlan lehetőséget kihasználva, az anyagi bevételből épült fel az MRE székháza.

A király beszéde

Egy film pszichoterápiás tanulságai

Tom Hooper filmje, *A király beszéde* (*The King's Speech*) 2010 őszétől látható a mozikban. A 2011. évi Oscar-díjak jelölésekor már nyolc díj várományosaként szerepelt, kifejezve ezzel a filmkritikusok és a közönség lelkesedését. Végül a VI. Györgyöt alakító Colin Firth nyerte el a legjobb férfi-szereplőnek járó Oscart.

A film kitűnő. Finoman komponált képekkel tölti be a nézők fantáziáját. A háttér a két világháború közötti – premodern – Nagy-Britannia, London és a harmincas évek végének történelmi kontextusa, Hitler előretörése a nemzetközi politikai színtéren, az angol politikai vezetés bizonytalankodása, riadt pacifizmusa.

A film meséje

V. György király kisebbik fia, York hercege dadog, s emiatt nyilvános szereplései rendre kudarcba fulladnak. Különösen akkor akadozik kínosan a beszéde, amikor a rádióban kell megszólalnia. Pedig egyre nyilvánvalóbb az új hírszóró eszköz jelentősége. A herceg beszédhibáját sikertelenül kezelik a szakemberek. Végül – felesége közbenjárásával – eljut egy Lionnel Logue (Geoffrey Rush nagyszerű alakításában) nevű beszédterapeutához, aki ugyan a magánorvosok előkelő londoni utcájában, a Harley Streeten tart fenn rendelőt, de alagsori lakásában, igen szerény körülmények között. Az első találkozás a terapeuta és a herceg között balul üt ki. Logue egyenrangú, közvetlen kapcsolatot ír elő páciensének. Nem hajlandó a herceget felségnek szólítani. Bertie-ként szól hozzá, ahogy, mint a filmből kiderül, csak családja körében nevezik. A herceg szkeptikus, indulatos,

VI. György angol király tábornagyi díszben

nem akar együttműködni. Nagy nehezen elfogadja, hogy kipróbál egy új eljárást. Úgy olvas fel könyvből szöveget, hogy a fülén zenét közvetítő fülhallgató van. A házi felvételt később ajándékba megkapja a beszédterapeutától, amikor dolgavégezetlenül elköszön tőle, és lényegében lemond a további együttműködésről.

Újabb kudarcok következnek. Egy csüggedt pillanatában a herceg kezébe veszi a hangfelvételt, amit Logue készített a felolvasásáról, és meglepetten észleli, hogy a felolvasás alatt egyszer sem dadogott. Visszamegy – ismét

felesége unszolására – Logue-hoz, és újra megkezdődik a közös munka, hogy leküzdje beszédzavarát. Logue (Ausztráliából származó elvetélt színész) azon van, hogy felszabadítsa a királyi sarjat gátlásai alól. Énekelteti, szokatlan testmozdulatokat ír elő, obszcén szavakat kiabáltat vele, és persze gyakoroltatja a deklamáló, tagolt beszédet.

Eközben az események különös fordulatot vesznek. V. György király meghal. Idősebb fiának, Edwardnak, Wales hercegének kellene őt a trónon követni. De ő inkább amerikai szerelmét, a kétszeresen elvált Wallis Simpson-t választja, s ezzel a döntésével egyszersmind lemond a királyi trónról.

Albert herceg beszédgyakorlatai nehéz fázisba kerülnek. A herceg türelmetlen, ingerült. A terapeuta Logue elkezdti feltárni a herceg gyermekkori traumáit, kisebbségi érzéseinek gyökereit, de rátapint elfojtott uralkodói vágyaira, ambícióira is. Emiatt a feldühödött Albert szakít terapeutaival, megvetően nyilatkozik annak alacsony származásáról (serfőző fia), és a később szabadkozó, magyarázkodni

A film angol plakátja

igyekvő Logue-ot már nem is fogadja a rezidenciáján.

Miután testvére, Edward lemondott a trónról, közeledik a királlyá koronázás szertartása Albert herceg számára, és az ezzel együtt járó fontos nyilvános beszédek kilátása is. Az aggódo feleség – Helena Bonham Carter csodálatos színészi megformálásában – ösztönzésére a herceg váratlanul ismét megjelenik Logue lakásán, szemérmes bocsánatkérések közepette, s újult erővel kezdődnek a beszédgyakorlatok. A herceg magával viszi terapeutáját a beiktatási ceremónia előkészületeire. Így Logue a hivatalos királyi udvar látókörébe kerül, ahol kiderül róla, hogy nincs orvosi és más terápiás kvalifikációja sem. Újabb konfliktus, csaknem szakítás, de Logue most a sarkára áll. Elmondja a hercegnek, hogy színészként beszédserült ausztrál katonák terápiájára kérték fel, s ennek során igen nagy tapasztalatra tett szert. Eredményesnek bizonyult. Sosem állította magáról, hogy doktor, de igenis ért ahhoz, amit művel. Ekkor már Albert herceg is kötődik terapeutájához. Az első szereplések Logue jelenlétében is igen döcögősen sikerednek. A dramatikus csúcspont a második világháború kitörése. A király rádióban sugárzott beszéde nagy jelentőségű. A VI. György néven trónra lépett király szorong, ám a rádió stúdiójában terapeutája néma vezényletével a közös erőfeszítés meghozza az eredményt. Hatásos, erőteljes „királyi” beszéd halatszik országszerte az éterben – igazi happy end. A beszédet az angol nemzet lelkesen fogadja, s a későbbiekben megszólaló királyi beszédek a nemzeti összefogást erősítik. A királyi pár ünnepélyesen mond köszönetet a beszéd-

terapeutának, aki továbbra is ott áll a háttérben, és támogatja az uralkodó szerepléseit (és most már – elismerése jeléül – ő is felségnek szólítja a királyt). A két férfi közötti kapcsolat lassan személyes barátsággá alakul.

A történet tehát lényegében egyszerű. A középpontban a küzdelmes terápia áll. Ám az összefüggések értelmét a sajátos angol kultúra adja meg. Ezt mindeddig nem sikerült markánsan megfogalmazni, de bizonyos filmek, mint például a 2009-es év hasonló filmsikere, *A királynő* (*The Queen*) a brit mentalitás számos sajátosságát nagyszerűen érzékelteti. A rangok, kiváltságok, az arisztokraták viselkedési szabályai és a polgári sznobizmus kultúrájának egyik szimbolikus összetartó ereje a brit királyi ház iránti általános lelkesedés és kötődés (miközben a királyság intézményének már régen elveszett a politikai súlya). Ez a világ bontakozik ki *A király beszéde* című filmben is: a rangkülönbség erőtere minden párbeszédet és terápiás mozzanatot átszínez (1).

A film erénye, hogy minden lélektani momentum hiteles benne, miközben nem pszichologizál, nem igyekszik szakmai ismereteket terjeszteni, hanem minden a pergő cselekmény révén kerül felszínre.

A dadogás

A király problémája igen gyakori, de csupán egyike a hasonló beszédzavaroknak. Albert herceg nem ismétli a szótagokat, hanem nehezen indítja a szavakat, elakad, és ha a beálló gátlást áttöri is, nem képes folyamatosan beszélni, szemben a legtöbb dadogó emberrel, akik egy idő után – legalább egy rövid időre – folyamatosan mondják, amit akarnak. York hercege inkább lámpalázás, teljesítménykényszertől szenved. Magánéletében, családi körben (ez kiderül a filmből) szépen és folyékonyan beszél. Amikor azonban átéli megszólalásának társadalmi jelentőségét, akkor összeomlik. „Elővételező szorongásnak” nevezik ezt az állapotot. A sikertelenség rémképe gyengíti le a beszéd szabályozásának spontán folyamatát. Az ilyen emberekben óriási, agresszív jellegű indulatok feszülnek, amik olykor kirobbannak. Kötött, gátolt karakterek, rejtett perfekcionizmussal. Emiatt is nagyon erős az „önmonitorizálás”, a görcsös figyelem a szociális viselkedés teljesítményaspektusaival kapcsolatosan. Albert her-

ceg a sikeres és felszabadult Edward (a filmben Davidként aposztrofálják) árnyékában nőtt fel. Ügyetlenségeiért (többek közt a már gyermekkorában kezdődő beszédzavaráért) sokat gúnyolták. Szigorú apja, V. György király is folyamatosan elégedetlen volt vele, még felnőttkorában is korholta, és indulatosan megkövetelte tőle az értelmes nyilvános szónoklást. Ez a családi háttér, illetve a gyermekkori lelki traumatizáltság szinte minden dadogás háttérében megtalálható. Az ilyen ember erős elfojtásokkal él, mindent hárt, ami nem felel meg ideális szintekre törekvő önképének. Ezzel magyarázhatók a herceg kitörései is, amikor a terapeuta érinti a trón és az uralkodás iránti rejtett vágyát.

A dadogás kezelése

A dadogó ember (bármilyen problémakonstelációban mutatkozik is ez meg) akkor is nehéz páciens (vagy kliens), ha nem VIP-személy. A terápiának nincs „királyi útja”, bevált módszere. Ma is azt lehet tenni, amit Lionnel Logue tett a filmben. Törekedni kell rá, hogy oldjuk a gátlásokat, elősegítsük a spontaneitást a viselkedésben, eltereljük a figyelmet a teljesítményről, módszeres gyakorlás révén új beidegzéseket alakítsunk ki. A jó terapeuta olyan, mint a jó edző (hasonló problémák személyes és „edzői” megközelítését ezért is nevezik manapság coachingnak). Az elmúlt évszázad sokféle segítő és fejlesztő lélektani technikáját a dadogás kezelésében mind kipróbálták. A görcsös koncentrációt relaxációs módszerekkel igyekeznek oldani. A pszichodráma gyakorlataiban felszínre kerülhetnek és levezetődhetnek indulatok, és a dramatikus cselekvésben megismerhetővé válnak a gátlások okai, felszabadulhat a spontaneitás. A hatvanas évek végéig uralkodó pszichoanalitikus szemlélet nagy hangsúlyt helyezett a gyermekkori lelki sérülések tudatosítására és az elfojtott lelki tartalmak indulati töltetének felszabadítására. Freud az így előálló „katarzist” tartotta a fő terápiás erőnek első elméleteiben – Arisztotelész drámaelméletéből kölcsönözve a kifejezést. E mederben a terápiás fejlődés két irányt követett: minél mélyebbre jutni a fejlődés lélektani múltban, és minél több rejtett feszültséget felszínre hozni, s ezzel valódi katarzist kiváltani. Az intenzitást például olyan műveletekkel igyekeztek növelni, mint a korregresszió¹

Colin Firth VI. György király szerepében

hipnózisban, és a gyermeki kétségbeesés, szorongás előhívása vagy a páciens megtanítása a felszabadult zokogásra, a hangos, fájdalomki-fejező kiabálásra (ez a Janov-féle „össikoly” módszer). Egy Farelly nevű amerikai terapeuta az ún. provokatív módszer kidolgozója, melynek során szabályosan sértetnek a páciens, és az éles konfliktusok révén próbálnak agressziót kelteni benne. Logue is hasonló provokatív módszerhez folyamodik, de, mint a filmben is látható, óvatosan. A provokáció csoportmódszerekben is használatos. Nálunk, Magyarországon például elterjedt az agykontrollgyakorlatokban vagy az egykori keletnémet Kurt Höck által kidolgozott – nálunk is bevált – ún. intendált csoportpszichoterápiában. Indulatokat hív elő a ma divatos Hellinger-féle „családállítós” módszer, amikor a maguktól fellépő vagy előírt testtartások hívják elő gyermekkori (főleg családi) meg hiúsulások, kritikus helyzetek emócióit. Az intenzitás irányát a második világháború után az ún. narckoanalízis módszerével igyekeztek elérni: ilyenkor rövid hatásidejű vénás altatószert (nálunk Evipan) adtak, lassan, és az általában előálló részleges tudatvesztésben, oneiroid állapotban beszélgették a páciens. Ennek során gyakran elemi erővel törnek fel az affektusok, a kezelés után pedig gyors és erőteljes tüneti javulás következhet be.

Fiatal orvosként magam is gyakran folytattam e módszerhez. Érdekes, hogy heveny lelki traumák feloldásában segített leginkább. Öt-hat dadogásos esetre emlékszem, amikor a régi és túlfejlődött dadogás tért vissza, vagy új

elakadások kezdődtek (a filmbeli Bertie dadogásához hasonló), s ezek a narkoanalízis nyomán mind jó eredménnyel végződtek (az eljárás során egy beteg fellármázta a kórházi osztályt a kiabálásával, egy másik pedig tárgyakat tört össze a kezelőben). A narkoanalízis később kiment a divatból. Nem mindig sikerült a szert megfelelő ütemben beadni a páciensnek, a szorongó betegek nehezen álmosodtak el, nem akartak beszélni, ha valaki „bealudt”, akkor pedig az egész folyamat megghiúsult. Nyilvánvalóan a megközelítésben óriási placebohatás (ma úgy nevezzük: aktív placebohatás) rejlik (2). Ez azonban nehezen kiszámítható, illetve később az adott osztályon folyamatosan kialakuló terápiás kultúrában már nem mágikus effektusokra építettünk, hanem a terápiás párbeszéd és együttműködés folyamatára.

Ma is a gyakorlás, az ezzel kapcsolatos pszichoedukáció, a logopédiai módszerek alkalmazása a fő kezelési perspektíva a dadogás kezelésében, különösen gyermekkorban, amikor még nem szervül viselkedésformákba és érzelmi reakciós sémákba. A filmben látott hangfelvétel és a beszéd visszacsatolásának kikapcsolása sokféle módszertani elem összetevője, hiszen így lehetetlenné válik a teljesítményre irányuló görcsös figyelem, s előhívható az a készség, ami például a herceg esetében családja körében vagy közvetlen alattvalói társaságában zavartalanul működött. Megemlítendő, hogy a beszéd késleltetett visszacsatolása (delayed auditory feedback) azonnal, reflexszerűen megakasztja a beszédet. Ez a tettetett süketség leleplezésének módszere.

Az is a kérdéshez tartozik, hogy az utóbbi évtizedekben háborúk, tömegkatasztrófák, gyermekkori bántalmazások, áldozati helyzetek számos emberben alakítanak ki poszttraumás lelki zavarokat (Post-Traumatic Stress Disorder = PTSD), amelyek tartós és igen kellemetlen tüneteket, esetenként beszédzavart is okozhatnak. Így a traumatikus feszültség levezetése, az emlékek felidézése és feldolgozása sokféle módszer kombinációjában kerül előtérbe a felsorolt szempontok jegyében.

A terápiás kapcsolat – és viszontagságai

A terápiás kapcsolat minden korrektív viselkedésbefolyásolás, fejlesztés alapja, ha úgy tesszük, „csodafegyvere”. Számos elemből tevő-

VI. György király rádióbeszédet mond

dik össze. A foglalkozások közös élménye (ahogy Mérei Ferenc megfogalmazta: együttes élménye – szerinte ez a társaslélektan alapjelensége), az ebből eredő közös „szövegkörnyezet”, amelyben félszavakból is megértik egymást, s amelyben az utalások, apró gesztusok bonyolult jelentéseket közvetíthetnek (ez minden tartós emberi kapcsolat – ugyancsak Mérei kifejezését idézve – „szemantikai többlete”), a bizalom és ennek jegyében az önfeltárukozás, a kötődés, ennek nyomán az a törekvés, hogy kedvében járjon a másik embernek, a terapeutának stb. a feltétele és a záloga az eredményes terápiának. A bizalomért és kötődésért meg kell harcolni. Ezt *A király beszéde* szépen példázza. A bizalmat és kötődést el lehet veszíteni, de vissza is lehet nyerni. Ez a közös munka tapasztalataira épül, és ilyen formában „érzelmileg racionális”. A kapcsolat motiváló erő, ennek nyomására a páciens végrehajt olyan dolgokat, amiket egyébként nem tenne. A terápiás kapcsolat, viselkedési gyakorlótér, amelyben van mód új reakciókat, magatartásformákat kipróbálni.

A terápiás kapcsolat sérülékeny is. A pszichoanalitikus felfogás rámutat, hogy a lelki zavarokban az emberek ragaszkodnak kialakult sémáikhoz, nem akarnak együttműködni. Ez

gyakran a szinte akaratos és tudatos ellenállás fokozatáig terjed. Óvatos értelmezéssel, de főként a szerveződő kapcsolattal lehet megállítani. Bertie pl. lassan hajlandó a terapeuta kérésére énekelni, kiabálni, ugrálni és káromkodni, amit Lionnel biztatása nélkül aligha tenne meg. A terapeuta gyakran a páciens gyermekkorban kialakult indulati viszonyulásformái vetülnek. Ezt nevezik „indulatáttételnek” (ma már inkább „áttételnek”, a német Übertragung, illetve az angol transference nyomán). Gyakran éppen ennek a fejlődéstörténete rejti a gátlások forrását és affektív emlékményét, s ennek feldolgozása eredményezi a katarzist.

Bonyolult és igen nehéz a kapcsolat terápiás oldala. A kapcsolat alakulásában a terapeuta személyisége, lelki valósága döntő. A találkozások folyamatában a terapeuta csak önmagát tudja adni. Ezt a páciens, a kliens óhatatlanul észleli is (bár jól haladó terápiás folyamatban – mondhatjuk, szerencsére – erősen lefoglalja önmaga és befelé irányuló figyelme). A kapcsolatot el lehet rontani. A páciens értetlenségeit, ellenkezéseit, háritásait nem mindig bírja a terapeuta „cérnával”, holott ezeket huzamos ideig el kell viselni, még akkor is, ha a terápiás cél ezek lebontása, átalakítása, és ennek érdekében csakis valamilyen nyílt fellépéssel lehet előrehaladni. Gyakran a terapeutának is lehetnek érzékeny pontjai. Az ő fejlődéstörténetéből is következnek „idioszinkratikus” érzékenységek. Olykor a saját szüleinek elutasítását, frusztráló megnyilvánulásait élük át újra. A VIP, a tekintélyes beteg a terapeuta önnön tekintélykonfliktusait hívhatja elő. Ebből a problémából valamennyi előtűnik Logue és Albert herceg kapcsolatában is. Ezt nevezik a pszichoanalitikusok „vizontáttételnek”, és a terápiás kiképzésben az ún. sajátélmény (igazában a saját cselekvő és kommunikáló én, önvezérlés átélése és szabadságfokának növelése ilyenkor a cél) arra irányul, hogy a terápia során a kezelő személy minél jobban fel legyen vértézve ezeknek a helyzeteknek a felismerésére és kontrollálására.

A film során tapasztaljuk az ellenállást, az áttételt és a vizontáttétel jelenségét is. Logue nagy értéke a kitartó törekvés, a kapcsolat negatív hullámszámának elviselése, a semleges, de törődő figyelem a másik ember iránt. Logue képes az önkritikára, felismeri, ha hibázik, igyekszik jóvátenni. Tud újakezdeni, bár sé-

relmeket szenved el, lendületesen vág bele újra és újra Albert herceg kezelésébe. Mindig vállalja önmagát, ezért emberileg hiteles, a hercegéhez képest gyarlónak mondható szociális és emberi valóságában. Kitartása, erőfeszítése, optimizmusa a későbbi szorosabb, baráti kapcsolat alapja. Kitart a fárasztó, de egyedül eredményes módszer mellett, és bebizonyítja az eredményességét.

Ez a kapcsolati (a kapcsolatban és kapcsolattérten folyó) szabályozó harc minden tartós, folyamatos egyéni terápia legfontosabb tényezője. A pszichoterápiában gyakran kell elvállalni krónikus eseteket, amelyekben csakis a küzdelmes együttműködés és irányítás vezethet sikerre.

A saját orvosi gyakorlatomban az efféle kapcsolati tereknek sokféle változatát tudom felidézni az elmúlt csaknem 50 évem praxisából. Kémiai és viselkedési függőségek (főként alkoholizmus), étkezési zavarok, szorongásos állapotok, kényszerek, érzelmi kötődési és intimítási képtelenségek (pl. borderline szindróma keretében), hallucinációk, paranoid vonatkozások és gondolati sémák esetei jönnek elő, de sokféle teljesítményzavar is, például élsportolók, színészek, médiaszemélyiségek sajátos élethelyzeteiben. A lélektani összefüggések empátiás (3) és élettörténeti rekonstruktív megértése nem okozott problémát. A legtöbb eset már átessett analitikus jellegű terápiás kísérleteken, melyekben ezek tudatosultak is a páciensekben, ám eredmény, átütő terápiás változás mindig akkor következett be, ha a kapcsolatért ismételtelen felerősödő küzdelmet meg lehetett nyerni, ha a páciens új reakciómódokat gyakorolt be, elfogadott viselkedésterápiás vagy kognitív terápiás elemeket, helyzetexpoziciókat, paradox instrukciókat, pszichoedukációs párbeszédet stb. Ez volt mindig a nehéz, a feladat. Eredmény akkor volt, ha a beteg a saját problémáit a kezébe vette, ő akart megváltozni, ő erősítette meg saját emberi és szociális kompetenciakörét. Ebben a terápia különleges „kísérés”, melynek során intenzív emberi „találkozások” (encounter) is kialakulnak. De e folyamatban a barátság és kötődés mindig jelképes és közelségében is távoli, szabályozott marad (nagyjából olyan módon, ahogyan a király és az alagsorban praxist folytató beszélgető terapeuta között lehetett...).

Fontos kiemelni, hogy krónikus betegek szo-

matikus kezelésében is gyakran szükség lenne ilyen jellegű pszichoterápiás munkára, de erre kevés szomatikus orvos van kiképezve, és nem is kellően motivált.

A filmek terápiaábrázolása és hatása

A film műfajánál fogva nehezen tud pszichoterápiát bemutatni, mivel a folyamati jelleg nem tud kibontakozni. Ám epizódokat, sajátos jelenségeket, egyes módszereket vagy nehézségeket filmek kitűnően tudnak érzékeltetni. Nem véletlen, hogy *A király beszédéért* a forgatókönyvíró is Oscar-díjra jelölték. Főként a szubjektív átélések felől tudnak filmek különféle lelki problémákat, betegségeket kitűnően megjeleníteni. Olyannyira, hogy nyugati egyetemeken a pszichiátria és a pszichoterápia egyetemi és posztgraduális vagy szakosító oktatásához egész filmarchívumokat állítottak össze, és sikeresen is alkalmazzák őket. A filmek közvetlen élménye és szemináriumok során ennek megbeszélése nagyon hatékony képzési eszköznek bizonyult (4). Ezt az átlagos filmnéző is meg tudja erősíteni. Barbara Streisand és Nick Nolte terápiai kapcsolatában a *Hullámok hercege* (*The Prince of Tides*) című filmben nagyszerűen ábrázolják a gyermekkori traumát, annak elfojtását, családpatológiai rögzülését, majd az előhívott emlék felszabadító hatását. Százával tudnánk hasonló filmeket idézni. Az említett filmarchívumokban a pszichopatológiai, pszichoterápiás tartalmú művek ezreit rendezik különféle tematikus kategóriákba.

Viszonylag újszerű megközelítés a mindennapi lelki problémákat a művészfilm eszközeivel feldolgozó, sikeres (vagyis sok nézőt vonzó, nagy visszhangot keltő) művek fejlesztő alkalmazása. Mindez egy pozitív lélektannak nevezett új irányzat jegyében történik. Eszerint a problémamegoldás, az élethelyzetekkel való megküzdés, a pozitív – vagyis segítő, támogató, megbocsátó stb. – érzelmek kinyilvánításának képessége, az emberi egzisztencia válságainak érett és elfogadó megélése a film különleges és felfokozott hatásai révén olyan

ösztönzést adhat a személyiség fejlesztéséhez (önfejlesztés vagy különféle társas közegekben történő fejlesztő tematizálásához), amiért érdemes e műveket mintegy terápiai céllal nézni, nézetni. Erre is kialakultak immár filmkatalógusok, módszerek. Ezek átnyúlnak a nevelés, illetve reszocializáció, rehabilitáció területére is (5).

A király beszéde, ha úgy tetszik, maga is hordoz terápiai üzeneteket. Több páciens, kliens már nekem is megfogalmazta ilyen természetű élményét a filmmel kapcsolatban. Nem feladni, kitartóan foglalkozni a problémákkal, emberi segítséget kérni, kibírni, hogy narcisztikus énünk „felségének” igyekezzen segíteni a földhözragadt, egyszerű terapeuta, aki idős vagy fiatal, nő vagy férfi, mindig „valamilyen”, akivel szemben számos kifogásunk lehet, de engedjük, hogy ezeket „felülírja” a bizalmi kapcsolat, a személyes kötődés és az együttes munka különleges élménye.

Jegyzetek

1. Hipnotikus transzállapotban vissza lehet vinni a kísérleti személyt vagy a páciens korai gyermekkori élmény- és emlékéllapotokba, akár 2-3 éves korba is. Vitatott, hogy ilyenkor valódi visszatérés történik-e, vagy a módosult tudatállapot ad sajátos, gyerekes válaszokat, de az így előidézett emlékek és magatartási megnyilvánulások általában értékes támpontokat adnak a terápiához.

Hivatkozások

1. Az angol lelkület egyfajta társadalomfilozófiai megragadási kísérlete: Scruton, Roger: *Anglia. Az eltűnt ideál*. Typotex, Budapest, 2004.
2. Erről bővebben: Buda Béla: *Az elme gyógyítása. Kritikus pillantások egy különös orvosi szakterületre*. Háttér Kiadó, Budapest, 2011.
3. Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana. Folyamatok, alkalmazás, új szempontok*. Urbis, Budapest, 2006.
4. Wedding, Danny – Boyd, Mary Ann – Niemiec, Ryan M.: *Movies and Mental Illness. Using Films to Understand Psychopathology*. 3rd revised edition. Hogrefe, Cambridge, MA – Göttingen, 2010.
5. Niemiec, Ryan M. – Wedding, Danny: *Positive Psychology at the Movies. Using Films to Build Virtues and Character Strength*. Hogrefe, Cambridge, MA – Göttingen, 2008.

DR. BUDA BÉLA

A 2. szám 30. oldalán a fotóreprodukciók készítőjének neve egy betű tévesztésével jelent meg.

Helyesen: **Garas Kálmán**.

Szavak és fogalmak

Nem régen fejeztem be Bíró Ferenc kitűnő könyve, *A legnagyobb penna háború, Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés* olvasását, azzal a tanulsággal, hogy milyen sokan és mennyire eltérő céllal küzdöttek a magyar nyelv megújításáért. Kazinczy Ferencnek elsősorban a nyelv „tökéletessége” volt fontos, amit szabályozottsága és gazdagsága („bővsége”) révén kívánt elérni. Engem azonban inkább Kazinczynak az a másodlagos célja érdekel, miszerint „az észhasználat összefügg a nyelvhasználattal”, vagyis hogy a szókincs az adott nyelv használóinak kulturáltságát is tükrözi. Szerintem helyes, ha a szavak pontosan és tömören fogalmazzák meg azokat a fogalmakat, amiket ki akarunk velük fejezni, ezért a különböző korokban az emberek gondolkodásának, „észhasználatának” is kifejeződései is.

A természettudomány és humán kultúra

Az elmúlt században sokan felhívták rá a figyelmet, hogy a „két kultúra”, nevezetesen a társadalom életében egyre nagyobb szerepet játszó természettudományok és a klasszikus, elsősorban a szépirodalomra alapozódó humán kultúra idegenként élt egymás mellett. Fiatal orvosként gyakorta éreztem magam is „bunkónak” filosz barátaim körében, mert nem tudtam James Joyce műveit elolvasni. Ők viszont szinte dicsekedtek genetikai analfabetizmusukkal. Napjainkra a helyzet jelentősen javult, jelenleg a gének, a kromoszómák, az őssejtek, a klónozás már jól ismertek, vagyis a természettudományok főbb eredményei lassan beépülnek a közös társadalmi tudatba. Fontos kiemelni a fajjal kapcsolatos fogalmak korábbi helytelen értelmezésének halványulását is, ami a náci maszlag káros maradványa. Akkor a „fajelmélet” hiedelmének értelmében deklarálta a „nordikus, szőke és kék szemű árja német faj” magát felsőbbrendűnek, míg másokat, elsősorban a zsidókat, cigányokat, szlávokat alacsonyabb rendű fajnak. E „fajelmélet” alapján történt a „fajüldözés”, aminek végállomása az egyik legnagyobb emberiség elleni bűntény lett. Ez a szó-

használat mélyen beivódott az emberek tudatába, pedig nemcsak aljas tartalma, hanem tudománytalansága miatt is meg kellene tőle szabadulni. Szerencsére ma már az újságírók is kezdik megérteni a „fajelmélet” vagy „fajüldözés” fogalmának, illetve szóhasználatának tarthatatlanságát. Hiszen az emberek mindannyian egy fajnak, a Homo sapiensnek tagjai, noha emberfajtákra (rasszokra) különülnek el. Így a fajüldözés fogalmával legfeljebb azokat az embereket lehet illetni, akik egy legyet agyonütöttek, hiszen valóban az egyik fajhoz tartozók öltek meg egy másik fajhoz tartozót... A „fajelmélet” kártékony fogalmának helyes kifejezése a rasszizmus, és e szégyenletes nézetet vallókra, tehát a különböző emberfajtákat üldöző, becsmérlő, kirekesztő személyekre a rasszista megnevezés használható.

Érdemes lenne a főrasszok (negrid-negroid, mongolid-mongoloid és caucasoid = kaukázika) megnevezésekor is az újabb népepigenetikai ajánlásokat követni. Korábbi rasszista értelmé miatt a „néger” megnevezés az USA-ban annyira pejoratívvá vált, hogy már nem használható. Emiatt a fekete bőrű főrassz korábbi negroid neve helyett afrikai eredetű vagy afroamerikai emberekről illik beszélni. A hétköznapi nyelvben „sárgáknak” nevezett embereket korábban a mongoloid főrasszba soroltuk be, de ez a megnevezés is kihalóban van, mivel a mongol népen kívül sok más népesség is idesorolható. Jelenleg a keleti (orientális) főrassz megnevezés a helyes a kínai, japán, vietnami, koreai, mongol és más „sárga” népesség embereire. Gond van az európai fehér emberek főrasszának nevével is, mivel az ő eredetük, a korábbi téves nézetekkel szemben, nem a Kaukázus vidékére vezethető vissza. Mégis, Amerikában ez az elfogadott, ezért az ottani filmek szinkronjából lassan nálunk is ez terjed el. Jó lenne, ha mi e téren okosabbak lennénk, és egyszerűen europid-európai főrasszról, és európai eredetű „fehér” emberekről beszélnénk, ahová a magyarság is tartozik. Sokak hiedelmé ellentétére a zsidók és a romák is az európai főrasszba sorolandók.

Sajnos a természettudományos tudatlansá-

got igazoló „szellemi fogyatékos” kifejezéssel még mindig gyakorta lehet találkozni, még pedagógusok és politikusok is használják ezt a kifejezést az értelmi fogyatékosokra. Az értelmi fogyatékoság kórismézésének 3 kritériuma van: (1) Az átlagostól számottevően elmaradó értelmi képesség (ezt általában 70 IQ alatt adják meg), (2) az átlagosok társadalmi teljesítményére való képtelenség (emiat kell számukra speciális iskolai intézményeket létrehozni) és (3) fejlődési zavar következménye (ez utóbbi az időskorban jelentkező elbutulástól történő megkülönböztetést szolgálja). Az ember szellemi kapacitása jóval több, mint értelmi képessége. Elég arra utalni, hogy J. S. Bach egyik fia, Gottfried Heinrich értelmi fogyatékos volt, mégis olyan kitűnően orgonált, hogy vasárnapi miséken rendszeresen játszott. A gyermek Picasso is megfelelt az értelmi fogyatékoság kritériumainak, mivel születéskori agysérülése miatt 10 éves koráig nem volt képes meg tanulni írni-olvasni; rajzolni, színezni, festeni azonban már egészen kis korában kiválóan tudott. Az értelmi fogyatékosoknak tehát valamelyik szellemi képessége jó, sőt néhány százalékuknak kiváló is lehet, tehát ők semmiképpen sem „szellemi” fogyatékosok.

Korábban ajánlottam a javak családon belüli öröklését kifejező öröklés és a szülők génjeinek gyermekeikbe történő átadását jelentő öröklődés fogalmának a megnevezésben is érzékeltetett megkülönböztetését. Az írástudók azonban nem érezték fontosnak e két lényegesen különböző jelenség eltérő névhasználattal történő differenciálását.

A fogalmak fontosabbak, mint a nyelvtani szabályok

A természettudományos fogalmak használatakor néha már sikerült a helyesírási dogmákat megerősítenünk. Az 1970-es években sok harc árán elértem, hogy a fő kutatási területemet jelentő veleszületett rendellenességek leírásakor ne kelljen a „vele született” szót külön írni, ahogy ezt az 1960-as években még megkövetelték a lektorok. Számos más fogalom használatakor is helyesebb lenne a helyesírási szabályok helyett a szó értelmét figyelembe venni. Miért kell pl. külön írni a „nemi szervet”, hiszen a természet sem metélte ketté e szervünket. Továbbá jobb lenne egybe írni a „havi

vérzést”, mivel a menzesz/menstruáció jelenségéből ez következne, és a legtöbb nyelvben így is van. Nekem a „nemi érés” (pubertás), „nemi ösztön”, „nemi élet”, „nemi vágy” is jobban tetszene egy szóként, hiszen jól körülhatárolható biológiai jelenségeket fejeznek ki. Amolyan kompromisszumként még kötőjeles írásuk is elfogadhatóbb lenne.

„Érezni kell, hogy arra szükség volt”

Ez volt Kazinczy Ferenc válasza arra kérdésre, hogy miért „talált ki” új szavakat. Magam úgy érzem, nagy szükség lenne a nemiséggel kapcsolatos szakszavaink magyarítására. A korábbi társadalmi prudéria és az erre adott reakcióként is felfogható szabadszájúság miatt e fogalmainknak van élettelen hivatalos és szaftos trágár megnevezése. Gondosan átnéztem ilyen szempontból Szily Kálmán *A magyar nyelvújítás szótára* 1902. és 1908. évi kiadásait, és meggyőződhettem róla, hogy a klasszikus nyelvújítók is úgy kerülték e szavakat, mint ördög a szenteltvizet.

Egyetlen kivételt találtam, és ez jó érzéssel töltött el. Amikor az 1970-es években alkalmam volt a Magyar Televízióban előadás-sorozatokat tartani, igyekeztem a rideg szak- és az illetlen trágár szavak között valamiféle átmenetet találni. Témám ellenére nem voltam hajlandó a koitusz (ki érti ma már a latint?), a házaseset (valószínűleg gyakoribb nem házások között) és közösülés (ritkán történik úgy...) kifejezéseket használni, hanem ezek helyett szeretkezésről beszéltem. Később örömmel tapasztaltam, hogy sokan átvették e szóhasználatot. Viszont most, amikor átböngésztem az említett nyelvújítási szótárokat, az 1908. évi kiadásban rábukkan-tam a „szeretkezni” kifejezésre, amit Kazinczy Ferenc először 1814-ben használt „szeretkőzés” alakban, majd Berzsenyi Dániel használta e kifejezést 1829-ben némi módosítással („azok a szeretkezőket betakarják és legyezzék”).

A nemi szervek megnevezése azonban még ma is megoldatlan. A „pénisz”-t még sohasem láttam hímvesszőnek, akkor már sokkal jobban tetszik a magyaros „fütykös”. A női nemi szervnek igazából nincs leírható magyar megnevezése, hiszen a két trágár p betűs mellett még a „punci” is sokakat megbotránkoztat vagy legalább is mosolyra készítet. Nagyon jó lenne, ha az írástudók segítségünkre lennének e prob-

léma megoldásában. Az említett nyelvújítási szótárakat böngészve meglepetést okozott számomra, hogy a család szó lényegében Vörösmartynak köszönhető, előtte família, háznép, nemzetség volt szokásos.

Az orvoslás fejlődése is új problémákat vet fel nap, mint nap. Korábban a veleszületett rendellenességeket csak a megszületettekben: újszülöttekben és csecsemőkben tudtuk kóris-mézni. Most már a magzatokban is, éppen ezért gyakoriságukat a magzatokra és újszülöttekre együttesen kellene megadni. A magyarban azonban nincs elfogadott együttes megnevezése a magzatnak és újszülöttnak, mint az angolban (offspring). Magyarra talán „ivadék”-nak lehetne fordítani, de ez sokaknak nem tetszik, mert az állatokra emlékeztet. Az említett angol szónak is ez a jelentése, de érdekes módon őket a szó emberre vonatkoztatása nem zavarja.

Az idegen, elsősorban angol szakkifejezések magyarítása is kérdéseket vet fel. Sokszor érdemes a nemzetközileg elfogadott neveket használni, mint gén, kromoszóma, DNS stb., hiszen ezek már a tudományos „eszperantó” megnyilvánulásai. Berzsenyi Dániel az embrió megnevezés helyett az ébrényt ajánlotta, napjainkra mégis az embrió vált elfogadottá.

Az angol „nyelvi imperializmusnak” azonban vannak olyan megnyilvánulásai, ami bennem ellenérzést kelt. Ilyen a stroke (sztrók). Régen a magyarok guta- vagy szélütésről, illetve agyvérzésről beszéltek. Igaz, hogy az utóbbi gyakran nem az agyi erek megrepedését, vagyis agyvérzést jelent, mivel hasonló klinikai tünetekkel jár, amikor az agyi erekben megalvad a vér, tehát trombózis alakul ki, vagy amikor az agyi erek máshonnan származó vérrög (thrombus) miatt elzáródnak, tehát embólia következik be. Mindhárom az agyi erek funkciójának megszűnését és ezáltal a környező agyrész vér-ellátás nélkül maradását okozza. Épp e miatt az összetett jelenség miatt nevezzük ezeket együttesen agyiér-katasztrófának. Tudom, ez túl hosszú, helyettesítését szolgálja a sztrók, de miért nem lehet ennek egyszerűbb magyar megfelelőt találni? Nekem még az „agyi-érbaj” vagy „agy-érbaj” is jobban tetszene. Ahogy csodálattal adózom a 19. századi nyelvújítóknak, akik olyan fogalmakat pontosan kifejező szavakat alkottak, mint „kórház”, „kórkép” stb.

Most jutottam el főtémámhoz, ami miatt leültem laptopomhoz (számítógépes írógépemhez?).

Adottságok–kéességek

A természettudományban és a nyelvünkben is, elkülönítjük a veleszületett adottságokat, ami a lehetőségeket jelenti, és a képességeket, ami a teljesítmény alapján értékelhető. Az utóbbit fejezi ki az iskolában osztályzat, a munkahelyen az eredményesség, a művészetben az alkotás. Érdemes azonban megkülönböztetni az „ősi” és „emberi” tulajdonságokat. Az olyan ősi jellegekért, mint a vércsoport, a kromoszómák, egy helyén lévő génpár felelős, és genetikai meghatározottságuk 100%-os. Ezzel szemben az emberi jellegekért a kromoszómák számos helyén lévő gének összeadó hatása a felelős, és ez mindig csak az adott adottság „lehetőségbirodalmának” a határait, a hajlamot, a től-ig-et jelzi. A továbbiakban csak az emberi tulajdonságokról lesz szó. Korábban a bugyuta genetikusok e képességeket csak a veleszületett adottságokra, a szűk látókörű társadalomtudósok pedig csupán a külső hatásokra vezették vissza. A genetika forradalmát 1953-tól számítjuk, és az akkor elindult szédületes fejlődés egyik nagy eredményeként megtörtént az előbb említett két tábor értelmesebb képviselőinek békés egymásra találása. Az eredmény az emberi öröklődés tan (humángenetika) fő törvénye, miszerint a képesség mindig az adottságok és a külső hatások eredője, vagyis együttes hatásuk, interakciójuk eredménye. A külső hatások a szellemi teljesítmények értékelésekor a legtágabb értelmű edukációt/ tanulást jelentik.

Az emberek értékeléskor mindig csak a képességek mérésére vagyunk képesek. A veleszületett adottságok meghatározására igazából csak a megtermékenyített petesejt (magzatkezedmény) DNS-ének vizsgálata teremtené esélyt. Az emberi tulajdonságokért felelős adottságokat ugyanis már a magzati élet 9 hónapjában drasztikus külső hatások érik a cigarettázó, italozó, drogozó várandósokban. De a „rendes” állapotosok táplálkozásának és életkörülményeinek milyensége is hatással van a magzat adottságaira, nem is beszélve az anya vagy magzat esetleges betegségeiről.

A megszületést követő családi benyomások is alapvetően módosíthatják a veleszületett adottságokat, hiszen nem mindegy, hogy milyen családba születünk. A következő fontos tényező az óvoda, majd az iskola, mivel az ottani hatások is sokat számítanak a tekintetben, hogy a vele-

született adottságok lehetőségbirodalmából mi valósul meg. A tizenéves korban szüleikről leváló fiatalok számára a kortársi hatások a legfontosabbak, hiszen elsősorban egymásnak akarnak megfelelni, ezért olyan meghatározó jelentőségű a „kortársi divat”. Végül nagyon fontosak a társadalmi lehetőségek és az emberek toleranciája a csaknem mindig „nehéz” embereknek számító kreatív géniuszokkal szemben.

Mégis, a hétköznapi életben szükséges kompromisszumok miatt az iskoláskor végéig elfogadható a gyermekek-fiatalok adottságairól beszélni, hiszen ezek folyamatosan alakulnak, és képesség formájában igazából csak felnőttkorra rögzülnek. Természetesen az ember képességei ezt követően is változhatnak, hiszen életünk végéig tanulhatunk, „fejlődhetünk”.

Tehetség–talentum

E hosszú bevezetést éreztem szükségesnek nyelvünk egyik, általam sajnálatosnak érzett változásának igazolására. Azt hiszem a tehetség eredeti fogalmáról nincs vita. Tehetséges az a gyermek, akiben az értők valamelyik adottságszférában – bizonyos sportágakban, értelmességben-okosságban, muzikalitásban, matematikában, rajzolásban, költészetben stb. – az átlagosoknál jobb adottságokat vélnek felfedezni, ezért ígéretnek tartják, érzik benne a potenciát és reményt, hogy sokra viheti. A tudomány ennél ridegebben fogalmaz: tehetséges az a gyermek, aki valamelyik mérhető emberi tulajdonságban az átlagnál két szórással jobb. Más kérdés, hogy mint utaltam rá, ezt már a gyermekekben is az ébredező-kibontakozó képességek alapján érzékelik.

A gondom az, hogy jelenleg a tehetségüket valóra váltókat is tehetségnek nevezik. Hallom a rádióban, hogy Bartók Béla nagy tehetség volt. 11 éves korában igen, amikor első hangversenyén már saját művét is zongorázta. Viszont azt mondani a nagy művészé érett Bartók Béláról, a *II. zongoraverseny* és a *Csodálatos mandarin* megkomponálása után, hogy tehetség – szerintem sértés. Ő akkor már nem ígéretreménység volt, hanem adottságait maximálisan kiaknázó, kivételes képességű alkotó, géniusz. Olvastam a sportújságban, hogy a háromszoros olimpiai bajnok, Papp László nagyon tehetséges ökölvívó volt. Hát, ha az újsá-

gíró kapott volna tőle egy pofont, bizonyára érzékelte volna, hogy ő már nem ígéretnek számított...

A tehetségét valóra váltó gyermeket felnőttkorában talentumnak kellene nevezni, ahogy tették ezt azok az őseink, akik még értették a szavak jelentését.

A szerencsétlen sorsú Bolyai János és apja, Bolyai Farkas, valamint kortársaik helyesen használták a kivételes képességű emberekre a talentum megnevezést. Például Bolyai János halálakor a marosvásárhelyi református egyház anyakönyvében a következőket jegyezték be: „Bolyai János nyug. Ingenieur kapitány meghalt agy és tüdőgyulladásban. Híres, nagy elméjű matematikus volt, az elsők között is első. Kár, hogy nagy talentuma használatlanul ásatott el.” Ady Endre, amikor saját iszákosságának okán elmélkedett, a következőket írta: „Komolyan is lehetne arról sokat írni, hogy vajon mint lett rettenetes urrá az abulia, az akarat betegsége a mi korunknak legtalentumosabb emberein... Lelkükben hordják a világ meghódításának vágyát, agyukban a talentumot s akaratuk tehetetlensége sziklához láncolja őket. Szomorú alakok ám a modern Prométheuszok...” (*A poeta aggodalma*). A kiváló nyelvérzékű Karinthy Frigyes sem véletlenül adta annak a versének *Számadás a talentumról* címet, amelyben fiatalságára visszatekintve azt elemzi, mit és mit nem valósított meg kivételes tehetségéből.

A véleményem támogatására hivatott idézetek írói is érezték, hogy a kivételes tehetségeket és a kivételes tehetségüket valóra váltókat, a talentumokat más szóval kell illetni. Az *Idegen szavak és kifejezések szótára* (1973) szerint a görög-latin eredetű „talentum” jelentése ‘kiváló szellemi képesség’, idáig szerintem rendbe is lenne, de azután hozzáteszik: „tehetség”. A *Magyar Értelmező Kéziszótár* (1972 és 2003) még rosszabb, eszerint a „talentum = kiváló tehetségű személy”. A „talentum” magyarra fordított bibliai használata (Máté 25,14–30) is inkább a „tehetség”-nek felel meg.

Magam küzdök a „talentum” fogalom/megnevezés rehabilitációjáért, mert a zavaros beszéd/írás zavaros gondolkodást tükröz, és ez most elég nagy bajunk. Szerintem legalább három érv támasztja alá a tehetség-talentum ikerfogalmának használatát.

A „talentum” szó eredetileg nagy értékű gö-

rög pénzegységet jelentett, amit arany-ezüst nyersanyagból készítettek. A tehetség a nyersanyag, a talentum a belőle készült érték. Az, hogy a „talentum” eredetileg nem magyar szó volt, nem igazi ellenérv. Ahogy Kazinczy Ferenc vallotta, a magyar nyelv nagy értéke „képzenysége”, és hadd idézem őt: „Én úgy hiszem, hogy valami szép, annak szabad magyarrá is tétetni, 's áldom annak hamvait, a' ki a' szőlőtvet Tokajnak hegyeire 's a' rózsát kertjeinkbe általhozta.”

A tehetség, a veleszületett adottságok birodalma, a gének szerencsés vagy szerencsétlen kombinációjától, magyarul a véletlentől függ. A költő Zrínyi Miklósnak igaza volt: „Jó szerencse, semmi más.” Ezzel szemben a modern genetika azt vallja, hogy az adottságból képessé válás folyamata tudatosan befolyásolható, tehát a talentum már nem szerencse, hanem emberi kvalitás és a társadalmi lehetőségek függvénye.

Végül a tehetségek döntő többsége „elvezik”. A tudományos kutatások szerint az emberek mintegy 25%-a tehetséges valamelyik adottságszférában, viszont a talentumok aránya már csak 5% körül van a népességben. A kivételes tehetségek vizsgálata szerint náluk még rosszabb ez az arány: 10 kivételes tehetség közül csak egyből lesz kivételes talentum.

Ha nem értjük meg a tehetség talentummá válásának bonyolult és nagyon sérülékeny folyamatát, és különösen azt, hogy kivételes talentummá válni milyen nehéz, akkor nem lehet megálljt mondani a tehetségvesztésnek. Számos kivételes magyar tudós- és festőművész-tehetség azért válhatott kivételes talentummá, mert tudták a szomorú magyar titkot: „időben kell lelépni” – mivel csak külföldön váltak képessé kivételes tehetségük valóra váltására. Ami érthető, hiszen jelenleg már általában csak a nagy nemzetközi tudományos központokban adóttak azok a lehetőségek, amik a kivételes tehetség kivételes talentummá válásához szükségesek. Kellenének azonban olyan kultúrpolitikusok, mint Klebelsberg Kunó, aki tudott az olyan Cambridge-ben vagy Berlinben kivirágzott kivételes magyar tudós talentumokról, mint Szent-Györgyi Albert és Bay Zoltán, és személyesen felkeresve őket, hazacsalogatta őket. Az ő halála meg a politikai események miatt azután megint emigrálniuk kellett. Tény, hogy eddig minden magyar Nobel-díjas tudós és az olyan nagyságrendű tudósok többsége,

mint Bay Zoltán, külföldön hunyt el. A festőművészek közül is a csak a külföldre távozókból lettek világnagyságok, utalok Moholy-Nagy Lászlóra és Victor Vasarelyre (magyarul Vásárhelyi Győzőre).

A tehetséggondozás hazai szakemberei is érzékelik a tehetség = ígéret és valóra váltott tehetség = ? fogalom kettősségét, illetve ennek szükséges tudatosítását. Mostanában ezért a tehetség-ígéret és tehetség fogalompárjával kísérleteznek. A tehetség-ígéret azonban valójában az ígéret-ígéret fogalmának felel meg, vagyis ígéret², tehát fából vaskarika. Ady Endre megengedhette magának, hogy verseiben sok szót kétszer írjon le, mi nemigen.

Jóleső érzés, hogy néhány újságíró (pl. Bóta Gábor) – talán nem mindig pusztába kiáltott szavaim nyomán – használja a talentum megnevezést a nagy képességű művészekre. Nagyon büszke vagyok kortárs prózaíróinkra, akik közül olyan sokan, mint soha eddig, világnagyságokká nőttek ki magukat. Az ő nyelvi érzékenységük bizonyára előbb-utóbb érzékeli majd annak szükségességét, hogy a tehetségüket valóra váltókat ne ugyanazon „tehetség” szóval illessék. Ennél sokkal gazdagabb a magyar nyelv, és értelmesebbek írástudóink.

A rendszerváltást követő események bennem sok és nagy csalódást okoztak. Szerencsére azért történtek jó dolgok is. Ilyen a tehetséggondozás pedagógiai és társadalmi felkarolása. A debreceni univerzításon 1996-ban indult meg az a szaktanári képzés, amely a kivételesen tehetséges gyermekkel foglalkozni kívánó pedagógusokat készíti fel nehéz vállalásukra. Azóta ez már Budapesten és Győrben is folyik, e munkában magam is részt vállalom. „Szegény” tanítványaim nagyon megtanulják a tehetség-talentum fogalmát, mivel tudják a vizsgáztató vesszőparipáját... A magyar Parlament is elfogadta a tehetség-téma (felismerés, fejlesztés, védelem) prioritását, hiszen nekünk már nincs aranyunk és urániumunk, olajunk pedig igazából sohasem volt. A legnagyobb természeti kincsünk ezért az emberi tehetség, és erre úgy kellene vigyáznunk, mint a szemünk világára. Véleményem szerint a magyar nemzet jövőjét elsősorban ez határozza meg, amit a tisztánlátás és az értelmes gondolkodást kifejező nyelvhasználat is segíthet.

DR. CZEIZEL ENDRE
orvosgenetikus, Budapest

Árva magyar nyelvünk

Közeli rokonom felkereste Budapesten a Cervantes Intézetet, hogy érdeklődjön spanyol nyelvtanfolyamok iránt. Kedves hölgy fogadta, és tudakolta, hol tart már a spanyol nyelvben. Rokonom bevallotta, hogy még nem jutott túl messzire, de valaha tanult latinul, beszél franciául és PhD-címet szerzett Princetonban. A hölgy ránézett, és határozottan közölte: Ez nem jelent semmit, a spanyol egy önálló nyelv!

Hát ez az, amit a magyarral kapcsolatban soha nem kell hangsúlyozni, a magyar nyelv egyedi volta olyan világos, mint a nap. Ám különös módon ez nem önbecsülésünket, hanem pesszimizmusunkat növeli. Számos írónk, költőnk panaszolja nyelvünk és népünk rokontalanságát és magányosságát. Jól illusztrálják ezt az érzést Vargha Gyula sorai: *Öngyilkos nemzet fia vagyok én, / Lángol a bélyeg homlokomon, / Egy-magam állok, a föld kerekén / Nincs se barátom, sem rokonom...*

Ilyen magányos, ha úgy tetszik, árva a japán vagy a baszk is, de nem tudni róla, hogy emiatt keseregnének. Tudják, hogy nyelvük igen régi, és nem szorulnak rá, hogy délibábos elődöket kreáljanak maguknak. Igen régi a magyar nyelv is, régebbi, mint az európai nyelvek többsége, fölösleges, káros mindig új, éppen aktuálisan előkelőnek vélt ősök – sumérok, pártusok, etruszkok, mikor kik – után kutatni, összeszámolva kétséges nyelvrokonságot még kétségesebb genetikáival. Figyelmen kívül hagyva, hogy a magyarság genetikai állománya az évezredek során nagymértékben megváltozott, ma e tekintetben a környező népekhez állunk legközelebb (Wiik, Kalevi: *Az európai népek eredete*. Nap Kiadó, Budapest, 2008, 341).

Árulkodó és leleplező az a felfogás, amelyik ezer év előtti vagy még régebbi nyelvmlékekből állít fel – a nyelvtől sokszor távol álló – hipotéziseket, de hidegen hagyják a magyar nyelv külön életében végbement változások. Pedig az igazi pozitívum éppen ebben rejlik, a magyar nyelv asszimilációs képességében, ami lehetővé tette, hogy annyi behatás ellenére, sőt annak eredményeképpen saját maga maradjon.

A nyelvi magányosság miatt kesergők egyik kedvenc jelzője az elszigetelt, ami szemükben

magyarázat, sőt mentség a honfitársaink többségét jellemző egynyelvűségre. Mintha más kisebb nyelvvél messzebbre lehetne jutni. Általában igaz ugyan, hogy a hollandok könnyebben tanulnak angolul, a románok spanyolul, de igaz az is, hogy a magyarhoz hasonlóan elszigetelt nyelvű finnek körében gyakorlatilag teljes az angol nyelv ismerete. És aki azt hiszi, hogy náluk ettől az anyanyelv háttérbe szorul, alaposan téved. Éppen az ellenkezője történik, az anyanyelv iránti érdeklődésük csak nőtt, igazolva Goethe megfigyelését: *Wer keine fremde Sprache spricht, kennt seine Muttersprache nicht* (Aki nem beszél idegen nyelvet, nem ismeri az anyanyelvét). Finnországban a gyerekek már az óvodában barátkoznak az angollal (és a svéd-del), ám ettől semmi károsodást nem szenvednek. Úgy látszik, nincsenek gyermekpszichológusai, akik arról vitáznának, hogy hány éves kortól hallhat a gyermek idegen szót, de vannak helyettük képzett óvónők, akiktől hallják. Az eredmény többek között az, hogy ott a diplomának nem feltétele az idegennyelv-tudás, mivel nélküle érettségi bizonyítvány sincs, sőt még szakmunkás bizonyítvány sem.

Igazi elszigeteltségünk az egynyelvűség, de ennek felszámolása helyett az utóbbi húsz évet is elfecséreltük, ahogy az azt megelőző negyvenet is. Nem azért, mert a kötelező orosz ártott bárkinek is, hanem azért, mert a globális lingua franca ma az angol. Ismerete már nem is nyelvismeret kategóriába tartozik, hanem az alkalmazás sine qua non-ja a munkaerőpiacon, mint a számítógép kezelése vagy az autóvezetés, mégpedig nemcsak az értelmiségi pályákon, hanem a fizikai szakmákban is. Aki látott már külföldi reptereken, hivatalos vagy munkahelyeken kétségbeesetten mutogató magyarokat, és megfigyelte a másik fél lesajnáló arc kifejezését, az tudja, miről van szó. A megoldás adva van, de felismerése mindmáig késik, hatékony orvoslást a sokat vitatott új tantervek sem tartalmaznak, az idő pedig múlik, noha a finnekét megközelítő eredményre döntés esetén is legalább húsz évet kellene várni.

AMBRUS-L. FERENC
gépészmérnök, Budapest

Diósszilágyi Sámuel két disztichonja Mórához

Móra Ferenc 1927-ben ülte írói pályájának 25 éves évfordulóját. Kis-kunfélegyháza a legnagyobbat adta, amit város nyújthat: nagy fiát díszpolgárrá választotta. Az indítványt Katona János (1867–1956), a tanítóképző nyugalmazott igazgatója terjesztette a közgyűlés elé. A gáncsoskodók fellebbezése átmeneti jogi akadályt jelentett, ezért csak 1929. június 9-én tartották Félegyházán a közgyűlés rendkívüli ünnepi ülését: ezen adták át Mórának a díszpolgárrá választásáról szóló, bőrbe kötött oklevelet. A Daru – akkor már Kinizsi – utcai házat, amelyről úgy tudták, hogy az író szülőháza, emléktáblával jelölték meg.

A Móra család és az író barátai vonattal mentek Szegedről Félegyházára. Érdekes, hogy az ünnepelt a *Díszpolgárság* című tárcájában csak egy személyt, a barátjának nevezett Nyilasy Sándor (1873–1934) festőművészt említi. Vajon miért? Kapcsolatukról csak annyit tudunk, hogy mindketten tagjai voltak a *Nemzeti Megújulás* szoborbizottságának (Szeged [napilap], 1924. február 24.). Nyilasy szegedi emlékkiállításának a katalógusában (1934) a 138. számon szereplő *Két leány* című kép tulajdonosa özv. dr. Móra Ferencné. Lehetséges, hogy a festményt Nyilasy ajándékba adta Mórának.

Diósszilágyi Sámuel (1882–1963) makói kórházi főorvos Móra legszűkebb baráti köréhez tartozott. Gazdag és termékeny életéből néhány hónap Szegednek is jutott: 1962-ben városunkba költözött a leányához, Nagyné Diósszilágyi Évához (1914–2010), a Tisza Lajos körúti Danner-házba. Itt érte a halál. Sírja a makói református ótemetőben van. E rövid cikknek nem lehet célja életútjának a bemutatása, még vázlatosan sem. Az érdeklődőnek a visszatekintés főhajtó kötetait ajánlom (Tóth Ferenc: *Emlékezés Diósszilágyi Sámuelre*. Makó, 1982; *Megidézett emlékeink. Diósszilágyi Sámuel emlékkönyv*. Szerk. Tóth Ferenc. Makó, 2002). Arcképe több helyen megtalálható a *Fotó Homonnai* című, *Egy makói fényképészcsalád hagyatéka* alcímű albumban (Budapest, 1998).

A főorvos maga is írogató ember volt. Hol-

lósy Kornéliáról szóló, úttörő tanulmánya halála után jelent meg (Makó, 1985), de témánkhoz elsősorban két füzetet kívánkozok: *Móra Ferenc a „tiszteletbeli makai”* (Makó, 1935) és *Emlékezés Móra Ferencre* (Makó, 1938). Alig ismert, hogy Diósszilágyi biztos kézzel bánt az időmértékes verssel is. A díszpolgár Mórát köszöntő táviratában két disztichon állott, vagyis az egyik sorban hexameter, a másikban pentameter. Nézzük hát a Mórát köszöntő időmértékes verset:

*Félegyházi hazádnak díszbeli tagja vagy immár,
Házat a szép címhez, a haza juttat-e majd?
Éjjeli laknak, avagy elegendő a pázsitos árok,
Amely a Móra Ferenc utca nevet viseli?*

Két versláb szövegromlása a postai továbbítás vagy az újságírói másolás során (Szegedi Szemle, 1927. június 10.) történhetett. Vettem a bátorságot javítani őket. A második sor (pentameter) „a haza” daktilusi verslábában a verstanilag meg nem indokolható „közhazánk” szó állott. A negyedik sor (pentameter) első verslábából (*Mely a*) hiányzott egy szótag, ezt pótoltam (*Amely*). Hiszem, hogy Diósszilágyi főorvos úr nem haragudna (nem haragszik) érte. (Az *elegendő* szó eredetileg is rövid ö-vel volt írva, így kívánja a versláb. Az *ucca* szóalakot utcára javítottam.)

Az időmértékes verselés Mórától sem állott távol. E helyütt csak a szegedi árvízi emlékversére (1929) hivatkozom, mely négy hexameterből áll (*Petresi töltésnél szilajon áttörve a gátat...*).

Az eredeti, Móra aláírta szövegét 1979-ben találtam meg a Csongrád Megyei Levéltárban, és a *Délmagyarország* július 15-i számában adtam közre.

Szeged városa, bár erősen készülődött rá, a botránnyal fenyegetőző jobboldal miatt nem tartotta meg a Mórát díszpolgárrá választó közgyűlést. Sőt: Tápai Antalnak (1902–1986) a Köz-művelődési palota előtti Móra-szobrát (1939) nem lehetett fölavatni. Erre néhány tíz méterrel odébb és csak 1946-ban került sor...

DR. APRÓ FERENC
művelődéstörténész, Szeged

A konzílium

Amikor a tanácsadók kellemetlenül elszaporodtak, és a látogatók, önjelölt utódok, tanártársak valamennyien segíteni akartak, és a javaslatoktól egyre több gyógyszer került a lázlapra, amelyik a sok forgatástól kettészakadt, és az összeragasztásnál egy darab elveszett belőle, és a formális és informális vizitek a „különszoba” minden szabályát felborították, amikor a nővérek kezdtek kifáradni, és napok óta senki nem mosolygott, akkor az adjunktus, akit az egyik szókimondó nővér cigányosan „aggyinktos”-nak nevezett, azt mondta a gyakornoknak: „Szedd össze a beteg összes cuccát, elmegyünk a Mesterhez tanácsot kérni.”

A gyakornok, minden gyakornokok leggyorsabbika, aki valamivel gyorsabb volt, mint amennyire alapos, kihúzogatta a papírtömegek alól az összehányt laboratóriumi leleteket, a lepedőnyi méretű röntgenfilmeket, amelyek kissé gusztustalan barna borítékokban rejtőztek, az észlelőlapok kötegeit a „jól van... jól van... jól van” bejegyzésekkel, a kórrajz számárfüles tetjét lesimította, kiegészítette a megfelelő rovatban a decursust. ...és akkor hova megyünk? – kérdezte a leggyorsabb gyakornok, és miért hozzá, hiszen a Mester kórboncnok, és tőle kérdezzük...?

Pontosan – mondta az adjunktus. Tőle! Fontos tudni, hogy a dolgok hogyan néznek ki visszafelé. Ezt a gyakornok nem értette, a gyakornokok pragmatikusan gondolkodnak, az idő ilyen visszafelé futtatásában teljesen gyakorlatlanok. A májusi nagy melegben az adjunktus arra gondolt, hogy ilyenkor a kollégiumban déli fekvésű szobáiban pokoli volt a hőség, a vizsgák előtt vizes lepedőkbe csomagolva próbáltak tanulni, a szobák fala éjszaka is ontotta a meleget, a türelmetleneket már egyetlen pohár sör is ledöntötte... de jó, hogy már vége van!

Már várja magukat – mondta a kedves arcú titkárnő, aki vagy szerelmes lehetett a Mesterbe, vagy anyai gondoskodással vette körül, és mindenkit azonnal védett és támogatott, aki a Mesterhez jött, mert nem lehetett tudni, hogyan végződnek a látogatások. Tessék csak be-

menni. Tisztelem – mondták egyszerre. A gyakornok-fegyverhordozó kissé lazábban szorította az „anyagot”, az egyik röntgenkép kicsusszant a paksamétából, és mintha szárnya nőtt volna, bevitortlázott a kisasztal alá. Kínos – gondolta az adjunktus –, kínos, hogy ez milyen hülye. Akkor a gyakornok villámgyorsan lehajolt beütötte az ülepét a könyvesszekrénybe, amiben megcsörrentek valamik. A zavar teljes volt. És fokozódott.

Jé, Mesterek! – hangzott a biztatás, két hatalmas Mester jön hozzám? Mi történt? ...a világ megfordult? Elhiszik, hogy megfordult? Tudják, hogy miért hatalmas dolog ez... tudják? Nem válaszoltak. Megmondom – erősített rá a Mester – ez egy nagy fordulat, a klinikusok, az élet és halál urai, idejönnek hozzám? Hagyja azt a filmet – mondta – inkább mutassák, mit hoztak. Azután évődés nélkül halálosan komolyan, anélkül, hogy a papírokhoz hozzáért volna: ...és hogy van az én kedves barátom? Hogy van? Rosszul – mondta az adjunktus. Leültek. A szegényes szocreál kerevet nyikkant egyet a kettős súly alatt. Tehát rosszul! De maguk Mesterek, azért biztosan tudják, hogy mitől van rosszul, vagy én mondjam meg? Megint a ravasz kérdés, holott mindent tud – gondolta az adjunktus. Tudjuk, vagyis valószínűen tudjuk. Úgy! Úgy – mondta a Mester szinte fenyegetően. Mi az, hogy valószínűen. Tudás vagy van, vagy nincs. Persze, a maguk szakmájában a bevallott kételkedés is tudásszámba megy... A hamiskás mosoly elárulta, hogy tetszik saját magának is ez a blikkdiagnózis a neurológusokról. A kételkedés tudásszámba megy – ismételte a Mester... Nemde? De igen – mondta az adjunktus. – A Mester szakmájában viszont nincsen kételkedés – tette hozzá bátortalanul – ezért jöttünk. Hah, hallatszott ismét az asztal másik oldaláról, HAH! Ezt meg honnan vette? Tőlem hallotta? Én ilyet nem mondtam soha! Kételkedni mindenkinek kell! Így van? Hallgattak. Na, és hogy van az én tanártársam? Rosszul – mondta ismét az adjunktus, bár azt akarta mondani, hogy javult kissé, és nekiállt volna, hogy az előzményeket meg a leleteket szépen logikusan el-

mondja, lehetőség szerint szakszerűen és magyarul, de az első szakaszon sem jutott túl. Valamilyen vírusfertőzést kapott – kezdte volna. Valamilyen? – hangzott a felkiáltás. Maguknak a valamilyen milyen? *Vannak ilyen vírusok, amik ilyen gonoszak, a huszadik században?* Uram, a huszadikban már régen nem kellene nekik lenniük. És az agyát támadta meg, éppen azt, és ebben maguk biztosak? Jesszus! Biztosak persze, mert ehhez maguk értenek! És azt mondja, hogy nem is egy vírus, hanem kettő! Uram, ...ez tragggédia!? Van ilyen, Mester – próbálkozott az adjunktus –, a furcsa az, hogy a vérképe... HAH! – hallatszott megint – maga kitálálja az én gondolataimat! Milyen az a vérkép? Szóval maguk azt nem értik, hogy hova lettek a lymphocyták, mert se az agyvizében, se a kenetében nincsenek... és hogy a fehérvérsejtjei öregek, és nincsen fiatal alak? Hát akkor mi történt? Tudja mi történt? Tudja? Azt hiszem, hogy nem tudott reagálni – nem volt immunvédekezése. Nem volt!? És ön ezt csak úgy kijelenti? *Lehet, hogy semmilyen védekezése nem volt, mondjuk, a szomorú kiszolgáltatottsága miatt* – így a Mester. ...és mit mondott a sok okos professzor? Elmondta nekik?

Az adjunktus rosszul érezte magát. A sok kérdéstől meg attól, hogy most el kell mondania az egészséget, és hogy nem így tervezte a tanácskérést. A gyakornok valamilyen laborpapírokba kapaszkodott, nem nézett föl. Elmondtam, Mester! ...és mit szólt hozzá a magas konzílium? Az adjunktus nem akart nevet mondani, és nagyon halkán csak annyit motyogott maga elé, hogy: Mester, eddig 12 diagnózist állítottak föl, és mindegyik halálos, ez nem csoda, de ezek a diagnózisok páronként és csoportosan is ellentmondanak egymásnak. Szegény – mondta a Mester –, tehát mindenki megnézte és megvizsgálta?... Le is írta? Csak egy vizsgálta meg, de azért mindegyik leírta – mondta az adjunktus. Mindegyik tanár azt a betegséget *fedezte fel*, vagy akarta felfedezni rajta, amivel ő foglalkozott korábban, aminek a specialistája volt.

Ebben a pillanatban nyilvánvaló lett az árulkodás, a tiszteletlenség, és a Mester szinte szomorúan nézett valahova a gesztenyefák felé. A hallgatás finoman komponált ritmusában az adjunktus azt gondolta, hogy most már mindegy, a Mester biztos benne, hogy panaszkodni jöttünk, pedig tanácsot akartunk hallani. El-

rontottam. És mit adnak neki? Ha nincsen diagnózis, akkor mit adnak? – kérdezte a Mester. Két lázlap van, mondta az adjunktus. Az egyikre a professzori konzíliumok által javasolt gyógyszereket írjuk fel, ez a vizitlázlap. Már nincsen hely rajta. ...ha mindet beadtuk volna, most már nem kérnénk konzíliumot. A másik – ahogy a nővérek nevezik – a munkalázlap. Azt eldugva tartjuk, arról gyógyszerelnek a nővérek. Eddig a következő veszélyes vizsgálatokat sikerült kivédeni, mert mindegyik rontotta volna az állapotát: laparoscopia, irrigoscopia, bőr- és izombiopszia, csontvelő-biopszia... és... az agybiopszia is szóba jött. A Mester fölszisszent: Uram, Uram – erről nem lehetett tudni, hogy fohász vagy megszólítás. Igen – mondta az adjunktus –, de most itt van a nagyobb veszély. Gipszágyba akarják tenni, mert összeroppant az első ágyéki csigolyája. Közben a gyakornoknak sikerült a gumitalpú cipőjével a szőnyeg és az asztalláb fogságába esett röntgenképet kipiszkálnia, és diadallal felmutatta. Aha! – mondta a Mester –, AHA! És erről azt állították, hogy patológiás fractura – egészséges fracturát maga látott már, Mester? Egy ilyen öregembernek törik a csontja. Tudják, hogy mi történt? Tudjuk, Mester! Jobbágné az éjszakás nővér válik a férjétől, aki potátor, és néha megveri. Emiatt bánatos, napközben ő is iszik, ezért éjszaka a szolgálatban elalszik. Tegnapelőtt is elaludt. A betegünk meg nyugtalan, rajtam kívül nem hallgat senkire, az ágy mellé ült, és a fenekére esett. Innen a törés. ...és most ágyhoz kötözik, és befektetik egy gipsztekőbe? – kérdezte a Mester. Tudja mi lesz ebből? Tudja? Inkább nyugtalanodjon és járjon, járjon és fájjon... az jobb neki! Nem jobb neki? De igen – bólogattak az asztal túloldalán. És mindebből mit él meg a kedves barátom? Tudja, hogy hol van, hogy mi történt vele? Sajnos, nem tudja, Mester. Korsakow-szindrómája van. Korsakow! – kiáltotta a Mester, ami úgy hangzott, mint egy káromkodás, vagy mint egy „teringettét” ...és olyan szörnyű hangon, hogy a szobán átvágtattak az Apokalipszis lovasai (a gyakornok ijedtében látta is őket) ...de hát ez pokoli! Láttak maguk már Korsakowból meggyógyulni... hogy valakinek visszajött volna az esze... bocsánat... és olyan lett, mint azelőtt? Láttak? Én láttam – mondta az adjunktus –, de azok alkoholisták voltak, és nem ilyen súlyos encephalitisben szenvedtek. Szóval ilyenből

még nem látott senkit meggyógyulni? Az adjunktus hezitált egy kicsit a válasz előtt. Nem, Mester, még nem láttam.

Akkor megint felsugárzott az a bizonyos, mindenkit fogva tartó, komoly tekintet, a lélek szigorúságától férfias töprengő arc, ami úgy adta át magát, hogy a titkaiból mindig csak keveset árult el, de a korábban acélkék tekintet megenyhült, és a szemek kicsit fátyolosak lettek. Mondják – kérdezte a Mester nagyon hal-kan, és ez a meglepő sordino olyan volt, mint egy fohász, ami a nagyon fontos dolgokat előzi meg – mit ér egy professzor az emlékei nélkül? Mit ér, ha elveszíti a legfontosabbat, amit valaha is gyűjtött egész életében. Tudják, hogy egy professzornak, ha megöregszik, nincsen semmije, csak az emlékei. Azok nélkül ő már nem Ő. Szegényebb lett, mint a legszegényebb kol-

dus. Itt áll előttünk kifosztva! Semmije nem maradt szegény barátomnak. Semmije! A Mester néhány másodpercre megfedkezett a látogatókról, elnézett a könyvespolc felé, valahova azon is túl, mérhetetlenül messzire.

A konzíliumnak vége volt. Minden itt van? – kérdezte az adjunktus a leggyorsabb gyakor-
nokot, aki ezt mondta: Végül is... nem mondott semmit, csak kérdezett, végül is...

Semmit!? – mondta az adjunktus bosszúsan. – ...bizonyára nem figyeltél, hiszen mindent elmondott, talán még annál is többet. Neked még hosszú idő kell, miután elkezdesz magadtól válaszolni ezekre a kérdésekre. Addig is tartsd a szád, nem kell tudni senkinek, hogy a Mesternél jártunk.

DR. SZIRMAI IMRE
ideggyógyász, Budapest

Egy eltűnt évfolyamtársra emlékezve

Kalapos Ferenc 1935. február 22-én született, 6 nappal előbb, mint jómagam. Az 1959-ben Budapesten végzett általános orvosok közül, aki tehetett, az évforduló évében vette át aranydiplomáját. Kalapos Feri barátom hiányzott közülünk.

Annak idején megjelenése az anatómiai előadóban nagy feltűnést keltett a friss elsőéves orvostanhallgatók sorában. Feri jócskán elkéste az előadást. A felső ajtók egyikén jött be nagy sebbel-lobbal, hirtelen megállt, körültekintett. Minden fej hátrafordult, a szemek rászegeződtek. Megjelenése meglehetősen színpadias volt. Hullámos szőke hajára, finom metszésű arcára az amúgy elsötétített előadóban egyetlen lámpa fénye vetült. Elegáns, könnyű, prémgalléros téli kabátot viselt, bal kezében ezüsfogantyús sétabotot tartott. Jelenség volt, a szó legszebb értelmében. Mi, konfekcióruhát hordó leendő kollégái csodálattal bámultuk.

Kisvártatva Kalapos Feri az életembe is belépett. Kiderült róla, hogy dandy külseje mögött jóindulatú, csaknem félnék fiú rejtőzik. Születi szeretettel fogadtak, mert én (akkoriban szorgalmas eminens, jó fiú) – gondolták – jó hatással leszek csapongó életvitelű gyermekükre.

Feri Darvas Ivánnal vitorlázott a Balatonon, a pesti éjszakai mulatókat látogatta, konzumnő volt a szeretője, talán még szerencsejátékokat is játszott.

Másodéves korától gyakran vállalt ügyeletet idős betegeket kezelő osztályon. Az esti vizitnél, ha a beteg bármilyen panasszal élt, altatót rendelt. Másnap rémült telefonok érkeztek:

– Mi történt a beteggel? – kérdezte a félig kómas állapotban lévő kezelőorvos.

– Barbiturátot kapott – adott magyarázatot Feri nyugodtan, kimerően.

A körzeti orvos édesapa nem akármilyen orvosi múlttal büszkélkedhetett! A Korányi-klinika tanársegédjeként dolgozott, Haynal Imre személyes barátja és gyakori vacsoravendégük volt, mint ahogy a magyar szellemi élet kiválóságai: Hubay Miklós és a nagy színész, Uray Tivadar is megfordultak Kalaposék társaságában.

Valahányszor ellátogatok a Semmelweis Egyetem I. számú Belgyógyászati Klinikájára, a múltat őrző, bemutató, barna fényképeken megtalálom dr. Kalapos Imre képét, odaköszönök neki. Ugratásként gyakran idéztük Ferinek Hetényi Géza későbbi szegedi professzor könyvéből az egyik, az ulcus duodeni kutatás-

ban elért eredményt ismertető mondatát: „Magam Kalapossal...”

Kalaposék műveltségének voltak sajátos, igen jó oldalai. A családi könyvtárunkban a „kötelező” nagy írók mellett, Gulácsy Irén, Tormay Cecil, Márai Sándor, Harsányi Zsolt művei mellett, az összes Vaszaryk (*Hárman Párizs ellen, Vigyázz, ha jön a nő!* stb.) feszítettek. Tőlük kaptam kölcsön Paul Morand-t, Pitigrillit.

...És bár a szigorú apa rossz szemmel nézte fia kicsapongásait, az általános iskolai tanítónő anya és mintagyerek öccse rajongtak a család „fekete bárányáért”. Remélték, hogy hatásomra „összeszedi magát”, és jó szellemi képességeinek megfelelően teljesít majd az egyetemen. Nem így történt: Ferivel összebarátkoztunk ugyan, de mivel én még kispolgáribb környezetből származtam, nekem imponált az ő magatartása és életvitele. Tanulás helyett mulatozni jártunk, az én tanulmányi teljesítményem pedig meredeken, majdnem menthetetlenül romlani kezdett. Feri pedig, miután dorbézolásaink biokémiából elégtelenhez vezettek (életem első bukása!), eljött a vizsgámra, és az egyetem udvarán gúnyos meghajlással átnyújtotta a *Botrány Clochemerle-ben* című könyvet vizsgasztalódásra.

Ferivel a hétköznapok, az együttes tanulások nem voltak unalmasak (csak éppen a tü-

relme hiányzott hozzá, hogy sikeresek is legyenek). Hát még, ha estéinket is együtt töltöttük! Kalapos doktor az énekesek és balettművészek háziorvosa volt, jóvoltából állandó belépőnk volt az Operaházba. Jelentősebb előadások után együtt lumpoltunk a kisebbekkel az Andrassy út lebujaiban. A Trojkában Feri leszólította a nagy Lakatos Gabriellát, ennek köszönhette Hetényi professzor, hogy – kérésére – 1957 nyarán bemutattam őt a balett magyar nagyszonyának... („Honnan ismered?” – kérdezte áhítattal a hangjában a híres belgyógyász. „Társaságból” – feleltem).

1956 novemberében Feri naponta csábított a disszidálásra. Harmadik telefonhívása után teherautóval állított be a lakásunkra. Ő ezzel utazott a nyugati határra, én ellenálltam. Szüleitől tudtam meg, hogy először Londonba, onnan pedig Kanadába távozott. A család közel fél éven át rendszeresen meghívott, hogy emlékeztessem őket szeretett fiukra. Imre bácsi és családja olyan mértékben szerették Ferit, hogy utánamentek. Feláldozták nagypolgári, gyönyörű lakásukat, és ezen az úton „K” útlevelet szerezve legálisan Angliába vándoroltak ki. Innen a szálak elvesztek, többé már nem érdekeltem őket, nem adtak hírt magukról.

DR. GÖRGÉNYI FRIGYES
belgyógyász, Budapest

Dr. Gesztes Ákos szakgyógyászterész ebben az évben tölti be 39. életévét. Budapesten, a Petőfi Sándor Gimnázium fizika tagozatán kitűnő eredménnyel érettségizett. 1996-ban végzett a Semmelweis Egyetem Gyógyszerésztudományi Karán. A tanulmányi időszak alatt három alkalommal is I. díjat nyert különböző tanulmányi versenyeken. Szakközgazda diplomáját már munka mellett, estin szerezte a Pénzügyi és Számviteli Főiskolán.

Hogy ez előny-e, vagy hátrány, ki-ki döntse el, de tény, hogy dr. Gesztes Ákos az egyetem befejezése óta, tehát már 15 éve ugyanazon a munkahelyen tevékenykedik. A Schering-Plough Central East AG Magyarországi Kereskedelmi Képviselete, majd a Schering-Plough Hungary Kft., 2009. októbertől pedig az egyesülés folytán az MSD munkatársa. Így a másfél évtized alatt sokan megismerhették a mindig mosolygós és előzőkeny, szakmailag magas szintű munkát végző Gesztes doktort. A számlálétrát az orvoslátogatástól kezdve végigjárta. Először a bőrgyógyászat területén lokális szteroid készítményekkel, majd 2003 végétől a sors kegyéből biológiai terápiákkal foglalkozhatott. Nevéhez kötődik a Remicade – az arthritis és a gasztrointesztinális gyulladásoz betegségek, valamint a pikkelysömör elleni, hatásos, ma már piacvezető biológiai szer – mellett, a Simponi hazai bevezetése is. Jelenleg is az MSD reumatológiai és dermatológiai csapatának vezetője.

A szakmai karrier mellett, de inkább még azt megelőzően real beállítottsága ellenére fogta néha a ceruzáját vagy a golyóstollát, és verseket vetett papírra. Eleinte elsősorban unaloműzőként faragott rímeket, amire főképpen a gimnáziumi történelemórák monotonijája vezette. A szűk családi, illetve baráti körben aratott sikereken felbátorodva születtek újabb és újabb versei. Sajnos mostanában ritkán unatkozik, így egyre ritkábban, inkább csak felkérésre (pl. családi ünnepek) bővílget kézzel írt verseskötete: a „Gesztes Összes”.

G. B.

Egérlegény

A Kalahári sivár sivatagnak a széle a jó, ahol két kicsi busman egér látta egy kút fenekét.
Mert az egér nem látta az éjben, a sűrű sötétben a kútnak a csúf peremét.

Ment a szegény egér legény
Már a réten át,
Keresve jó barátai
Bamba táborát.

Szürke fűben lüktetőn
Az éji szellő szállt.
Sajt nélkül a kicsi gyomra
Jaj de nagyon fájt.

Zebra szandál törte fel
A gyöngé tagjait,
Mégis ment, és szorította
Össze fogait.

Lót-fut két rúd réten át,
És nem látja a kútkávét.
Beleesik, jaj és most:
Egeret a kútvíz mos.

Aggodalom futott át
Az egértáboron.
Éj ereszkedett alá,
S lett a rét korom.

Szenvedett szegény szülő,
Az egér Nagyanyó:
Merre tévedt most a hőn
Szeretett cincogó?

Mert a szegény egérlegény
Nem talált haza,
Pedig már a múlté volt
Egy harmad éjszaka.

Sűrű volt az éj, amelyben
Macska lába járt,
Így a tábor nem kereste
Elveszett fiát.

Gyáva volt a szürke farkú
Sajtfogyasztó mindahány,
Így maradhatott a múlt
Előttük végleg egy talány.

Hajnalban keresni már
Hiába mentek ők,
Addigra már elnyelte
Szegényt a kútgödör.

Sikamlós volt a kút fala,
Fel senki ott nem juthatott
Át egy teljes éjszakát
Egerünk sem úszhatott.

Erejéből – amíg bírta –
Segítségért kiabált,
De kút hideg vizében
Gyöngé lába görcsbe állt.

Tíz egerből kilenc bizony
Nem találta meg.
Egy azonban, véletlenül
Pont utána ment.

Szerencséje neki sem volt
Semmivel se több,
Pedig már csak pár lépéssel
Volt a kút előtt.

A fű, a hosszú, harmatos
A kútra ráborult,
S hirtelen nagy csobbanással
Ő is vízbe hullt.

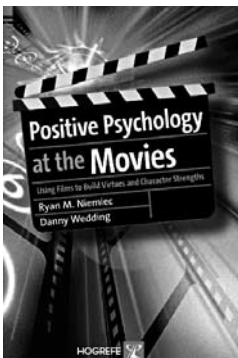
Úszni mivel nem tudott,
Így beléje fulladott.
Sírhelyet az egereknek
Így aztán a kút adott.

GESZTES ÁKOS

Niemiec, Ryan M. – *Wedding, Danny:*

**POSITIVE PSYCHOLOGY AT THE MOVIES.
USING FILMS TO BUILD VIRTUES
AND CHARACTER STRENGTHS**

Hogrefe, Cambridge,
MA – Göttingen, 2008, 308 o.

A szerzők az utóbbi évtizedben sajátos munkaterületet alakítottak maguknak, szisztematikusan vizsgálják a modern filmek alkalmazási lehetőségeit különböző pszichológiai célokra. Ezt a mai számítógépes adatbázisok lehetségessé teszik. Egy előző könyvükben (*Wedding, Danny –*

Boyd, Mary Ann – Niemiec, Ryan M.: *Movies and Mental Illness. Using Films to Understand Psychopathology*. Hogrefe, Cambridge, MA – Göttingen, 2005) kb. 1200 olyan filmet értékelték, amely elmebetegségekről, viselkedészavarokról, terápiáról szól, és ezeket használták fel a segítő szakmákat tanulók számára oktatási segédanyagként. Most ez a könyvük más, talán önmagában is újszerű és izgalmas alkalmazást akar segíteni, kb. 1000 olyan filmet vizsgálnak, amely a pozitív pszichológia Peterson és Seligman által kialakított személyiségképét (2004) képes illusztrálni. Tulajdonképpen a karakter fogalmát emeli ki, és hatféle erényt említ (bátorság, humanitás, transzcendencia, temperancia, igazságosság, illetve bölcsesség és tudás), amely egyenként 3–5 „erősségből”, mintegy karaktervonásból áll. Ezek együtt teszik lehetővé a lét pozitív működési állapotát, ami Peterson és Seligman szerint az életet örömtelivé, elkötelezetté és értelemteljessé teszi. Szerintük az erények és a lelki erősségek, pozitív jellemvonások dinamikus állapotok, amelyeket a személyiség az életfolyamatban értékek követésén át, megharcolva értük fejleszt ki és tart fenn magában. Érdekes módon ez a könyv most az identitás fogalmát a filmekkel kapcsolatosan nem használja, ami valószínűsíthető, hogy a Peterson–Seligman-kézikönyv sem, holott az identitás munka, identitásdinamika konceptuális keretében ezt a karakterépítő folyamatot jól lehetne értelmezni.

A szerzők szerint az erények és az erősségek

fejlődése felemelő élményekkel (elevation) függ össze, amelyek az adott viselkedésmód sajátosságait és nehézségeit ábrázolják, teszik átélhetővé. A film a valóságot ábrázolja, sűrítetten, nagy ingerintenzitással, az egész személyiséget bevonva az élménybe. Fajlagosan a legtöbb információt közvetíti, mert mondanivalója nemcsak az esemény (plot) kontextusát adja, hanem rajta keresztül a társas lét különféle összetett kontextusait is, a benne lévő különféle implikált jelentésrétegeken át, emellett pedig személypercepció és azonosulási alkalmakat is nyújt. A film önmagában is képes felemelő hatást gyakorolni, hiszen ismételtelen felidéződik, és a memórián, fantázián át hosszabb időn át gyakorol ránk befolyást, de különösen hatékony, ha megbeszéljük, vagy témája valamilyen foglalkozáson is előkerül. A szerzők szerint a filmek emberi értékgenerációs effektusát emberi problémamegoldásokhoz, megküzdési próbálkozásokhoz is lehet használni. A pozitív lélektan erényteóriája a szerzők szerint közvetlenül az önsegítés folyamatait érintheti. Emiatt a szerzők most nemcsak didaktikus célokból foglalkoznak a filmekkel (ezt is teszik, hiszen a könyv függelékében összeállítanak egy teljes felsőoktatási kurzust filmek segítségével, illetve a legmegragadóbb filmek jellegzetes klipadatait is közlik), hanem a filmek pozitív lélektani üzeneteit a pszichoterápiában és a pszichológiai fejlesztésben is felhasználják. Mint az említett korábbi könyvük, ez is tematikus adattár a témák és a különböző hatáselemek szerint csoportosított filmekről, amelyeket pontozással osztályoznak is, továbbá megadják az Amerikai Filmintézet 2006-os szavazatát minden idők 100 legjobb filmjéről (1500 neves filmes szavazata alapján), többször utalva rá, hogy a nagy filmek elsősorban élménykvalitásaikkal emelkednek ki, és ezeket hozzák létre azok a filmes értékek (szereplők, rendezés, forgatókönyv, kameramunka stb.), amelyeket a filmes szakemberek minősíteni szoktak.

A könyv 12 fejezetben tárgyalja a 24 előnyös karaktervonást, általában egy-egy erényfajta fő fogalma alatt (tehát hat nagyobb részben). A 24 tulajdonság vagy a pszichológiában régóta ismert, vagy új és szinte neologizmus a megszozott koncepciónyaghoz képest. Általában mindegyik követhető valamennyire a szakirodalomban, a szerzők ezt általában meg is teszik, definiálják az illető tulajdonságot, bemutatják a

rá vonatkozó pszichológiai kutatásokat, egy-egy ismert és jellegzetes film tartalmán át illusztrálják, majd megvizsgálják milyen társadalmi, kulturális vagy emberi körülmények segítik elő kialakulását (enablers), és melyek gátolják. Minden fogalomhoz külön, színezett háttérű keretes részben adnak néhány tanácsot az illető lelki készség gyakorlásához, fejlesztéséhez. Nem mindig világos az erősségek elkülönítése egymástól, illetve ha ez végrehajtható is, felvetődhet az olvasóban a külön értelmezés célja, haszna. Egy nagy erény az ismeret és a bölcsesség, ezek mint teljesítmények, készségkészletek és problémamegoldási eszközök ismertek a hagyományos lélektanban is. Külön szerepel azonban ezeken belül a prudencia, amely egyfajta előrelátást, körültekintést, megfontoltságot jelent, valamint ugyancsak a bölcsesség és az ismeret kategóriájában említik a perspektívát, amely valamiféle jövőre vetített helyzetelemzést és viszonyulásmódot fejez ki. Az egyes meghatározások a fogalmi keretből kiolvashatók, ám az ilyen nagyon összetett elemek általában éppen kutatási megalapozottságuk hiányával tűnnek ki, bizonyos erősségek ugyanis akár önmagukban, akár alkalmazásaikban is már sok kutatásra támaszkodhatnak. Ilyen a humanitás (humanity – humanizmus?, emberség?), ennek része a szeretet képessége, a kedvesség és a szociális intelligencia, ezek a pozitív pszichológiában vizsgált tényezők, ugyanúgy, mint a „temperance”, a mértékletesség kategóriájában tárgyalt megbocsátási készség (forgiveness), alázatosság, önszabályozási (önuralmi?) képesség vagy az említett prudencia. A prudencia kapcsán érdemes megemlíteni, hogy itt a fő példa a *Miss Daisy sofőrje* című kedves film, de a szerzők idesorolják a 2006-ban kijött *Királynőt* is, talán azért, mert Diana hercegnő halálának eseményeit a királyi családban és a brit közéletben ez a film különösen sokrétű összefüggéshálóban mutatja be, és itt a „prudencia” a királynő részéről csak fokozatosan alakul ki az emberek reakcióinak látán. Az *Amelie csodálatos élete* viszont a kedvesség (kindness) és a szociális intelligencia példája.

Az erősségek között „erős” kategória a kíváncsiság és a kreativitás, viszont bizonytalanabb a bölcsességen és az ismereteken belül a másik csoport, a nyíltság (open-mindedness), a tanulás szeretete vagy a perspektíva. Érdekes az

igazságosság erénye, ezen belül a polgári tudat (citizenship), a „fairness”, illetve a vezetés képessége. A bátorság erényén belül jól megragadható az egyik csoport a különböző karakterológiák és személyiség-lélektani tipológiák nyomán, a vitalitás és a kitartás, viszont bizonyos fokig „fuzzy”, „bravery”, ami a „courage” fogalmával szemben valamiféle merészséget, kiállást, vállalási következetességet jelent. Érdekes a transzcendencia kategóriája, ezen az erényen belül az erősségek három csoportja található, a szépség és kiválóság értékelése, továbbá a hála képessége (nem eléggé meggyőző itt a társítás), míg a másik két csoportban egyik a remény és a humor, másik a spiritualitás. A humor mint szociális intelligencia és megküzdési képesség ismert, a reménység mint sajátos optimizmus (a pozitív pszichológiát megalapozó Seligman kifejezésével: tanult optimizmus) ugyancsak nagy empirikus bázison értelmezhető. A spiritualitástól nem válik el eléggé a hit, holott inkább ez (és a vallások esetében a hozzákapcsolódó rítusok és emberi találkozások rendszere) bizonyul hatékony integratív erőnek. A reménynek is valamilyen hit kontextusában van értelme. A szerzők minden erény vagy erősség esetében szólnak az illető jelenség túlhajtott vagy kóros változatáról, lélektani antitéziséről is (amiről ugyancsak szólnak néha filmek), hogy ezzel is segítsék az értelmezést.

A remény esetében azért lett volna jó specifikusabban fogalmazni, éppen az önsegítés és a terápia vonatkozásában, mert e téren sok a félreértés és félreértelmezés. A legkülönbözőbb csodagyógymódok és alternatív gyakorlatok utolsó érvként mindig azt húzzák elő, hogy ha ígért előnyös hatásai nem bizonyíthatók is, a betegeknek, bajban lévőknek legalább reményt adnak. A passzív remény inkább becsapás (ilyen értelemben reményt ad a bankkölcsön vagy a biztosítási szerződés, amelynek apró betűs köteleit nem vesszük észre...), a pozitív lélektani remény inkább az önhatékonyság és a racionális alkalmazkodás, a belső kontrollfókusz mellett lehet előnyös, valódi „strength”, vagyis erő. A remény példája is mutatja, hogy a szerzők végül is csak a pozitív pszichológia határáig viszik a Peterson és Seligman által leírt fogalmak eszmetörténeti elemzését, a lélektan többi hagyományos ágának, de különösen a pszichoterápiás elméleteknek területeire ritkán térnek ki. Ez önmagában a két szerzőnek nem

is róható fel, ők ugyanis fogalmazásmódjukban óvatosak, ők nem teljes teorémát vagy tudományos szintézist ígérnek, hanem szemléletet akarnak kialakítani, számolnak azzal, hogy a filmélmény túl komplex ahhoz, hogy a megmozgatott lélektani faktorokat illetően minden vonatkozás kimerítően magyarázható lenne.

A kötetben éppen az a revelációszerű, hogy a filmek én-releváns és önfejlesztő felfogásához nyújtanak sajátos keretet, amely olyan új pszichológiában gyökerezik, amely mégiscsak kapcsolható a tudományos lélektanhoz is. A pozitív pszichológia nagy értéke, hogy a kulturális hagyomány, a mindennapi tudat és a hétköznapi „szociálpszichológia” élményszintjeinek megfogalmazását, kognitív és kommunikatív kezelését, továbbá introspektív elemzését és felhasználását teszi lehetővé. A lélektan eddig ezt a területet teljesen elhanyagolta, máig is hordozza a behaviorizmus dehumanizáló gőgjét, amely szerint minden tudati konstrukció, önértelmezés vagy „életteória” hamis tudat, ideológia, illetve (most már pszichoanalitikus módon szólva) valamilyen énvédő vagy önfelmentő célt szolgál. Évtizedek óta perifériára szorult a „naiv

pszichológus” metaforája, amely most kezd megerősítést nyerni a csecsemők kognitív világkonstrukciójának vagy a mentalizáció jelentőségének új adatai nyomán. Ma tehát felértékelődnek a hétköznapi kognitív rendszerben a viselkedést vezérlő és ezzel kapcsolatosan a kommunikációban felhasználható tudattartalmak, hiszen tágabb (kulturális) és szűkebb (közösségi és relációs) konszenzusok vannak bennük.

Niemiec és Wedding könyve mindehhez nagyon sok anyagot biztosít. A legérdekesebbek benne azok a szövegrészek, amelyek a filmekről szólnak. Ezek kifejezik a szerzők filmes gondolkodásmódját, a korunk e jellegzetes művésze iránti feltétlen tiszteletet és elismerést. A könyv mindenkinek ajánlható olvasmány, aki emberekkel foglalkozik, különösen, aki viselkedéskorrekciót vagy pszichológiai fejlesztést végez, esetleg nevel, vagy akár prevenció munkát végez. Nálunk a könyv remélhetően különös visszhangra talál, hiszen a filmek pszichiátriai, illetve pszichoterápiás felhasználásával sokan próbálkoztak, és jellegzetes „toposz” a filmek mélylélektani vizsgálata is.

DR. BUDA BÉLA

Irodalmi érdekesség

Az 1983-as év szenzációja volt Roger Martin du Gard (1881–1958), Nobel-díjas francia regényíró *Maumort alezredes* című monumentális művének kiadása – az író végakarátának megfelelően 25 évvel a halála után. A kéziratot addig a Nemzeti Könyvtárban egy tiszti ládában őrizték. Az 1122 oldalas kötet Magyarországon 1994-ben jelent meg, az Európa Kiadó gondozásában. Kiragadott idézet a műből:

„Kedves Barátom, minden embernek két élete van, s ezek teljesen függetlenek egymástól, gyakran ellent is mondanak egymásnak: a társadalmi élete, vagyis az, ahogyan mások előtt viselkedik, családi körben, társaságban és egy titkos élete, mondjuk ki nyíltan: a nemi élete, amiről általában fogalma sincs senkinek, még közvetlen környezetének sem; ezt az életünket tökéletesen elpalástoljuk, elrejtjük, de ebben éljük meg igazi személyiségünket; ez az élet teljességgel független társadalmi életünktől, ebben valamennyiünknek merőben mások a szenvedélyei, szokásai, rögzisméi, más az ízlésünk, magatartásunk, még arcunk és szóhasználatunk is, mint az az ízlés és magatartás, amit az emberek látnak. Jegyezze meg: egy embert csak akkor ismerünk meg, ha behatolunk ebben a labirintusba. És ez roppant ritkán történik meg. Épp ezért igazából azokat sem ismerjük, akikkel sűrűn összefutunk, még legbizalmasabb barátainkat sem...”

G. B.

„Az ember semmi, minden a munka.”

Daniel Defoe (1660–1731 között élt, több mint 500 könyvet írt)

Az Orvosi Numizmatikai Szakosztály életéből

A Magyar Orvostörténelmi Társaság Orvosi Numizmatikai Szakosztálya 2011. április 16-án tartotta tavaszi ülését a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeumban.

A programban két előadás és egy tájékoztató szerepelt. A rövid elnöki megnyitó után elsőként szakosztályunk örökös elnöke, dr. Süle Tamás (Pécs) „Orvosi Numizmatika a Pécs Lexikonban” című érdekes előadására került sor. Élvezetes stílusú, gazdagon illusztrált előadásában ismertette a Pécs Lexikon Nonprofit Kft. gondozásában 2010. december 10-én megjelent városlexikont, ami két kötetben, összesen 1050 oldalon 4700 szócikket tartalmaz, és 2600 fekete-fehér, illetve színes ábra gazdagítja. Főszerkesztője Romváry Ferenc, a szócikkeket 131 szerző, köztük az előadó (dr. Süle Tamás) és az összejöveteleinket jelenlétével most is megtisztelő közismert pécsi numizmatikus és szakíró, Rayman János írta. Összesen öt orvosportrés érem képe került be a lexikonba, ezek Grastyán Endre (Soltra Elemér), Jendrassik Loránd (Bogár Lívia), Kerpel-Fronius Ödön (Ciránsky Mária), Schmidt Lajos (Soltra Elemér) és Szentágothai János (Csík-szentmihályi Róbert) orvosprofesszorok érmei. Az előadó hangsúlyozta, hogy legalább 50-60 olyan orvos szerepel a két kötetben, akiről készült ugyan érem, de nem került be a képe a lexikonba (mert vagy nincs a szócikkhez ábra, vagy ha van, akkor fénykép, illetve festmény az illusztráció).

Második előadónk dr. Jakó János (Nyíregyháza), szakosztályunk elnöke, e sorok írója volt. A „Felix, qui potuit rerum cognoscere causas” (Vergilius-idézet magyar orvosi érmeiken) című előadásában azokat a portrés magyar orvosi érmeiket ismertette, amelyek Vergilius időtálló

gondolatait örökítik meg. A Krompecher István (Váró Márton, 1975), Manninger Rezső (Reményi József, 1963), Mansfeld Géza (Edvi Illés György, 1948), Méhely Lajos (Reményi József, 1925) és Preisz Hugó (Reményi József, 1935) arcvonásait megörökítő érmeiken az idézet önállóan szerepel. Közismert, prózai értelmezése: Szerencsés az, aki képes volt a dolgok okát megismerni. Lakatos István fordítása (hexameter) szerint: „Mily boldog, ki a dolgok okát ismerni tanulta...” Reményi József 1918-ban készült két Semmelweis-érmén a vergiliusi gondolat mellett egy másik latin idézet is megjelenik („Felix, qui, quod amat, defendere fortiter audeat”), ami Ovidiustól származik. Szó szerinti fordítása: Szerencsés az, aki képes a leg-
határozottabban megvédeni azt, amiben kedvét leli. Az orvostudomány és az ókori irodalom érmeiken történő találkozása és

harmonikus együttléte számos orvostörténelmi és numizmatikai gondolat taglalására, valamint irodalomtörténelmi kérdések megbeszélésére is lehetőséget adott a szóban forgó érmek képét is bemutató előadónak. Végezetül dr. Csoma Zsigmondné (Budapest), szakosztályunk titkára, a Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum éremtárának a vezetője tájékoztatta a jelenlévőket a *Medicina in nummis* III. kötetének a munkálatairól. A készülő kiadvány az 1995-től napvilágot látott magyar orvosi numizmatikai emlékeket fogja ismertetni, az adatgyűjtés és feldolgozás munkája a befejezéshez közeledik.

Az előadásokat és a beszámolót számos hozzászólás és kiegészítés követte. Az elnöki zárszó után kötetlen beszélgetésre is alkalom adódott.

DR. JAKÓ JÁNOS

Méhely Lajos 10 éves egyetemi tanári jubileumára készült érem hátlapja az ókort idéző művészi kompozícióval és a Vergilius-idézetrel (Reményi József, 1925)

Női műgyűjtők a reneszánsztól a XX. századig

A műalkotások gyűjtése minden korban teljes mértékben férfidominanciának számított, így a műgyűjtők és mecénások szokványos bemutatásakor a nők mindig alárendelt szerepet játszanak. A híres kivételek közé tartozik Nagy Katalin, akinek „Ermitázsát” nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ez a tanulmány azonban még további jelentősnek mondható női műpártolókat is igyekszik egy csoportba gyűjteni. Mindenképpen érdekes és izgalmas megvizsgálni a mecénás és gyűjtő hölgyek tevékenységét: vajon mi motiválhatta őket?

Nem is olyan régóta tudjuk, hogy a női művészek kutatása micsoda érdekességeket rejt magában. Vajon milyen mértékben alakították a művészettörténetet a női gyűjtők, lettek legyen akár régensek, akár magánszemélyek. Természetesen a gazdagság alapkövetelmény volt, még akkor is, ha nem minden gyűjtőnő rendelkezett akkora vagyonnal gyűjteménye felépítéséhez, mint Nagy Katalin cárnő. De voltak nagyon gazdag asszonyok, akik viszont nem váltak a művészetek pártolóivá.

A reneszánsz korban a művészek megbízása, a műalkotások gyűjtése, a reprezentáció és a hatalmi pozíció legitimációjának eszköze is volt, hiszen bizonyos hatalmi pozícióra szükség volt ahhoz, hogy valaki megengedhesse magának a gyűjtést.

Nagyon érdekes tény, hogy a gyűjtőnők, egészen a XVIII. századig olyan ikont választottak maguknak jelképként, ami összekötötte a reprezentációt a gyűjtőszenvédéllyel, és mellette a műveltséget is hangsúlyozta, ez pedig Minerva (a görög mitológiában Athéné), a bölcsesség istennője, a kézművesek, művészetek és a tudomány patrónusa volt. Isabella d’Este Mantegnát bízta meg, hogy fesse meg Minervát, a svéd Krisztina királynőt észak Minervájaként ábrázolták, de Madame Pompadour és Nagy Katalin cárnő is megörököttette magát Minervaként.

A műgyűjtemények nem csekély részét már a római kortól a hadizsákmányok tették ki, s ez a tendencia évszázadokon át nyomon követhető.

Krisztina királynő a harmincéves háborúban Prágából zsákmányolta II. Rudolf híres gyűjteményét, Josephine császárné pedig legkedvesebb darabjait a Napóleon által lefoglalt számos műkincs közül válogatta saját gyűjteményébe. Azonban Nagy Katalin kora legnevesebb kollekcióját vásárlások révén hozta létre.

A gyűjtők halála után a legritkább esetben maradtak egyben ezek a fantasztikus gyűjtemények. Legnagyobb részük ma különböző múzeumokban található szétszórva a világban, de törvényszerűen már nem eredeti kontextusukban. Az is megérne egy elemzést, hogy mi lett a remekművek sorsa a történelem viharában. Például Josephine gyűjteményéből sok kép ma a Nagy Katalin által alapított, szentpétervári Ermitázsban található. Mantegna, Perugino és Costa festményeit, amelyek Isabella d’Este stúdióját díszítették, Richelieu bíboros szerezte meg, aki XIII. Lajos uralkodása alatt az egyébként királyi privilégiumot, a mecénatúrát gyakorolta. A francia forradalom alatt ezeket a műkincseket elkobozták, állami tulajdonná nyilvánították, és így a Louvre-ba kerültek.

Következzék a próbálkozás ezeknek a nagyszerű asszonyoknak az életét és tevékenységét röviden bemutatni.

Isabella d’Este (1474–1539)

Az általam említett nők közül ő élt a legkorábban, a quattrocento és a cinquecento fordulójában, és majd 50 évig fontos szerepet játszott Mantova kulturális életében. 1474-ben született Ferrarában, családja a legősibb itáliai családok egyike volt. A d’Esték uralkodása

alatt vált Ferrara csodás reneszánsz palotáival, híres egyetemével a tudomány és művészetek

támogatásával kulturális központtá. Ebbe a virágzó korszakba született bele Isabella d'Este. A kortársak által leírt kisugárzását és magabiztosságát nyilvánvalóan intelligenciájából és nem utolsósorban származásának privilégiumaiból merítette. 16 évesen feleségül ment Francesco Gonzagához, Mantova őrgrófjához, aki szintén a humanizmus és művészetek pártolójaként volt ismert. Az őrgrófnő azonnal Mantovába érkezése után hozzálátott, hogy lakosztályát a maga ízlése szerint rendezze be. Könyvtárszobát alakított ki, és nem kisebb személységet bízott meg az első két festmény elkészítésével, mint Mantegnát, ezzel a megbízással meg is szabva a minőségi mércét. Mantegna mellett kora olyan nagy festőegyéniségeinek adott még megbízásokat, mint Bellini, Perugino, Coreggio, Lorenzo Costa és Tiziano. De úttörőnek számított értékes antik gyűjteményével is, amit a könyvtára alatt lévő úgynevezett „barlangban” állított ki. Az antik tárgyak ennek az időszaknak legdrágább és legkeresettebb értékei közé tartoztak, és természetesen gyűjtőjének presztízsét is ennek megfelelően emelték.

Isabella d'Este képzettségével és kulturáltságával megtestesítette par excellence a reneszánsz kor ideálját, és kora Itáliájának koronázatlan királynőjévé emelkedett. Halála után az őt követő generációk a műkincseket eladták, ami megmaradt, 1630-ban vált a császári csapatok fosztogatásának martalékává.

Medici Mária (1573–1642)

A toscanai nagyherceg lányaként született, és a Mediciekhez méltó neveltetésben részesült. 1600-ben férjhez ment IV. Henrik francia királyhoz, aki tíz év házasság után merénylet áldozata lett, így Medici Mária vette át a hatalmat a még kiskorú trónörökös (a későbbi XIII. Lajos) helyett. Mint anyai állam vezetője, ő is a művészetet használta fel arra, hogy hatalmát bizonyítsa, és uralkodásának legitimitását hangsúlyozza. Már a mű-

vész kiválasztása is mutatja ezt a törekvését, hiszen Rubens kora Európájának legkeresettebb történelmi festője volt. Hercegek és királyok versengtek, hogy megbízassák, aminek az is oka lehetett, hogy a művész monumentális képi nyelvre nagyon is megfelelt a hatalmi pozíciók hangsúlyozására és propagálására. Rubens 24 festményből álló sorozatának eszményképe Szűz Mária volt, az önfeláldozó, gondos anyát jelképezve. A festmények a párizsi Luxembourg-palota fogadóhelyiségeibe kerültek, ezzel is hangsúlyozva a régensnő hatalmát a belépők előtt. Mindezen csillogó művészetpártolás ellenére Medici Mária hatalmának demonstrálására tett fáradozása mégiscsak sikertelennek bizonyult. Fia, XIII. Lajos uralomra jutása után, mint ismeretes, Richelieu bíboros egyre nagyobb befolyásra tett szert, Medici Máriát fogságba zárták, ahonnan megmenekült ugyan, de életét különböző helyeken száműzetésben töltötte, s Kölnben halt meg.

Krisztina királynő (1626–1689)

Egy nő, aki sokkal szabadelvűbb volt, mint ahogy azt az ő korában akár még uralkodóként is bárki megengedhette volna magának. A harminc-éves háború kellős közepén született, Gustav Adolf svéd király lányaként. Abban az időszakban, amikor Svédország a vallási és politikai viták közepette szép lassan protestáns nagyhatalommá fejlődött. El kell osztatni a hollywoodi film alkotta legendát, Krisztina királynő kifejezetten csúf, férfias jelenség volt hatalmas orral, és testi fogyatékkal. 1632-ben, apja halála után 6 évesen került a trónra, természetesen kiskorúsága idején, 1644-ig régenstanács kormányzott helyette. Kislány korától uralkodásra nevelték, a legjobb oktatásban részesült (8 nyelven beszélt, és otthonosan mozgott az antik irodalom, a történelem, a teológia, a matematika és asztrológia tudományában). Csecsemőkori balesete miatt csapott vállú, s így kissé púpos hátú volt. Testi fogyatékkossága ellenére úgy lovagolt, vívott és párbajozott, mint egy férfi, és úgy káromkodott, mint egy kocsis. Férjhez sem volt hajlandó menni, híres mondása szerint: „Inkább a halál, mint a házasság.”

Krisztina királynő (1626–1689)

Krisztina királynő jelentős mecénási és gyűjtői szerepe figyelemre méltó volt abban a világban, amikor az uralkodóknak fontos volt, hogy hatalmukat színpadias kulisszákkal is bi-

zonyítsák, ezért rendeztek be számtalan pompás kastélyt, szereztek meg komplex műgyűjteményeket, adtak hatalmas estélyeket, és léptek fel a művészetek és természettudományok támogatóiként.

Még a vesztfáliai béke megkötése előtt a svéd seregek elfoglalták Prágát, ahol II. Habsburg Rudolfnak köszönhetően egyedülálló művészeti és könyvgyűjtemény volt található. Krisztina királynő a műkincsek nagy részét hadisarkként Stockholmba vitette. A Prágából rabolt zsákmány 4760 festményt tartalmazott, közte Brueghel, Dürer, Raffaello, Tiziano, Coreggio, Holbein képeit, számtalan bronzfigurát, több ezer érmét és medált, ékszereket és drágaköveket. Ezek mellett még értékes kéziratokat és nyomtatott könyveket is. Mindenesetre elmondhatjuk, hogy amivel Krisztina királynő megalapozta műgyűjteményét és könyvtárát, az minden idők legnagyobb hadizsákmánya volt, így válhatott a fosztogatáspolitikát Svédországban kultúrpolitikává.

1654-ben a világ teljes megrökönyödésére Krisztina áttért a katolikus hitre, majd lemondott a trónról, és összecsomagolva könyvtára és műgyűjteménye legértékesebb darabjait exkirálynőként élete nagy részét Rómában élte le, ahol palazzója a római kulturális élet központjává vált. Rómában gyűjteménye kb. 300 festményből és 170 szoborból állt, amit állandóan bővített, cserélt, így az tartalmazta a legfontosabb régi és kortárs műveket: Mantegna, Michelangelo, Raffaello, Tintoretto, Tiziano, Veronese, Bernini, Brueghel, Reni, Rubens és Van Dyck festményeit.

A fennmaradt írásos bizonyítékok egy nézetében és életvitelében korát megelőző szabad-elvű nő képét mutatják Krisztináról, aki Rómában halt meg, és – nagy szó – nőként a Szent Péter-bazilikában temették el. Halála után könyvei a Vatikán könyvtárába, érmegyűjteménye Párizsba került, tulajdonának egy részét Svédország vásárolta vissza, de műgyűjteménye Európa-szerte szétszóródott.

Madame Pompadour (1721–1764)

A nagy gyűjtőnők közé tartozik. Jeanne-Antoinette Poisson néven jómódú polgár lányaként született, de apja eltűnése után egy gazdag bankár fogadta örökbe és tanította, így cseperedett intelligens, művelt nagylánnyá. Gyámja feleségül adta unokaöccséhez. A csinos, művelt asszony 1745-ben egy álarcosbálon ismeri meg a királyt, XV. Lajost, aki nemcsak hivatalos szeretőjévé teszi, hanem még abban az évben nemességet is adományoz neki, így lesz Pompadour márkinő.

Madame Pompadour volt az első polgári származású hivatalos királyi szerető, akinek mindenkinél fontosabb volt, hogy olyan képet alakítson ki magáról, ami a versailles-i udvarban társadalmi elfogadottságot biztosít számára. Diplomáciai érzékével és intelligenciájával eléri, hogy befolyásos szerepet tölthessen be az udvarban, beleszólhat az államügyekbe és a külügyekbe is. Kastélyok sorát építteti vagy újíttatja fel, és rendezteti be, külön stílust honosítva meg az udvarban, és mondhatjuk, hogy Pompadour által XV. Lajos kora a művészet vi-

rágkora lesz. Ízlésével nagy hatást gyakorolt a kor művészetére és iparművészetére is. E lépéseivel saját helyzetét is folyamatosan erősítette, de ugyanezt a célt szolgálta a portrék festetése, melyeken művelt, művészetpártoló

asszonyként láttatja magát. Egyetlen nő sem készíttetett annyi portrét magáról, mint ő. Természetesen a kor legnevesebb festőivel örököltette meg magát, a kedvencei közé tartozott Boucher, Nattier, Drouais, de La Tour és természetesen az udvari festő Carle van Loos. De a művészekkel nemcsak a portréit készíttette el, hanem ingatlanjainak belső terét is velük díszíttette. Az iparművészet is addig nem látott virágzásnak indult, hiszen berendezéshez bútorokra, faliszőnyegek (gobelin), illetve porcelánokra is szükség volt. Rezidenciái kész műremeknek számítottak.

De Pompadourt az első üzletasszonyok közé

is sorolhatjuk, hiszen tulajdonosa és irányítója volt egy üvegyárnak, és részvényei voltak egy hajógyárban, ezzel biztosítva anyagi függetlenségét.

Madame Pompadour 43 évesen halt meg tüdőgyulladásban. Halála után két közjegyzőnek és több specialistának egy évébe tellett, amíg összeírták hagyatékának ingóságait, és még nyolc hónapba, hogy azok egy részét aukción eladják.

Nagy Katalin cárnő (1729–1796)

Talán egyetlen nő sincs a világon, akiről annyit írtak volna, mint róla, aki Sophie Friederike von Anhalt-Zerbstként született hercegi rangú porosz tábornok lányaként. II. Frigyes támogatásával és némi diplomáciai ügyeskedéssel a csúnyácska Sophie Friederikét választották ki a jövőben orosz

cár, III. Péter feleségének. A fiatal lány mindent megtett azért, hogy leendő anyósával és az orosz néppel megkedveltesse magát, megtanult oroszul, és áttért az ortodox hitre. 1745-ben került sor a házasság-

kötésre. A német hercegnő rövid idő alatt szenvedélyes és meggyőződéses oroszává vált. Azonban házassága teljes csőd volt, a fiatal cár szívesebben szórakozott ólomkatonáival, mint fiatal feleségével, így rövid idő elteltével néhány nemessel, köztük akkori szeretőjével, Orlov gróffal sikerült megfosztania III. Pétert hatalmától, majd néhány nap múlva meg is ölték az excárt.

Katalin 34 éven át Oroszország cárnője maradt, s uralkodása alatt az ország helyzete megerősödött. Nemcsak remek stratégia volt, hanem a művészetek nagy támogatója is. Szentpétervárott számtalan palotát építtetett, többek között az Ermitázst, ami máig a világ legszebb és legnagyobb múzeumai közé tartozik. Nagyvonalú mecénásként nemzetközi építészeket, művészeket bízott meg, és az álmos

Szentpétervárt sikerült agilis, financiálisan erős, művészeti központtá varázsolnia. De az akkor még gyerekcipőben járó orosz művészeti akadémiát is folyamatosan támogatta. Katalin nagynevű festőket bízott meg saját alakjának megfestésére, így több mint 500 művön maradt megörökítve az utókor számára. De hogy a valaha élt legnagyobb műgyűjtők sorába emelkedhetett, azt valamelyest a véletlennek köszönhetette. Nagy Frigyes megbízta Gotzkowsky berlini kereskedőt, hogy a potsdami Sanssouci-palotába vásároljon a régi mesterektől festményeket. Mire azonban a kereskedő megszerezte a gyűjteményt, a hétéves háború annyira megterhelte az államkasszát, hogy a porosz király csak néhány képet tudott átvenni tőle. Így a kereskedő felajánlotta Katalin cárnőnek, aki kapva kapott az alkalmon, és megvette a teljes gyűjteményt, hiszen tudta, hogy ezzel a képvisárlással, a művészet fegyverével finom és különleges fricskát sikerül II. Frigyesre mérnie. Ettől a remek vételtől olyan kedvet kapott a cárnő, hogy teljes információs hálózatot építtetett ki Európa-szerte, s mérhetetlen mennyiségű értékes műkincset tudott megvásárolni. Nem egész 30 év alatt 3996 festménnyel, több tízezer grafikával felépítette Európa egyik legjelentősebb gyűjteményét. Nem válogatott, mindent megvásárolt, aminek rangja, neve volt, és neki hírnevet szerzett. A Téli Palota mellé megépíttette az Ermitázst (remetelakot), ami szokatlan nevét annak köszönheti, hogy a rengeteg dolgozó cárnő kedd és vasárnap este Rembrandt, van Dyck, Rubens, Raffaello, Giorgione, Veronese, Chardin, Poussin, Watteau, Reni, Tiziano, Velasquez – hogy csak néhányat említsek a művészek közül – festményei között pihente ki magát. A gyűjteménye felépítésén kívül a tehetséges kortárs festőket is támogatta megbízásokkal.

Nagy Katalin legszebb és legkevésbé ellentmondásos hagyatéka, amit Oroszországra és a világra hagyott, egyértelműen egyedülálló műgyűjteménye az Ermitázsban.

Josephine császárné (1763–1814)

Élete érdekesen kanyarodott a művészetek felé. Marie Josephe Rose Tascher de la Pagerie 1763-ban született a francia Martinique szigetén egy ültetvényes lányaként, és nyilván álmodni sem mert volna olyan élettörténetet, amelyet megélt.

1779-ben édesapjával Franciaországba utazott, hogy férjhez menjen. A fiatal férj igazi önző aranyifjú volt, aki lenézte, és úton-útfélen megalázta fiatal feleségét. Majd a fiatalasszonyt egy kolostorban helyezte el, ahol együtt élt a felső körökhöz tartozó, de elhagyott nőkkel. Ez a legjobb is-

kolának bizonyult társasági életből, s megalapozta, hogy a kis vidéki Marie Josephe Rose-ból később Josephine válhasson. Miután elhagyta a kolostort, első lépése az volt, hogy elvált férjétől, és tekintélyes végkielégítéssel visszautazott Martinique-ra. A francia forradalom alatt ismét Párizsban tartózkodott. Robespierre kivégzése után nem sokkal megismerkedett egy sovány, alacsony termetű korzikai tiszttel, Bonaparte Napóleonnal, aki feleségül vette, és egyedülálló hatalommal és szabadsággal ruházta fel.

Párizs közelében Malmaisonban előrelátóan, felkészülve arra az esetre is, ha megváltozna Napóleon melletti pozíciója, birtokot vásárolt magának, a rajta álló kastélyt felújíttatta, kibővítette, és gyönyörű kertet telepíttetett hozzá. Szalonjában mindennapos vendégek voltak a kor elismert művészei. Nagyszerű műveket gyűjtött össze a kastély díszítésére, vásárolt a párizsi Szalonban, megbízott festőket különböző munkákkal, és persze a festmények jó részét a Napóleon által lefoglalt műkincsekből válogatta össze. De mindig csak olyan műveket keresett, amik tetszettek neki.

Szűk 15 év alatt 300 festményt gyűjtött össze, Bellini, Ghirlandaio, del Sarto, Giorgione, Raffaello, Leonardo, Tiziano, Dürer, Rembrandt, Rubens, Murillo, van Dyck, Holbein, Poussin, Greuze, Nattier, David és a XVIII. századi flamand és holland mesterek műveiből. Nem akármilyen névsor. A kis ültetvényeslány bizony igen jó ízléssel bírt, s az asszony, aki egész életében arra törekedett, hogy másoknak tetszen, elégedett lehetett, Malmaison az európai nemesség „zarándokhelyévé” vált, mert látni akarta a szép Josephint és legendás műkincs-gyűjteményét. Tüdőgyulladásban halt meg, gyűjteménye nem maradt egyben.

Gertrude Stein (1874–1946)

A jelentős művészeti gyűjteményt létrehozó négy XX. századi nő egyike. Ugyan pénzügyi lehetőségeik nem voltak korlátlanok, remek érzékkel választották ki testvérével, Leóval a má már klasszikus moderneknek emlegetett, de akkor még teljesen ismeretlen festők legjelentősebb műveit.

Gertrude Stein német bevándorlók ötödik gyermekeként az USA-ban született. Édesapja jómódú üzletember volt, szülei azonban korán meghaltak, s az árván maradt gyerekek gyámja a legidősebb fiútestvér lett. Gertrude testvérével, Leóval, akivel nagyon szoros volt a kapcsolata, egyetemeken különböző fakultásait látogatta. A századfordulón nagy elhatározással és a szülői örökségből származó apanázzsal Párizsban telepedtek le, és együtt laktak a később híressé vált rue de Fleurus-ben. Leo festegetett,

Gertrude pedig írt. Leo 1904-ben vette meg jó érzékkel az első Cezanne-t, majd folyamatosan bővült a gyűjtemény Gauguin, Renoir, Valotton, Delacroix műveivel. A lakás rövidesen híres szalonná, az avantgárd művészek kedvelt találkozóhelyévé alakult, a párizsi bohémek egymásnak ad-

ták a kilincset, közben a Stein testvérek nagyon olcsón vásárolták az akkor még ismeretlen festők műveit. A 10-es években a két testvér özszeveszett, és soha többé nem is álltak szóba egymással.

Gertrude csak ettől az időtől kezdve lett önálló gyűjtő, a gyűjtés számára teljesen öncélú volt, kizárólag csak azt vásárolta meg, ami tetszett neki, a képek csak azért kellettek neki, hogy örömet szerezzenek számára. Az első Picasso-festmény nem is igazán volt kedvére való, de ahogy a művész ábrázolásmódja a kubizmus felé haladt, annál nagyszerűbbnek tartotta munkáit, és folyamatosan vásárolta képeit. A párizsi lakásban a festmények a padlótól a plafonig takarták be a falakat. És ha a történelem viharában a szükség úgy kívánta meg, néhány festményt eladott, s azzal biztosította a megél-

hetését. Halálát gyomorrák okozta. Gyűjteménye szerencsésen átvészelte a második világháborút, de az örökösök herdálását már nem. A család 1967-ben árvereztette el a modern klaszszikusok műveit, áruk akkor már az egekben járt.

Nell Walden (1887–1975)

A svédországi Karlskronában született mint Nell Roslund. Édesapja protestáns pap volt. Nell zongoraművészként végzett, majd diploma után Lübeckben és Berlinben csiszolta tovább zenei és nyelvi tudását. Itt ismerkedett meg Herwarth Waldennel (alias Georg Lewin), aki akkor már a *Sturm* folyóirat szerkesztője és a berlini modern művészeti mozgalmak vezéregyénisége volt. A férfi azonnal beleszeretett a lányba, még abban az évben elvált feleségétől, s összeházasodott a fiatal zongoraművésznővel, aki méltó társa és segítője lett a Sturm-birodalom kialakításában. Sőt az első világháború nehézségeit is az általa fordításokkal keresett pénzből vésztették át, méghozzá úgy, hogy a vállalkozást még bővíteni is tudták. Valószínű, hogy ez az anyagi támogatás volt az oka, hogy Walden 1919-ben, amikor politikai tevékenysége miatt házasságuk megromlott, átadta a *Sturm* teljes gyűjteményét feleségének, ami az asszony évek alatt vásárolt magángyűjteményével együtt az avantgárd legnagyobb klasszikusait felvonultató, legátfogóbb gyűjteménye lett Németországban. Nell Walden a II. világháború elől

Svájcba menekítette az értékes anyagot, majd ő is áttelepült, azonban az értékes művek biztosítási és fenntartási költségeit nem tudta finanszírozni, így felajánlotta európai múzeumoknak megvételre. Szerette volna, ha egyben marad az anyag, ami egy fontos művészeti korszak teljes áttekintését tette volna lehetővé. De a múzeumok nem kapkodtak érte, ami a háború utáni Európában érthető is volt. Így kerülhetett sor 1954-ben a műalkotások elárverezésére, ahonnan a művek java része műkereskedőkhöz és magángyűjtőkhöz, 45 festmény pedig Nell aján-

dékozásával a Stockholmi Modern Múzeumba került. Nell Walden 88 éves korában, Bernben halt meg.

Marie-Laure de Noailles (1902–1970)

Maurice Bischoffsheim, gazdag német zsidó bankár egyetlen és elkényeztetett gyermeke, anyai ágon Sade márki leszármazottja. Párizsban született, ahol 21 évesen feleségül ment a szintén dúsgazdag Noailles grófhhoz, akitől két

lánya született. Marie-Laure de Noailles imádta a botrányokat és a feltűnést. Hogy számtalan szeretőt tartott a fiatal zeneszerzőtől kezdve a feltörekvő festőig bezárólag, az valószínűleg nem volt szokatlan a századelő arisztokrata köreiben, de az ő excentrikussága már meghaladta a még akceptált társadalmi normákat is. Egymillió frankkal támogatta például Luis Buñuel és Salvador Dalí Sade márki írásaiból készített avantgárd filmjét. A művészek és Noailles szándéka, hogy botrányt keltsenek, tökéletesen sikerült. Az erősen vallás- és burzsoáellenes filmet betiltották, és vetítését egészen a nyolcvanas évekig nem is engedélyezték.

Mindenesetre Marie-Laure családjában hagyománya volt a műalkotások gyűjtésének, már a nagypapa, Goya életnagyságú festményével ajándékozta meg fiát és menyét. S ez a kép volt még az ötvenes években is a Noailles-palota szalonjának ékköve. Tehát az unoka csak folytatta a családi tradíciót, és amíg a régi mesterek gyűjtése nem volt egyáltalán szokatlan az arisztokrácia köreiben, a kortárs művészet iránti érdeklődés annál inkább. A teatralitást és feltűnést kedvelő Marie-Laure de Noailles talán azért is érdeklődött olyan szenvedélyesen a modern festészet iránt, hogy ezzel is bizonyítsa

különlegességét, másságát. Párizsi villájukban a kiváló régi mesterek mellett teljes kaotikus keveredésben sorakoztak a kortárs művek is, látzólag összeegyeztethetetlen festmények kerültek egymás mellé. A ház szabálya a példaértékű rendtelenség volt. Rubens, Delacroix, Constable és Watteau mellett jól megfért Chagall, Braque, Max Ernst, Dalí, Klee, Picasso vagy Dorothea Tanning. A tulajdonos személyisége és szenvedélye teljes mértékben viszsztatükröződött gyűjteményében, mindenekelőtt a szokatlan, bizarr, művek sokaságában. Ő is, mint annyi női gyűjtőtársa, különböző megbízásokat adott portréjának megfestésére, olyan festőnagyságok örökítették meg például, mint Balthus, Picasso és Dalí.

A második világháborúban a család Angliába menekült, s egy barátjuknál laktak, de gyűjteményüket sikerült biztonságba helyezniük és sértetlenül megőrizniük. A grófnő rendkívül értékes gyűjteményét lányai örökölték, így az nem szóródott szét, hanem családi tulajdonban maradt.

Peggy Guggenheim (1898–1979)

New Yorkban született, dúsgazdag és befolyásos zsidó családba. Peggy Guggenheim gyermekkorát kifejezetten boldogtalannak írja le önéletrajzi regényében. Mint a legtöbb gazdag családban őt is nevelőnők sora gondozta, imádott apja szeretőivel múlatta az idejét, anyja pedig állandó depresszióban szenvedett. Majd az apa el is hagyta a családot, sőt a családi vállalkozásból is kilépett, és Párizsba költözött, 1912-ben pedig a Titanic katasztrófájának áldozata lett.

A fiatal Peggy 21 évesen megkapta örökségét, és „rettenetes unalmas életét”, ahogy ő mondta, maga mögött hagyva Európába utazott. S talán még ő sem gondolta, hogy 21 évig ott is marad. Párizsban a bohém világ „hercegnője” lett, nem kisebb személyiség vezette be ebbe az izgalmas világba, mint a román származású szobrászművész, Constantin Brancusi. Peggy fiatalon feleségül ment egy amerikai íróhoz, akitől két gyermeke született, de a házasság hamarosan tönkrement. Új kapcsolatba menekült, de az a férfi is alkoholista volt. 1937-ben férje meghalt, ebben az időben vesztette el szeretett nővérét és édesanyját is. Hirtelen nem tudott mit kezdeni az életével, ekkor jött az ötlet, hogy galériát

nyit Londonban, de az anyai örökség, ami 500 000 dollárt jelentett, nem volt rá elég, hogy a régi mesterekre specializálódjon. Így a kortárs művészek mellett a művésztükkel is komolyan ismerkedni kezdett, amiben nagy segítségére volt Marcel Duchamp.

1938-ban meg is nyitotta Londonban a Guggenheim Jeune Galériát, ahol

a szigetországban először mutatták be az avantgárd művészek színe-javát. S ekkor kezdte meg a neki tetsző képek vásárlását is saját maga számára. De Londont nem találta a művészetre kellőképpen fogékony városnak, ezért visszaköltözött Párizsba. Ebben a nyugtalan, bizonytalan háborús időszakban vált kiemelkedő műgyűjtővé. Sok művész rászorultságában saját maga számára kedvezőtlen, de Guggenheim számára igencsak kedvező áron adta el műveit. Gyűjteménye rohamosan gyarapodott, többek között Brancusi, Dalí, Ernst, Léger, Man Ray, Klee, Picabia, Picasso, Miro, Chagall, Gris és de Chirico műveivel.

1941-ben azonban a háború elől neki is menekülnie kellett. Miután a Louvre vezetői arra hivatkozva, hogy képei értéktelenek és nem érdemesek rá, hogy elrejtésük őket, sikerült azokat is New Yorkba menekíteni. Ott megnyitotta az Art of This Century galériát, ahol bemutatta a modern európai művészetet felvonultató gyűjteményét, de a tehetséges fiatal amerikai művészek és művésznők bemutatására is nagy hangsúlyt fektetett. Nem egész öt év alatt 50 kiállítást rendezett, az ő „felfedezettjeként” tekinthetünk például Jackson Pollockra, akit hosszú ideig anyagilag is támogatott.

Akár mennyire ragaszkodott is a galériájához, nagyon visszavágyott Európába, így a háború után, 1947-ben Velencében megvásárolta a Canale Grande melletti palotát, ahol megvalósíthatta régóta dédelgetett álmát, megnyitotta múzeumát. Három évvel a halála előtt a 100 milliárd dollárt érő, 326 képből álló gyűjteményét rá-

hagyta a Guggenheim Alapítványra, azzal a kikötéssel, hogy ezeknek a műveknek együtt kell maradniuk Velencében.

* * *

Elmondhatjuk, hogy az idők folyamán a műkincsek gyűjtésének motivációja és célja folyamatosan változott, a műtárgyak megszerzése hol a hatalom, a műveltség bizonyítására vagy a tulajdon gyarapítására szolgált, hol pénzbefektetésként működött, hol csak a művészetek gyönyörűsége vonta bűvkörébe a gyűjtőket, koronként és emberenként változóan.

A történelem során akadtak nők, akiknek megvolt hozzá a kellő bátorságuk és nem utolsósorban a műveltségük, hogy jelentős műgyűjteményeket merjenek és tudjanak létrehozni. Az uralkodónők mellett az uralkodói szeretők is nagyon sokat tettek a művészetek támogatásáért, mint például Madame Pompadour. Persze gyűjtőkről már az ókor óta tesznek említést, de ez a tevékenység csak a XX. századtól öltött tömeges méreteket. A gyűjtők kedvtelésükkel befolyásolták a kiállítások anyagát, illetve múzeumokat alapítottak a megszerzett műrecek bemutatására.

Míg egyesek csak véletlenül jutottak gyűjteményükhöz, mint például Krisztina svéd királynő, addig mások, mint Nagy Katalin, szenvédeyesen gyarapították gyűjteményüket. Voltak, akik olyan műveket vásároltak, amik akkor éppen divatosak voltak, de voltak olyanok is közöttük, mint Peggy Guggenheim, akik

egyéni ízlésükkel divatot teremtettek. A gyűjtemények sorsa viszont többnyire elkerülhetetlen. A mecénások halála után közvetlenül vagy bizonyos idő után a műtárgyak szétszóródnak, és a világ minden szegletében szétszórótan múzeumokban találhatjuk meg őket.

A műgyűjtés súlypontja persze mindig is Európában volt, de Gertrude Stein és Peggy Guggenheim említésével az amerikaiak is szerepet kapnak, még akkor is, ha amerikaiként Európában éltek, és javarészt európai művészek alkotásait gyűjtötték.

Hivatkozások

1. Guggenheim, Peggy: *Ich habe alles gelebt*. Lübbe Verlag, Köln, 1998.
2. Jürgs, Britta: *Sammeln um zu besitzen?* AVIVA Verlag, Berlin, 2000.
3. Buckley, Veronica: *Christina – Königin von Schweden: Das rastlose Leben einer europäischen Exzentrikerin*. Eichborn Verlag, Frankfurt, 2005.
4. Faltin, Sigrid: *Die Baroness und das Guggenheim*. Hilla Rebay – eine deutsche Künstlerin in New York. Libelle Verlag, Lengvill, 2005.
5. Cronin, Vincent: *Katharina die Große – Biographie*. Piper Verlag, München–Zürich, 2006.
6. Herre, Franz: *Joséphine – Kaiserin an Napoleons Seite*. Piper Verlag, München–Zürich, 2007.
7. Salber, Linde: *Geniale Geschwister – Elisabeth und Friedrich Nietzsche, Gertrude und Leo Stein, Ana María und Salvador Dalí, Erika und Klaus Mann*. Piper Verlag, München–Zürich, 2008.
8. Craveri, Benedetta: *Königinnen und Mätressen – Die Macht der Frauen von Katherina de' Medici bis Marie Antoinette*. Piper Verlag, München–Zürich, 2010.

WÉBER KRISZTINA

Immáron hatodik éve látogatható a Bern melletti Schöngrünben a 2005. június 20-án megnyitott Zentrum Paul Klee. Mint ismeretes, a 20. század egyik meghatározó képzőművésze, Paul Klee (1879–1940) Svájcban született, és élete utolsó 7 évére visszatért az országba, Bernben élt. A tiszteletére és emlékére épült központ, a világhírű olasz építész, Renzo Piano alkotása egy orvos adományozásának jóvoltából jöhetett létre. Maurice Edmond Müller

(1918–2009) svájci ortopédorvos az ízületi protetika európai bevezetőitől, Max Lange (Bad Tölz), Georg Hohmann (München) és Friedrich Pauwels (Aachen) sajátította el ezt a szakmát. 1963 és 1980 között volt a berni egyetem Ortopédiai Klinikájának igazgatója. Már 1974-ben is hozott létre alapítványt, és a 91. életévét megélt sebésznagyság a továbbiakban is számos példát szolgáltatott társadalmi elkötelezettségére. A háza mögötti zöld területen kialakított fantasztikus épületekben helyet kapott Klee-központ és -hagyaték donatori tevékenységének a csúcsa.

G. B.

Papp Sebők István doktor művészete

A vallási tárgyú művészetről általánosságban

Az emberiség hitéletét ábrázoló művek évezredek óta fontos szerepet töltenek be az emberiség kultikus és vizuális világában. A kötött és kötetlen hordozófelületre kerülő vallási tárgyú ábrázolások a civilizáció, a készségek és anyagok fejlődésével egyre művészibbé váltak. A hiedelemvilág vallássá alakulása – majd e tanok írásos rögzítése – az emberiség szellemi kincse, amelyet több tudományág kutat és népszerűsít.

Az ó- és újszövetségi Szentírás eseményeit a templomok falaira, illetve egyéb hordozókra azért vitték fel a művészek a múltban, hogy egyrészt díszítsék az adott tereket, másrészt a Szentírás példázatai, eseményei így juthattak el akár több generáción keresztül is a tömegekhez. A nyomtatás feltalálását megelőzően évszázadokon keresztül a kódexmásoló műhelyekben kézzel készítették a Szentírás-példányokat, ezért ezekből kevés létezett, továbbá azért volt szükség a Szentírás vizuális megjelenítésére, mivel a középkorban és az azt megelőző időkben kevesen tudtak olvasni.

A római katolikus egyház kétezer éves története során a művészet egyik jelentős inspirálója, támogatója és pártolója volt. Világszerte állnak olyan egyházi épületek, amelyekben jelentős ipar- és képzőművészeti alkotásokat láthatunk. A legkiválóbb mesterek vallásos tárgyú alkotásai felvételt nyertek az egyházi és világi fejedelmek kincstáraiba, palotáiba, vagy köz- és magángyűjtemények féltett műtárgyaivá váltak.

A Biblia eseménytörténete, a hit kérdései évezredek óta foglalkoztatják az írástudókat, a mesterembereket, a tudósokat és a művészeket: írókat, költőket, zeneszerzőket, festőket, szobrászokat és iparművészeket. Bizonyos, hogy vallási tematikájú munkák nem csupán megrendelésre készültek, készülnek, hiszen a vallásbölcselet kérdései nem csupán a teológusokat foglalkoztatták, foglalkoztatják, hanem általában a szellem embereit, például a képzőművészeket is.

Napjainkban, habár a statisztikák az analfa-

betizmus elleni küzdelemben jelentős eredményekről tanúskodnak, a Szentírás beszerzése nem megterhelő feladat, mégis sokak számára az élet rohanó tempója kevés időt enged bibliaolvasásra. Bizonyosan feltűnt a sokat utazóknak, hogy a jobb hotelekben a szállóvendégeket – kötelező tartozékként – az éjjeliszekrényen, valamely világnyelvre lefordított Szentírás várja. Vitathatatlan tény, hogy Földünk egyik legelterjedtebb vallása a kereszténység, amelyet ugyan üldöztek – és üldöznek a mai napig is –, de Krisztus tanítása valamennyi kontinensen gyökeret eresztett, és a sok népet befogadó, soknyelvű Európa egyik alapkövének tekinthető. Emiatt bizton állítható, hogy a Biblia ismerete nélkül műveltségünk hiányos. Próbáljunk végigsétálni a Magyar Nemzeti Galéria, a budapesti Szépművészeti Múzeum vagy bármely európai ország képtárának termeiben, azzal a ténnyel szembesülünk, hogy rengeteg vallásos tárgyú munkával találkozunk.

A Szent Pál apostol-festményciklusról

A magyarság kereszténységgel való szoros viszonya beszédünkben, nyelvi szimbólumrendszerünkben is tetten érhető, amelyre számos példát ismerünk. Említsük ezennel a „tamászkodás”, illetve a „hitetlen Tamás” kifejezést, amely a Bibliában leírtak szerint a Jézus feltámadásában kétkedő Tamás apostolra vonatkozik. Létezik egy másik igen elterjedt szókapcsolat is: a „pálfordulás”, amelyet átvitt értelemben a radikális irányváltás, változtatás alkalmával szoktunk használni. Ennek a kifejezésnek eredetéről a Szentírás Apostolok Cselekedetei részben olvashatunk: Saul, aki sokáig ádáz ellensége, üldözője volt a kereszténységnek, egy alkalommal leesett lováról, és szemét az égből érkező erős fénysugár vakította el, miáltal megvilágosodva felhagyott korábbi ténykedésével, és kereszténnyé vált. Mit tudunk a Saulból Pál apostollá alakult személyről? A Benjámin törzséből származó Saul – Jézus Krisztussal egy időben a Taurus hegység lábánál, a

Szíriából Kis-Ázsiába vezető út mellett fekvő Tarsus helységben, diaszpórában született, és 67-ben Rómában szenvedett vértanúhalált.

A görög műveltségű, római polgárjoggal rendelkező Saul-Pál apostol a keresztény hit legjelentősebb térítőjeként vált ismertté. Missziós munkáját Jeruzsálemben és a hellén kultúra befolyása alatt álló Szíriában, Kis-Ázsiában, az ókori Görögországban, Makedóniában és Rómában fejtette ki. Utolsó állomáshelyére már rabként érkezett, de ideszállítása során hajótörökként Máltára vetődve, ott is térített. Ezzel magyarázható a máltaiak elnevezése: Szent Pál szigete.

Az orvosi diplomával rendelkező Papp Sebők István festőművész nagy tisztelettel viszonyul

Az üvöltő ember

a festőművészet klasszikusainak alkotásaihoz. Behatóan tanulmányozza a polihisztor Leonardo da Vinci és Michelangelo, valamint a fény-árnyék hatás zseniális mestere, Caravaggio és mások művészetét. Különösen kedves számára Caravaggio *Szent Pál megtérése* című festménye, amelyet Rómában a Santa Maria del Popolo templomban őriznek. Emiatt választotta legújabb képsorozatának tárgyául Saul-Szent Pál apostol megtéréseinek történetét, amely szorosán illeszkedik a Biblia általa korábban feldolgozott ótestamentumi eseményeihez, a Káin és Ábel, valamint Lámekh története ciklusokhoz.

Papp Sebők István a késő reneszánsz és a barokk festészet hagyományait követve ábrázolja a keresztényüldöző, majd megtérő Saul-Pál életének fiktív történéseit. A művész nagy hangsúlyt helyez az általa ábrázolt emberek és állatok testének expresszív, feszültséggel teli, dinamikus ábrázolására. Képein az izmok feszülnek, a plasztikus megjelenítésű testeket kontúrvonalak szegélyezik, és a drámai hangulatot a hangsúlyosan alkalmazott fény-árnyék hatás szintén erősíti. Papp Sebők István a bibliai eseménytörténethez kapcsolódó látomásszerű műveivel, impulzív, magával ragadó módon ad választ. A művész birtokában van az ábrázolás szinte valamennyi lehetőségének és a klasszikus művészetten iskolázva, annak határait feszegetve hozza létre eredetien egyedi, 21. századi művészetét. Művészetének alapvető tulajdonsága a robosztus mozgalmasság, a grafikus vénára visszavezethető plakatív narrativitás, az anatómiai részletek rövidülésben való mesteri ábrázolása és a monumentalitás. Papp Sebők István művészetének további kuriozitását az adja, hogy szembehelyezkedik azzal a trenddel, hogy szép, piacképes lakberendezési tárgyakat fessen. Habár Papp Sebők István technikai adottságai, jártassága, felkészültsége miatt bizonyosan képes lenne erre, ő más utat választ. Visszakanyarodik azon mesterekhez, akik nem rettentek vissza templomok kupolás-tul való kifestésétől, és hozzájuk mérve magát, hallatlan dinamizmussal, helyes arányérzékkel, olykor sejtelmes színhasználattal alkotja elgondolkodtató erkölcsi és esztétikai példázatait. Papp Sebők István munkái is alkalmasak lakó- és közösségi terek gazdagítására, csakhogy nem akármilyen közegbe. Művészetének értő befogadásához és élvezetéhez ugyanis a képek

Szent Pál bácsikám római katonával

szemlélésén, látványán kívül a mögöttes tartalom megértéséhez alapos általános műveltség és a klasszikus művészet ismerete szükséges. Akik követni tudják Papp Sebők István gondolatiskjait, elmélyednek a művész munkáiban, cserébe a szellemi kirándulást követően lelki feltöltődésben és átlényegülésben részesülnek.

Az orvos-festőművész megrázó hangulatú, lendületes, barokkos vonalvezetésű, sötét színeket használó képeivel szeretné embertársait a bibliai tanítás etikai, morális értékeire inteni, kis túlzással: ecsettel próbál gyógyítani.

DR. MATITS FERENC

Magyarország legnagyobb képeslapgyűjteménye a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Szerencsen található, a Zempléni Múzeumban. Becsült nagysága jelenleg meghaladja a 900 000 darabot. A kollekción alapja magángyűjtői adomány. A nyíregyházi származású dr. Petrikovits László (1901–1972) Szerencsen folytatott általános- és fogorvosi praxist. 1967-ben könyvek, ex libris gyűjtemény, képzőművészeti- és régészeti tárgyak mellett közel 400 000 képeslapot adományozott Szerencs városának. A helytörténeti múzeum abban az évtizedben kezdte meg működését. Dr. Petrikovits László a képeslap gyűjteményét az első perctől kezdve tudományos, tanulmányi célokat szolgáló irányokban építette fel. Kisebbségekkel, bővülő témakörökkel ma is az ő elképzelése alapján tartják nyilván a gyűjteményt, mely bármilyen irányú kutatómunkához tárgyszerűen hozzá tud járulni. Csekély része látható „A képeslap története” című állandó kiállításon.

G. B.

Formatervezés és reumatológia

Példamutató kezdeményezés, hogy a Pfizer Kft. támogatásával pályázatot hirdettek a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME) formatervezői szakos hallgató számára olyan használati tárgyak tervezésére, melyek a reumatoid arthritisben (RA)

szenvedők hétköznapi életét könnyítik meg.

RA-ban elsősorban a kéz kis ízületei károsodnak, s így a hétköznapi élet legegyszerűbb mozdulatai is fájdalmassá, nehezítetté, olykor lehetetlenné válnak. Egy zár kinyitása kulccsal, egy műanyag palack kupakjának lecsavarása vagy akár egy szelet kenyér leszélése, mindegyik olyan művelet, amelyeket egy RA-ban szenvedő betegnek nagyon nehéz elvégezni. Ezt a nap, mint nap megismétlődő küzdelmet hivatottak enyhíteni azok a segédeszközök, melyeket összefoglalóan „életvitelt megkönnyítő eszközöknek” nevezünk. Egy kis részük már ma is hozzáférhető, sőt társadalombiztosítási támogatást is kapnak. Ilyen eszközök például a fürdőkádülöke vagy a különböző kapaszkodók. Azonban a hétköznapi élet más területeit megkönnyítő eszközök Magyarországon nincsenek forgalomban. Bár külföldön néhány országban ezek is elérhetők, rendkívül magas áruk elérhetetlenné teszi őket a hazai betegek számára.

A MOME Line Design műhelye igyekszik megismertetni az egyetem hallgatóit a való világ megoldandó kérdéseivel, s arra biztatja őket, hogy ezekre keressenek választ.

Példamutató a pályázat lebonyolítása is. A pályázatra jelentkezők részére dr. Ortutay Judit, a Magyar Reumabetegek Egyesületének elnöke tartott ismertetőt a betegségről, majd a pályázóknak módjuk volt beszélgetni RA-ban szenvedő betegekkel. Ezt követően a 2-3 fős csapatok felkészítő tanár segítségével készítették el a pályamunkájukat. A pályázat első lépése az volt, hogy koncepcionálisan meg kellett fogalmazniuk azt a problémát, amelyet a betegekkel beszélgetve, a legfontosabbnak gondolnak. Ezt követte a megoldást segítő eszköz megtervezése

majd a tárgy próbaváltozatának elkészítése.

A hallgatók 5 pályaművet készítettek el. 2 csapat multifunkciós eszközt, 1-1 csapat adott funkciót segítő eszközt tervezett. A célok megfogalmazása is tanulságos, szinte valamenyny pályázó olyan eszközöket

szerkesztett, amellyel a betegek társadalmi részvétele kiteljesedhet, nem szorulnak mások segítségére, az eszközök segítségével nem lesznek „csökkent” értékű polgárok.

A pályázatot formatervezőkből és orvosokból álló zsűri 2011. május 17-én bírálta el, a pályaművek nyilvános – közönség előtt zajló – bemutatóját követően. Az első díjat egy olyan multifunkciós eszköz nyerte el, amelyre különböző kiegészítőket csatolva egy készülékcsalád alakítható ki. A már elkészült kiegészítők az üvegnyitó eszköz, a nyeles eszközök megfogását könnyítő eszköz és a falra szerelve kapaszkodóként használható kiegészítő (1. ábra). A „Handygrip” eszközt Szabó Ede, Bálint Gábor és Söjtöry Szabolcs elsőéves hallgatók tervezték.

A másik multifunkciós eszköz, amely egy megvastagított nyelvű sörnyítőhöz hasonlít, alkalmas arra, hogy a hétköznapi tárgyakat (kés, ceruza, kulcs stb.) az erre kialakított speciális nyelébe helyezve, használatuk a beteg számára is egyszerűvé váljon.

Az egyedi eszközök közül egy eszköz a gyógyszerek bevitelét, egy másik eszköz a konnektorból a villanyvezeték dugóját segíti könnyen eltávolítani, és végül egy segédeszköz az aprópénz tárolását és könnyű kezelését teszi lehetővé.

A fenti eszközök, többezres sorozatot feltételezve, 1-2 ezer forintért elkészíthetők, ehhez azonban gyártó kerestetik. A pályázatnak jó sajtóvisszhangja volt, így remélhető, hogy akad majd gyártó valamelyik pályaműre, ezzel is megkönnyítve a mozgásukban korlátozott emberek hétköznapi életét.

DR. GÉHER PÁL
reumatológus, Budapest

„Én mesélek” a gyógyításban, avagy a gyógyítás művészetében eltöltött éveimről

A Főszerkesztő úr megtisztelő felkérése, hogy az „Ők mesélték” rovatba írjak, először könnyű feladatnak tűnt. Orvosi munkám sok éve alatt számos élettörténetet hallottam, volt közte szomorú és nevetető egyaránt. Úgy gondoltam, néhány óra alatt teljesítem vállalásomat. A leadási határidő egyre közeledett, de szokásommal ellentétben mégsem „fogtam tollat”, mert állandóan egy botor ötlet motoszkált a fejemben, ami nem hagyott nyugodni. Mi lenne, ha én mesélnék az egészségügyben eltöltött éveimről? Ugyanakkor tele voltam kétellyel. Szabad-e ezt egyáltalán megtennem, érdekelnék-e valakit a szakmai önéletrajzomból kimaradó részletek? Legyek-e rendhagyó? Hiszen év nem vagyok a média által felkapott „celeb”, divatos intézet sztárolt orvosa, írói vénával megáldott személy. Végül úgy döntöttem, lesz, ami lesz, belevágok, és magamról mesélek. Legfeljebb a szerkesztőbizottság nem minősíti írásomat közlésre érdemesnek, és akkor megmarad emlékként a családomnak és imádott unokáimnak. Ha mégis átmegy az első rostán, akkor talán lesz néhány kedves előfizető, aki végig is olvassa e sorokat.

Elismerően bólogathatnak vagy megmosolyoghatják (napjainkban ugyanis ez nem érdem), de 32 éve dolgozom ugyanabban az egészségügyi intézetben. Kimondva hihetetlenül hosszú idő, visszatekintve egy röpké pillanatot. Az út, ami anyakórházamba vezetett és itt tartott, egyszerre volt sima és rögös, boldogsággal és keserőséggel teli. Szüleim szerint már gyermekként is orvos szerettem volna lenni, és ennek megfelelő elvárásokat támasztottak velem szemben. A tanulás, a kitűnő bizonyítvány alapkövetelmény volt. A szorgalom, a kitűzött cél teljesítése, a megfelelés egyébként is génjeinkbe kódolt családi vonás, és ebben én sem különböztem. Szófogadó gyerek voltam, keveset mondtam ellent, jól teljesítettem. Az általános iskola a tanulás szempontjából nem okozott nehézséget, inkább lelki teher volt egy olyan gyerek számára, aki addig soha nem volt gyerekközösségben, és

nem tanulta meg a közösség általános normáit. Ez a hiányosság hosszú-hosszú évekig nehezítette életemet, bizonyos jegyeit még jelenleg is érzem. Mindig is szűk baráti körben éreztem jól magam, az ismeretlen környezet inkább visszahúzódtást és magamba zárkózást váltott ki belőlem. Ellenőrzőmben csak pozitív beírás volt, egyetlen kivételtől eltekintve, amely így szólt: „Értesítem a kedves szülőt, hogy gyermeke biológiaórán káposztalevelet rágcsált.” Emlékszem, azt hittem, itt a világvége, belehalok a szégyenbe, reszketve álltam szüleim elé. Ők azonban jót nevettek, és a leendő pályámhoz szükséges biológiai elkötelezettségem megerősítéseként minősítették ezt az „impertinens” cselekedetet. A tanulmányi eredményem megfelelt a középiskolai felvételhez szükségesnek, de a túljelentkezés miatt nem ártott egy kis külső megerősítés. Nem jártam hírességeket és orvosokat gyártó nagynevű középiskolába, viszont a lakóhelyem szerint illetékes iskola zártabb közösségében nem volt divat nem tanulni. Nem voltak nagynevű tanáraink sem, de megkövetelték a fegyelmet, a másik ember iránti tiszteletet és a becsületes munkát. Nem a „mindent szabad elv” volt a tanítás alapja, hanem a minél szélesebb tudás megszerzése. Természetesen a fentiek alapján mondanom sem kell, hogy biológia-kémia és fizika tagozatra jártam. A szigorúság és a többletóraszám nem vált kárunkra, 36 fős osztályunkból egyszerre 6 gyerek került be az orvosira, 1 fő kivételével mindenkit elsőre felvettek egyetemre vagy főiskolára. Azért ne gondolják, hogy a mi osztályunk szent volt. Buli piával és cigarettával (narkóról nincs tudomásom), elcsattanó csókkal, elvétele egyéb fontos része ifjonti életüknek. „Még hívlak vagy elhívlak a bulimra” – hű, de nagyon fontos mondat volt minden lány számára. Nem tudom engem saját magamért vagy a barátom révén hívtak-e el, gyanítom inkább ez utóbbi az igaz. Ugyanis szigorú otthoni neveltetésem, a kötelező 8 órai hazamenetel, a bűnnek számító engedetlenség, a megkövetelt

jókislányság miatt nem én voltam a női csapat meghatározó személyisége. A jelen téma szempontjából nem is ez a lényeg.

A középiskolából hozott majdnem maximális pontszám, a felvételi vizsga jó teljesítése, a szorgalom, mindehhez megfelelő külső segítség meghozta a gyümölcsét, ORVOS-EGYETEMISTA lettem. Nem voltam még 18 éves, mikor beültem az egyetemi padsorba. Megkezdődött a 33 évet megelőző – gyógyszervizsgálati hasonlattal élve – „prescreening” periódus. A hatalmas tananyag két évig garantáltan odaszegezett bennünket a székünkhöz, és csak az előadások idejére ébredtünk fel álmos bódultságunkból. Teljesen belénk ivódott az a sokat hallott professzori mondat, miszerint: „Az orvostanhallgató olyan állat, aki mindent kibír.” Néha a Mindenható megkegyelmezett nekünk, a professzor úr iszákos gyermeke személyében. Baksisért megvehettük tőle a papától elcsórt egyik legrázósabb és legjobban rettegett szigorlat dolgozatát. Látják, milyen felejthetetlen volt ez az esemény!

A családnak nem orvosdinasztia, így semmi háttértámogatásom nem volt, sem ismert apuka vagy anyuka. Így továbbra is szorgalmasan kellett tanulnom, az orvosi tudás nem volt a véremben, a tananyag sem volt az otthoni esti beszélgetések része, hanem kemény és szorgalmas munkával kellett megszereznem. A hat évbe egy kis lázadás is belefért, negyedévben a nagy Ó megjelenésével. A naptól is féltett kislány férjhez ment, nem okozva ezzel a családban osztatlan boldogságot. Az 1978-as év két nagy örömteli eseményt hozott az életemben, megszületett a kislányom, és megkaptam a várva várt ORVOSI DIPLOMÁT. A jó soha nem tart sokáig. Kezdődött az álláskereséssel. Budapesten sok az orvos, vidéken kevés. Budapesti álláshely köztudottan előre elígért, dinasztikus és politikai elven osztott. Semmi esély. Vidéken családtól távol lehetséges az elhelyezkedés, „csak” öt évre elkötelezetten. A lakóhelyhez közeli és egyben fővároson kívüli – számomra ideális munkahely – ekkor még nem épült fel. Sajnos az azonnali pénzkeresés elengedhetlenné vált. Nem maradt más lehetőségem, kényszerből el kellett vállalnom egy főállású üzemorvosi állást vidéken, és plusz éjszakai ügyeletet egy budapesti kerü-

letben. Az előbbi munka könnyű volt, hiszen fél évig csak kötelező továbbképzésre kellett járni, akkori mércével mérve „kiemelt 6000 Ft” fizetésért. Az ügyelet azonban megismertette velem a Való Világot. Semmi gyakorlati tudás és készség, teljes szakmai magára hagyatottság, nőként, féléves csecsemővel, heti két ügyelettel – rémálom volt. Bonyolította a helyzetet a korábbi jobbagyrendelekek mintájára megalkotott röghöz kötöttség, a csak miniszteri engedéllyel lehetséges változtatás. Igen ám, de 1979-ben megépült a kerepestarcsai kórház, én szerettem volna munkahelyet váltani, és odakerülni, de az ehhez szükséges engedély hiányzott. Ekkor siettek szüleim a segítségemre. Az államtitkár asszonynak termőföldre volt szüksége, a termelőszövetkezetnek volt, a csere megkötöttség, és ezzel megkezdődhetett kórházi pályafutásom. Ugye, milyen sokrétű szerepe van az istenadta magyar földnek? Soha nem felejttem el azt az érzést, mikor először hajtottam be barna Trabantommal a kórház kertjébe. Szavakkal nem tudom jól kifejezni, volt benne büszkeség, elégedettség, siker. A boldogság mégsem volt felhőtlen, mivel több társammal együtt szám feletti voltam. A probléma megoldódott a megyei gyakornoki állás intézetbe kihelyezett állomáshely formájában. Az akkor megnyíló belgyógyászati osztályra kerülni maga volt a csoda, ami szó szerint nem három napig, hanem három hétig tartott. Induláskor négyen voltunk, az osztályvezető, a három szakorvos és én mint pályakezdő. Július hónap lévén két szakorvos elment szabadságra, így ketten maradtunk. Képzeld el, mit kívánt a 80 ágyas osztály napi ügyelettel. Azt hiszem, a mosztani munkavédelmisek és érdekvédők hevesen

tiltakoznának az egyhetes folyamatos munkavégzés ellen. Szakorvos kollégánóm vagy az osztályvezető főorvosom „szubolt” mellettem, nekem viszont jól vagy rosszul megszerzett elméleti, de nulla gyakorlati tudással kellett helytállnom. A segítség ellenére a poklok poklát éltem meg. Gondolják meg, az egyéves kisbabám szüleimre hagyva, a munka lelkiileg és testileg is megterhelő. A „kőkorszaknak” minősített időszakban mindez CT, MR, egyéb korszerű diagnosztikai módszerek nélkül, korlátozott számú szakággal. Hihetetlen, ugye, hogy ez megtörténhetett? Tetézte a gondot, hogy kiegészítő eszközként egy írógép és összesen egy városi vonal állt rendelkezésünkre. Ez a két eszköz akkoriban annyira meghatározó volt, hogy a munkába állás első pillanatának osztályvezetői kérdése ez volt: tudsz gépelni és telefonálni? A mélyvív után sokkal könnyebbé vált a helyzetünk, kiváló emberi és szakmai kvalitásokkal rendelkező kollégáim száma növekedett, fiatalok is voltunk, tele lelkesedéssel, elhivatottsággal, egymásrautaltsággal, segítőkészséggel. Mindig is nosztalgiaiával emlékszünk vissza erre a csodás 5 évre. Az orvos kiszolgáltatottsága azonban továbbra sem szűnt meg: A határozott idejű kinevezés ellenmondást, urambocsá! lazaságot (napjainkban gyakran elhangzó mondatokat: „csak korlátozott számú ügyeletet vállalok”, „nem helyettesítetek”, „szombat reggeltől hétfő estig nem dolgozom”, „átdolgozott ügyeleti éjszaka után korábban hazamegyek” stb.) még a legkedvesebb főnök esetében sem engedett meg. Az elképesztően alacsony fizetés, a „beszerzett” hepatitis miatt megismételt fertőzőgyakorlat, a hosszú kényszertáppénz, „jól menő magyar orvosként” a gyerekellátáshoz zálogosítás, a szakvizsgára való felkészülés, a családi perpatvar utáni válás, helytállás a munkahelyen – ez jellemezte ezt az időszakot. Pozitív kicsengésként sikeres szakvizsga. Negatív tényezőként újraélesztés során rossz mozdulat, kiszakadt gerincserv, műtét, ismét táppénz, állásvesztés megüzenése. A jó sorsom ismét a segítségemre színt, mert a mellettünk lévő osztályról több orvos elment, így átkértem magam a jelenlegi osztályomra. Ismét előlről kellett kezdenem mindent, megismernem egy új szakmát. Sikeres második szakvizsga, sikertelen nagy szerelem, szakmai előrelépés. Új főnök, átmeneti nyugalom, majd megbolydult osztály. Közben küzdelem a szerencsére nem a legrosszabb indula-

tú „Rémmel”. Mindezen időszakban a sors újra kinyújtotta felém a kezét, igazi társra leltem, gyógyultnak nyilvánítottak. Szerencsém továbbra sem hagyott cserben. Megtisztelő felkéréssel egyetemi tudományos munkacsoport külsős tagja lettem, ennek a munkának a végén tudományos fokozatot szereztem. Az egyetemen ráadásul igazi barátokra is leltem. Csodálatos módon soha nem volt köztünk szakmai féltékenység, egymást segítő és óvó kapcsolatunk még napjainkban is tart. A másoddiploma mégsem hozott teljes örömet a számomra, a védést egy rosszindulatú elvetemült ember egy életre megkeserítette. Ugyanakkor nem volt időm ezen búslakodni, többletmunkám is lett, mivel a felső vezetés tagja lettem abban az intézetben, ahová zöldfülűként beléptem.

Az életem következő meghatározó szakmai eseménye több mint 5 évvel ezelőtti osztályvezetői kinevezésem lett. Az örökölt körülmények ismét nem adtak lehetőséget a tétlenségre, mert minden szinten fel kellett építeni és újítani az osztályt. Mindezt önerőből létrehozott saját alapítványon keresztül, csodálatos kollegák és közösség közreműködésével. Az osztályvezetésben segítségemre lévő társaimmal együtt folyamatosan arra törekszünk, hogy a hozzánk beutalt betegek megfelelő környezetben gyógyuljanak, hogy munkakörülményeink vonzóak legyenek. Mi nem vagyunk jól reklámozott, felkapott intézet és osztály, az orvosi hierarchiában lehet, hogy nem foglalunk el rangos pozíciót, de a Betegnaplóban az a sok szívet melengető írás mindennél többet jelent számunkra, és minden külső köszönetnél többet számít. Az egészségügyi átszervezéseket ezért nézzük félve és reszketve. Visszatérve magamra. Az elmúlt években szakmai téren is szereztem némi elismerést, egyre több előadásra kaptam felkérést, közleményeim száma szépen gyarapodott, szakmai érdeklődésem a régiiek mellett új témák felé is fordult, a média is megkeres néha. Képzelnék csak el, mit érzett az a valaha visszahúzódó kislány az első televíziós szereplésekor, amikor ott volt az elismert nagy tanár mellett, és ismeretterjesztő előadást tartott a nagyközönségnek. A szakmai munka mellett emberileg is fejlődtem. Megismertem a közösségért való felelősség súlyát és terhét, az összetartás nehézségeit ebben a mindig változó és mindent a finanszírozásnak alárendelő környezetben. A szó legnemesebb értelmében or-

vosnak maradni napjaink egyik legnagyobb kihívása. Neves külföldi látogató egyszer megkérdezte tőlem, hogy mire vagyok a legbüszkébb. Nem tudtam mást mondani, mint azt, hogy arra a környezetre és közösségre, amit közösen és önerőből létrehoztunk a főváros szélén, sokszor ellenszélben. Mindössze ennyi 33 év rövid története.

Miért választottam a saját életutam bemutatását? Higgyék el, semmi magamutogatás nincs bennem. Szerettem volna megismertetni a hozzám hasonló szürke eminenciások munkáját, napi küzdelmeit a rendszer fenntartása érdekében. Aggódok a holnapért, félttem az országban működő sok kis csapatot. Hogyan vészelik, vészeliük át az elkövetkező éveket? Hogyan védjük meg magunkat a kiégéstől és a széteséstől, hogyan leszünk képesek betegeink ellátását biztosítani? Szeretném, ha a napok nem kötelezően negatív egészségügyi média-hírral kezdődnének, ha a társadalom elismerné és visszaadná az orvosok régi megbecsülését, ha az utánam következők nem úgy kapnák meg

a 30 éves hűségpénzüket, hogy az előadó lehívja őket az elismervény aláírására. Szeretném, ha ismét orvos lehetnék, és nem az adminisztráció, a finanszírozás, a rosszindulat határozná meg hétköznapjainkat.

Mindezekén túl szerettem volna köszönetet mondani és kifejezni büszkeségemet, hogy pályakezdőként intézetünkben kezdhettem, és ezen a helyen szerezhettem meg mindazt a tudást, ami bennem van. Talán a sors továbbra is kegyes lesz hozzám, és innen mehetek nyugdíjba, talán egyszer egy gyenge köszönöm is elhangzik, talán megőrződik és tovább fejlődik elődeim és általunk létrehozott osztály a betegek megelégedettségére, talán egyszer az egészségügy is felemelkedik, talán egyszer a fiatal kollegák is megértene minket, követik a példánkat, és megpróbálnak a nehéz helyzetben is itthon maradni. Talán a rohanásban jól esett kissé megállni, és kicsit visszatekinteni.

DR. TÓTH EDIT
reumatológus, Kistarcsa

Ők mesélték...

Dr. Lakatos Péter (Budapest)

Egy barátom a nyolcvanas évek derekán Pápán működött belgyógyászként. Ekkortájt történt, hogy találkozott egy fogorvosnővel, és annak rendje és módja szerint szerelmes lett belé. A szerelemből házasság lett, majd a fiatalasszony egy Pápa környéki faluban vállalt körzeti fogorvosi állást, hogy közelebb legyen a férjéhez. Nem sokkal ezután lakást is kaptak a faluban. A rendelő ugyanabban a házban volt, ahol laktak, így a gyakori fogorvosi ügyeletek „kényelmesek” voltak. Történt egy hétvégén, hogy hatvan év körüli parasztember csöngött vasárnap délután a fogászati rendelőben. Barátom ment ajtót nyitni a feleségét kímélendő, aki egy kicsit szundikált ebéd után. Betessékelte a páciens a rendelőbe, és megkérdezte, mi a baj. A beteg elmondta, hogy nagyon fáj a foga, és szeretné kihúztatni. Sebész barátom

azt gondolta, a foghúzás nem lehet olyan nagy ügy, na meg a felesége is hadd pihenjen, tehát nekiállt fogat húzni. Húzta, nyúzta, csavarta, mozgatta, de a fog csak nem akart kijönni. Kb. 10 percig próbálkozott sikertelenül, majd azt mondta a kissé meggyötört betegnek: ez nem megy, azt hiszem, inkább szólok a fogorvosnak. A beteg csak ennyit kérdezett megdöbbenően: miért, maga kicsoda? A válasz – „a férj” – kissé megdöbbenette a jóembert.

Dr. Hubert János (Tapolca) Félreértés?

Mariska néni átlagos „jó betegem” vagy huszonöt esztendeje, a maga 65 évével semmi különleges: kis magas vérnyomás, per os kordában tartható diabetes, magasabb LDL – aminek

kezelésére máig nem tudtam rávenni –, de pontos havi megjelenés, kis serteperte a váróban, „Köszönöm, jól vagyok, és a főorvos úr hogy van?“, bejelentkezés, gyógyszeríratás, vérnyomásmérés, időnként laborlelet és előre tervezetten a gondozás különféle vizsgálatai (EKG, Doppler, hangvilla stb.).

Ez így megy évek óta.

Pár hónappal ezelőtt – a szokásos időpontban jött – láttam rajta, hogy valami nem stimmel. Fészkelődött a széken, még a vérnyomásmérésnél sem maradt nyugton. Kérdezem is:

- Mariska néni! Valami probléma van?
- Igen, van egy nagy gondom – mondja.
- Na, ki vele, hallgatom.
- Ne haragudjon, főorvos úr, de ez olyan...

nehéz nekem erről beszélni.

Rögtön intek, hogy menjünk be a szobámba, ahol nyugodt körülmények között tudunk beszélgetni négy szemközt.

Bemegy, leül, de még mindig feszült és izgatott.

– Hát tudja... a gond az, hogy otthon a Papa, meg hát... a fene egye meg, hogy ilyen nehéz ezt elmondanom.

– Mondja, Mariska néni, nyugodtan. Csak szabadon, ne izgassa magát, hallgatom.

– Hát, főorvos úr, a Papával van a baj, az hogy este, szóval amikor... Hát hogy is mondjam, amikor ágyba bújunk, szóval hát...

Empátiás készségem előugrott, segíteni kell szegény asszonynak, hiszen az ő neveltetése, kora nem teszi lehetővé, hogy az általam már vélelmezett problémáról nyíltan beszéljen, így átvettem a szót.

– Értem én! Tudja, Mariska néni, ebben a korban, amiben Pista bácsi is van, meg a betegségei mellett bizony-bizony nem ritka, hogy a férfiasság nincs teljesen rendjén. De semmi baj, tudunk segíteni. Megnézzük, mikor volt Pista bácsi urológusnál szűrővizsgálaton, s ha nem kell mennie oda, egyszer eljön, hogy egy kicsit részletesebben leellenőrizzük, s ha nincs baj, kap olyan gyógyszert, ami egyből el fogja feledetni ővele is meg magával is ezeket a kis kudarcokat.

Mariska néni csak bámul maga elé, majd erőt vesz magán, és így szól:

– Jaj, drága főorvos úr! Félreértett maga engem! Dehogyan kell ennek az embernek fickósító! Az én bajom, hogy nekem ezek a dolgok már nem kellene, a Papa meg mindenáron,

mindig csak azt akarja, hát tudja mit! Nem erősítő kell ennek, hanem gyeplő, fék, hogy nekem is békém legyen már.

No, tanulság számomra annyi az esetből: ne szakítsd félbe a páciensedet, ha gondját-baját adja elő, mert az értelmezés akár 180 fokkal is eltérhet.

Dr. Gaál János (Debrecen)

Egy meleg, késő tavaszi napon ügyeletes voltam, amikor egy középkorú, az alkohollal láthatóan jó barátságban álló férfi beteget hozott a mentő, akinek a hasi fájdalma hátterében igen magas enzimszint-emelkedéssel járó akut hasnyálmirigy-gyulladás igazolódott.

A beteget felvettük a klinikára, és elindítottuk a kezelését. Aznap nagyon nagy volt a betegbeáramlás, ezért gyakorlatilag el sem tudtam mozdulni az ambulanciáról. Az esti órákban csörgött a telefon, a nővér jelentkezett azzal, hogy az új, pancreatitiszes beteg nem hajlandó a szobájába bemenni, mert azt állítja, egy denevér ül az ágyán. Ekkor (arra gondolván, hogy elvonási tünetegyüttesként a beteg hallucinál) öt tableta Andaxint rendeltem, amit a betegnek meg is adtak. Egy bő óra elteltével ismét csörgött a telefon, a nővér jelentette, hogy a beteg továbbra is azt állítja, hogy egy denevér ül az ágyán, mire újabb öt tableta Andaxint adtam, gondolván, hogy ennek már elégnek kellene lennie.

Már öreg este volt, mikor végezve az ambulancián a földszinti férfiosztály felé menet láttam, hogy a kérdéses beteg a folyosón ülve alszik a padon. Nehezen felébredtettem a beteget, kérdeztem, hogy miért ül idekint ahelyett, hogy a kórteremben fekszen. A beteg nehezen forgó nyelvvel közölte, hogy amíg a denevért el nem távolítják az ágyáról, addig nem hajlandó lefeküdni. Na jól van, feleltem (próbálva őt megnyugtatni), menjünk be együtt, majd elzavarom én azt a denevért! Belépve a kórterem ajtaján elhűlve láttam, hogy a beteg ágyán valóban ott gubbaszt a denevér, melyet megfogtunk, és a kórterem nyitott ablakán át szabadon eresztettünk.

Tanulság: a betegnek akkor is igaza lehet, ha az első hallásra valószínűtlennek tűnik is.

A *Sértődöttek* harmadik kötete

Bevezetés

Márai Sándor nevének beírása után 0,12 másodperccel a keresőprogram 5 340 000 találatot jelez. Az író emlékét díj örökíti meg, születésének 110. évfordulóján milliárdos támogatási program elindítását határozták el, mely 2011 januárjától már működik is. Márai életművét két kiadó több sorozatban teszi hozzáférhetővé, regényeiből idegen nyelvű fordítások, filmek készülnek, drámáit különböző színházak mutatják be. Az alkotó olyan módon és szinten vált ismertté, amire valószínűleg nem is vágyott. Mai közismertsége a korábbi évtizedek agyonhallgatásából, a teljes elutasításból váltott át az ellenkező végletbe.

Kedvelem a könyveket és a könyves embereket. Találkoztam írókkal, dolgoztam kiadónak és kiadókban. Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelynek tagjai tudásuk nagy részét környezetükben élőktől, legnagyobbbrészt idősebbektől vagy könyvekből sajátították el. Cikkünk tárgya is egy emberi léptékű könyv, melynek vászongerincű papírkötése 13,5×19 cm-es és 2,5 cm vastag. A sötétszürke előzéklapok után következik a 268 oldalas könyvtest. A kötet 1979 utolsó napjaiban került hozzám, amikor a szerzőt alig ismerték hazájában. A regénytrilógia harmadik részéről ő maga így írt rövid jegyzetet a hatodik oldalra: „A *Sértődöttek* folytatása és befejezése egy élménykörnek, melynek első változatait a *Zendülők* és *Féltékenyek* zárják magukba. M. S.”

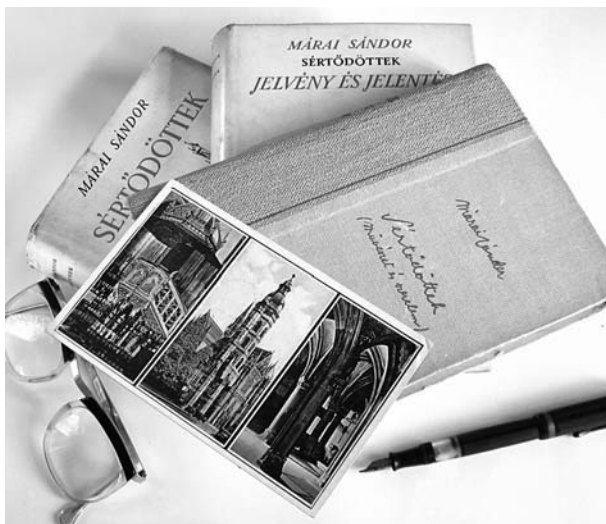
Tárgyalás

Feleségem nagybátyja, dr. Bujk Béla 1975-ben egy családi összejövetelen felolvasott egy részt Márai Sándornak Torontóban megjelent *Föld, föld!...* című könyvéből. Döbbenet tapasztaltam, hogy műveltségemen jókora folytonossági hiány tátong. Akárcsak több millió honfitársam, én sem ismertem az emigrációs irodalmat. Egy kisebb tanulmány témája lehetne annak a folyamatnak a részletes leírása, amelynek végén megismertem a hazai könyvtárakban és

magánantikváriumokban fellelhető könyvek és folyóiratközlések egy részét, ezek után pedig megpróbáltam minél több külföldön kiadott műhöz hozzáférni. Törzsvevővé váltam egy akkortájt induló magánantikváriumban, Borda Lajosnál és kedves feleségénél, Glóriánál. Náluk jutottam hozzá Márai Sándor regénytrilógiájának néhány példányához is, ugyanis a *Zendülők* egy, a *Féltékenyek* kettő, a *Sértődöttek* három kötetből áll. Azonban a trilógia harmadik részének harmadik kötete megszerezhetetlennek bizonyult. Így a teljes műből csak az első öt kötetet kitevő 1573 oldalhoz tudtam hozzájutni. A harmadik rész első kötetének alcíme „A hang”. Az Eiffel-tornyot ábrázoló külső papír védőborítólapot Csillag Vera tervezte. Ennek nyomdai táskaszáma 85341, a könyvtesté 80074. A kiadvány Budapesten készült 1947-ben, a Révai Irodalmi Intézet Nyomdájában (V. kerület, Vadász utca 16., felelős nyomdavezető: Tóth Lajos). A *Sértődöttek* második kötetének alcíme „Jelvény és jelentés”. A Csillag Vera tervezte többszínnyomású védőborítón a berlini brandenburgi kapu látható. A borító nyomdai táskaszáma: 86408, a könyvtesté 85775. A „Copyright by Révai, Budapest” szavak után itt is 1947-es dátum szerepel.

A *Sértődöttek* harmadik kötetéről azonban az 1970-es évek végén Budapesten hiteles adatokat sem tudtam beszerezni. Könyvtárakban nem találtam, sőt maga a szerző sem írt róla egyértelműen. Megjelent műveinek felsorolásába sem vette bele. Logikusnak és hihetőnek tűnt az a pletykaszintű magyarázat, ami szerint ki nyomtatták ugyan, de a nyomdák és kiadók államosítása miatt 1948-ban már nem jelent meg, a szerző külföldre távozása után pedig az esetleg raktáron lévő készletet megsemmisítették. (Több 1948-as keltezésű műről – főleg szakkönyvről – állították ezt akkortájt, de talán Márai regénye mondható a legjelentősebb irodalmi alkotásnak köztük.) Szinte fájdalmat okozott, hogy a trilógia „befejezésének” megismerése lehetetlennek bizonyult számomra, és így torzóban maradt előttem.

Tudtam: Pesten az apróhirdetések sajátos

nyelvén sok mindent el lehet mondani. 1978. március 24-én közzétett, 7 szóból és egy telefonszámból álló hirdetésemre, amelyben a magyar emigráció műveit kerestem, egy külföldön élő jogász, dr. Vass Zoltán jelentkezett, aki 2011-ben bekövetkezett elhunytáig sokat segített a könyvgyűjtés nem könnyű műfajában előrehaladni.

1979 telén – hosszú tépelődés után – most már célirányos apróhirdetéssel jelentkeztem a *Magyar Nemzet* karácsony előtti napon megjelenő számában az alábbi szöveggel: „Márai Sándor: *Sértődöttek* című regényének harmadik kötetét (alcíme: *Művészet és szerelem*) megvenném. Bármilyen formában! (Fénymásolat, kézirat stb.) Nem pénzkérdés 18133 jeligére a Felszabadulás téri hirdetőbe.” A Hirdető irodájának ajtaja mellett volt egy láda, az arra sétáló oda feltűnés nélkül, akár este is bedobhatta a választ. Az átvételkor pedig abban reménykedtem: elvegyülhetek a házassági „apróért” sorban állók között. 1979 decemberének utolsó napjaiban, torkomban dobogó szívvel léptem be a Hirdető irodájába, ahol nem kis meglepetésemre két boríték várt.

Az egyik válaszoló, dr. Szentiványi József építészmérnök tizenkétezer kötet könyvtől roskadozó könyvespolcokkal körülbástyázott dolgozószobájában fogadott. Rögtön a kezembe adta a keresett művet, de közölte: nem válik meg tőle, csak arra volt kíváncsi, hogy ki és miért keresi. Azt állította: csak négy példányt sikerült annak idején kicsempészni a raktárból valakinek, és ezek közül a sajátján kívül egyről tud. (Szerinte ezt a Szépirodalmi Kiadó igazgatója birtokolta. A név tréfás-komoly kérdés

érettségi előtt állóknak, kis segítséggel: Illés Béla, Illés Endre, Illyés Gyula.)

A másik jelentkezőtől tudtam kedvező áron megvenni a keresett könyvet. Az illető elmondása szerint egykor a könyvterjesztő cégnél dolgozó nagybátyjától örökölte. Így birtokomba került az abszolút ritkaságnak számító könyvből a harmadik példány. Márainak ez a kötete az 1990-es évektől megszorodó könyvárveréseken körülbelül egy tucatszor bukkant fel, ami – figyelembe véve a többszöri előfordulást is – dr. Szentiványi 1979-es közlésének nem mond jelentősen ellent.

A kötet alcíme „*Művészet és szerelem*”, kötetése azonos a másik kettőével, de Csillag Vera borítója hiányzik. A regény első mondata alapján lehetséges, hogy a kassai dómot ábrázolhatja. A könyvtest nyomdai táskaszáma 85776, a copyright évszám 1948 (!), és változott a nyomdavezető is; a harmadik kötetben Puskás Ferenc neve áll. A *Sértődöttek* három kötetét tehát nem egyszerre, hanem két részletben nyomták, két különböző évben. A kiadó pedig három különböző időpontban kívánta a köteteket megjelentetni.

Befejezés

E helyen meg sem próbálom Márai regénytrilógiájának vagy csak az utolsó kötetnek a tartalmát ismertetni. Nehéz a remekmű mibenlétét, a valóság és a költészet különbözőségét taglalni. Az utóbbi könyvritkasághoz könyvjelzőként azt a képeslapot használom, amit „Józsi” 1938. november 11-én adott fel Kassáról Budapestre. A város visszacsatolásának szemtanúja másnap reggel 9-kor adta postára a küldeményt, és a gumibélyegzős, szabvány üdvözlőszöveg alá csak a keresztnévét firkantotta alá.

Mondják, a novellák esetében az utolsó, a regényeknél az első mondat a legfontosabb. Márai könyve így kezdődik: „A pillanat, melyről Garren Péter és Tamás Berlin mellett, az erdőben beszéltek, elkövetkezett: a város egy napon megmozdult, a regényben és az időben – e kettős térfogat a valóságban egy és ugyanaz –, s lomha és óvatos, de végzetesen következetes mozgással, ahogyan a nagy testek, az államok, városok mozognak a mítoszban és a történelemben, elindult hazafelé.” És azután folytatódik még 259 oldalon...

FEJÉR ZOLTÁN

■ ...sokan mások között balkezes volt Julius Caesar, Jeanne d'Arc, Newton, Napóleon, Beethoven, Nietzsche, Gandhi, Marie Curie, Chaplin és Jimi Hendrix is.

■ ...idén száz éve, hogy Móricz Zsigmond 1911-ben telket vásárolt Leányfalun. „1912-ben kis házat építettek rá, melyet évről évre bővítettek, évtizedek múlva érte el mai formáját” – ismerteti a Móricz Zsigmond, hely- és irodalomtörténeti gyűjtemény honlapja. Az író 1936 karácsonyán ide is költözött. Itt érte a végzetes kimenetelű agyvérzés 1942 augusztusában, innen szállíttatta be a család a budapesti kórházba. Itt írta műveinek jelentős részét, itt szerkesztette a *Nyugatot* és a *Kelet Népét*, innen írta leveleit a kor jeles íróihoz, költőihez, itt látta vendégül a hazai, esetenként a külföldi irodalom jeles képviselőit.

■ ...1912. április 14-én a jéghegynek ütközött Titanic katasztrófájakor a brit Carpathia hajó tudott a mentésben részt venni. Ennek a Fiume és New York között közlekedő, a kivándorlókat szállító hajónak dr. Lengyel Árpád (1886–1940) budapesti fül-orr-gégész volt az egyik hajóorvosa. 705 embert vettek fel a Carpathia fedélzetére és részesítettek orvosi ellátásban. Lengyel doktor a Budapesti Orvosi Kamarában 1912. május 17-én tartott felolvasást a tragédiáról. Soha többet nem ült hajóra (a *Budai Polgár* cikke alapján).

■ ...a 40-es évek elejéről származó „Budapest Székesfőváros utcáinak uttiirányító zsebkönyve és szakmai cimtára” kötetben a „Klinkák” között néhány rendes, leíró névvel szerepel (Szemklinika, Bőr- és Nemikórtani Klinika stb.), de több a vezető professzor neve szerint: Ádám Klinika (a mai Szent István Kórházban), Bakay Klinika, Burger Klinika (a mai II. sz. Szülészeti Klinika), Herczog Klinika (a mai I. sz. Belgyógyászati Klinika), Verebély Klinika.

■ ...1947. november 20-án házasodott össze a mai királyné, II. Erzsébet és Fülöp herceg, aki ebben az évben töltötte be 90. évét. A házasságkötés előtt utóbbi még nem volt brit állampolgár, sőt az ortodox vallásúak közé tartozott. A frigyre lépés előtt áttért az anglikán vallásra, és lemondott görög állampolgárságáról.

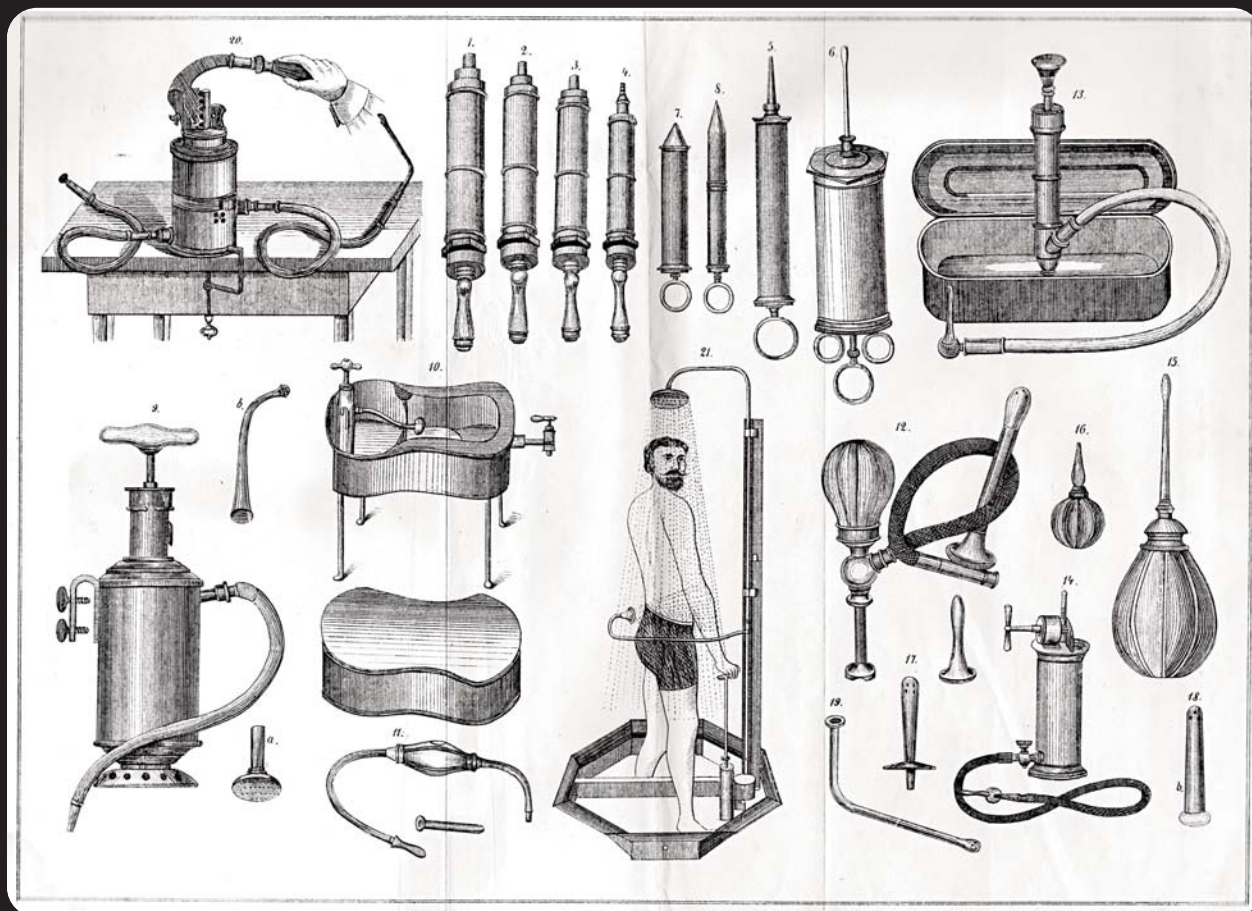
■ ...Varró Vince professor emeritus – sokak tanára Szegeden a belgyógyászati klinikán – október 13-án tölti be 90. évét. Nagyon szép és meghatározó, de kiérdemelt dolog, hogy tanítványai *MEGEMLEKEZÉS. A 90 éves Varró Vince egyetemi tanárt köszöntik munkatársai* címmel jelentettek meg egy kötetet Szegeden a tiszteletére.

■ ...fényes idei díjkollekcióját újabb kitüntetéssel egészítheti ki Colin Firth, akit ezúttal filmbeli „leánya”, vagyis a brit uralkodó részesített rangos elismerésben. Az 50 éves brit színész, aki az idén az Oscar-díjat, valamint a Brit Film- és Televíziós Művészeti Akadémia (BAFTA) fődíját is átvehette *A király beszéde* című filmdráma főszereplőjeként nyújtott alakításáért, az általa megszemélyesített, néhai VI. György király elsőszülött gyermeke, a 85 esztendőes II. Erzsébet királynő elé járulhatott a Brit Birodalom Rendjének parancsnoki fokozatáért. Ez arra jogosítja fel, hogy névjegyén feltüntethesse a CBE címet a neve mellett (mti).

■ ...ez év július 4-én került – életében először – a férfi egyesben a tenisz világranglista élére Novak Djokovic, 24 éves szerb fiatalember, noha a háttérben jelentős egészségügyi problémával küzd vagy küzdött. Sajtóközlések szerint 2010 januárjában, verseny közben lett először rosszul, ki kellett rohannia a mosdóba. Kivizsgálása megállapította, hogy gluténszenzitív enteropátiában szenved (vajon volt vékonybél-biopszia is?). Ez a betegség nagyobb kihívás volt a teniszszőnek és családjának, mint másoknak, lévén, hogy a szülők pizzériát üzemeltettek, s fiuk igencsak sokat fogyasztott addig a tésztaféléből. Szerb dietetikus vette kezelésbe Djokovicot. Étrendjét a halfélék uralják, s természetesen gabonaeredetű terméket egyáltalán nem fogyaszt. 3 kg-ot fogyott, és teniszkarrierje egyenesen felfelé kezdett ívelni. Zsinórban 43 mérkőzésen nem talált legyőzőre.

Hagyományteremtés? Mivel az elmúlt évben volt először Gyulai Reumatológiai Fórum, és ebben az évben június 16–18. között is sorra került kellő sikerrel – immár Fórum2 elnevezéssel – talán erről van szó.

G. B.

Fecskendők és önklistélyozásra alkalmas szerkezetek Fischer Péter 1864-es katalógusából

Balra fent kézi működtetésű hüvelyöblítő szerkezet, alatta ugyanerre, illetve végbéltisztításra szolgáló réztartály, fent klistélyok és tripper kezelésére szolgáló fecskendők láthatók, alattuk pedig ugyancsak nemi betegségek ülő helyzetben végzett kezelésére alkalmas szerkezetek. Középen hordozható és megfelelő helyen gyorsan, könnyen összeállítható tusolóállványt kínál a katalógus az úri nagyközönségnek. Említésre érdemes még a jobbra fent megismerhető, tetszetős tokban elhelyezett, hordozható tripperspicni (Tripper-Spritze).

Forrás: Fischer Péter: *Preis-Courant mit 800 Abbildungen*. Pesth, Fischer, Große Nussbaum-Gasse 5., 1864, XXII. tábla.

DR. MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS